

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRISKOLEFOLK

ANDERS UHRSKOV

HEDEVIG OG HENDES DATTER. 1912.

KARL LILLEKONE OG ANDRE KANUTTER. 1916. Udsolgt.

CHRISTOPHER BRUUN. 1916.

NORDSJÆLLANDSK LANDSBYLIV I ÆLDRE TID.
1918. Udsolgt.

NORDSJÆLLANDSK FOLKELIV I.-V.

I. To Nordsjællænderes Erindringer. 1921.

II. Folkesagn. 1922.

III. Sagn og Tro. 1923.

IV. Højtid. 1924.

V. Dagligt Liv. 1924.

FOLK. Historier og Fortællinger. 1925.

KURLÆGE P. C. BJERREGAARD. 1927. Udsolgt

LIV OG LEVNED I.-III.

I. To Gamle fortæller. 1927.

II. Bonde og Borger. 1928.

III. Skæbner. 1929.

FYNSKE SAGN. 1929.

I KAMP FOR HJEMMET. 1930.

KRISTIAN KONGSTAD. 1930.

FRISKOLEFOLK

UDGIVET AF

ANDERS UHRSKOV

FØRSTE BIND

P. HAASE & SØNS FORLAG
KØBENHAVN 1931

FREDERIKSBORG AMTS AVIS' BOGTRYKKERI

INDLEDNING

NOGET af det betydeligste, der for Danmarks Vedkommende fandt Sted i det nittende Aarhundrede, var det, at en uvidende Almue blev forvandlet til et Folk. Denne Udvikling skyldtes en Række Besevælgelser af meget forskellig Art, og en af dem, der — navnlig paa Landet — fik stor Betydning for Befolkningens aandelige Vækkelse og den dermed følgende materielle Dygtiggørelse, var Friskolen.

Friskolens Banebryder var *C. Kold*, hvis Navn sammen med Grundtvigs, som Nyskabere paa Folkeopdragelsens Omraade, er blevet kendt langt uden for vort Lands Grænser, og hvis Tanker i de senere Aars Skolerøre herigennem er blevet taget frem til ny Prøvelse.

Dette Værk paa to Bind har til Formaal gennem Levnedsskildringer — som oftes nedskrevet af vedkommende selv — at give en Række levende Billeder af *Friskolens første Generation*: Forældre, tidligere Skolebørn, Lærere og Lærerinder. Hvis disse Levnedsskildringer kun fortalte om Friskolen fra Ende til anden, vilde de vanskeligt give et ægte Indtryk. Det ægte ligger deri, at Friskolen netop faar saa megen Plads i Skildringen, som den havde i vedkommendes Liv, iøvrigt fortælles der om Menneskers ydre Skæbne, det daglige Livs Kaar, hvorom der navnlig i andet Bind gives fyldige Oplysninger, om det kirkelige Liv, Højskolen, Skyttesagen m. v.

Første Bind indeholder en kortere Skildring af den fynske Frihedsmand og Fremskridtsbonde, *Hans Christensen* i Vejstrup. Men Bogens Hovedstykke er hans Søn *Christen Hansens* Erindringer. De er ned-

skrevet, da Fortælleren var gammel, ad forskellige Gange og ikke med Tanke om Offentliggørelse, hvad der har gjort en Revision af Manuskriptet nødvendig.

Man vil i Christen Hansens Erindringer møde en overmaade levende Skikkelse fra den grundtvigske Bevægelses første Tidsrum.

Et mindre Uddrag af nævnte Manuskript har tidligere været offentliggjort i Valdemar Bennike: »Kristen Hansen i Vejstrup« (København 1905), hvilket Skrift iøvrigt forlængst er udsolgt,

Endvidere indeholder første Bind af »Friskolefolk« et Uddrag af Hans Christensens Dattersøn, den endnu levende Gaardejer *Niels Pedersens Ungdomsminder*, samt en Gengivelse af hans Søkendebarn afdøde Redaktør *P. H. Nygaards Barndoms minder* fra Friskolen.

Mens altsaa første Bind omhandler en enkelt, iøvrigt meget udbredt, fynsk Friskoleslægt, vil andet Bind bringe mere forskellige Skildringer, dels fra Jylland og dels fra Fyn, dels af Kvinder og dels af Mænd.

Retskrivningen er i alle Skildringerne Nutidens almindelige, I Personnavnene har jeg bibeholdt de paagældendes Stavemaade. I Slutningen af andet Bind vil findes en Sag- og Navnefortegnelse for begge Bind.

Med Hensyn til Tilvejebringelsen af Stoffet skylder jeg især to Mænd Tak, nemlig Gaardejer *Niels Pedersen*, Møllegaarden, Gravvænge, og Bibliotekar *T. Mortensen*, København. Ogsaa Friskolelærer *Kr. Thomsen*, Vester Skerninge, er jeg takskyldig for god Hjælp. Iøvrigt beder jeg alle dem, der har stillet enten deres egne eller deres afdøde Slægtnings Optegnelser til Raadighed, modtage min bedste Tak.

For et Tilskud til Udgivelsen af Værket bringer jeg herved *Landbosparekassen for Fyn* min Tak.

November 1930.

ANDERS UHRSKOV

HANS CHRISTENSEN

EN 10. JANUAR 1931 er det halvandet Hundrede Aar siden den fynske Bonde og Frihedsmand *Hans Christensen*, Vejstrup, blev født. Denne Bogs Hovedafsnit er hans Søn *Christen Hansens* Erindringer, som han selv har nedskrevet dem, men Hans Christensen skal ikke blot nævnes, fordi han var Christen Hansens Fader, men ogsaa, fordi han selv var en fremragende Mand paa sin Tid. Han udførte et Arbejde, der stadig er værd at mindes med Tak.

Hans Christensen er født den 10. Januar 1781 i Vejstrup, hvor hans Forældre Christen Hansen og Johanne Andersdatter havde en Fæstegaard. Han var født stavnsbunden, og den Undervisning, han modtog, var som sædvanlig paa Landet i hine Tider, kun den allernødtørftigste. Han lærte at læse, og det var jo allerede noget, men han kunde hverken regne eller skrive. Det meste af sin Ungdomstid tilbragte han hjemme hos sine Forældre og deltog i Hoveriet til Herregaarden Klingstrupgaard, der tilligemed Vejstrupgaard ejedes af Etatsraad Kofod.

Det var mange Steder haarde Kaar, Bønderne levede under i hine Tider. Den opvakte Dreng, som ikke kunde regne og skrive, men nok høre, spidsede rigtig Øren, naar de ældre fortalte om egne og andres onde Skæbne. Og hvad Hans hørte som Barn, fortalte han gerne igen som gammel. Her er en af de Historier, han fortalte Friskolelærer *Rasmus Hansen*, der senerehen fik saa stor Betydning i Vejstrup, ¹⁾

¹⁾ Efter »Fynsk Hjemstavn«, redig. af H. C. Frydendahl, 1930.

Mens Herremændene gjorde ved Bønderne, hvad de vilde, var der en paa Tidselholt, som hed Brink. Han var for Alvor haard mod Folk, ja, der behøvedes slet ingen Grund, bare han var vred, for at de, han traf, kunde komme paa Træhesten eller i Hundehullet eller faa saa godt et Livfuld Prygl af hans Hundepisk, at han aldrig forvandt det mer. Og vovede nogen at trodse ham, sparede han ikke at tage Livet af ham. Saa-
dan var der en i Vejstrup, han slet ikke kunde faa til at falde til Føje. Han fik først saa mange Prygl, at hans Skjorte hængte ved hans Ryg, blev saa sat paa Træhesten i to Dage og saa lige taget ned og sat til at køre Rug ind. Men nu kørte han hen og væltede det allerførste Læs ud i Møddingpølen med frit Forsæt og satte sig ovenpaa og sang. Nu kom Herremanden. Han skar med Tænderne og sagde: »Hm, hm, mon vi ikke kan faa Magt med dig?« Næste Dag blev Karlen hentet til Gaarden og kom ind til Herremanden, men der er aldrig nogen, som har set Hud eller Haar af ham siden. Og det er da godt at vide, han aldrig er kommen vel ud af Verden. Men lad os ingen dømme. Ham herovenfor holder Øje med os alle og vil selv holde Dom, naar Tid er. —

Og saa fortalte Hans Christensen videre om, hvorledes bemeldte Brink blev dræbt af »en fremmed en«, der en sen Aften var kommet ind til ham, og hvor-
dan Pletterne fra hans Blod aldrig kunde fjernes fra Gulv og Vægge. At Brink til yderligere Straf ikke kunde faa Ro i sin Grav, skal kun tilføjes for Fuldstændighedens Skyld.

Dette er Sagn, Digtning altsaa, men den Kendsgerning, at saadanne Fortællinger opstod, og at de fyldte Folks Sind Slægt efter Slægt, peger hen paa en Virkelighed af den barskeste Art. Saa skal det for Resten tilføjes, at selve den Maade, Hans Christen-

sen fortæller sin Historie paa, giver gode Bidrag til et Billede af ham selv.

Der er al Grund til at gengive en anden af Hans Christensens Fortællinger: Før Udskiftningen stjal Folk tit Korn fra hinanden paa Markerne ved Nattetide, naar de var i Færd med at køre ind, hvad de næsten altid maatte om Natten, om Dagen skulde de jo passe Hoveriet. Saadanne Tyveknægte fik ikke Ro i Graven. Og mange Gange har jeg og mange andre hørt disse Stakler køre omkring i Markerne og af og til saa smaat sige deres Prrr, naar de holdt og stjal, og igen drive paa Bæsterne og køre frem. Saadan gik det Marken rundt. En mørk Nat kørte min Farfader Korn ind fra den Mark ned efter Tidselholt. Da de saa fik læsset, kom der et andet Læs forbi. Min Farfader søgte da ikke efter Spor, han troede, den anden var paa Vejen, og holdt derfor bagefter. Fra først gik det meget godt, men nu mærkede han nok, det gik tværs over alle Agre, og efter over en Time kom han tilbage til det Sted, han havde læsset. Hans Folk havde ikke set noget til nogen Vogn, men næste Dag kunde de spore, hvordan han havde kørt frem og tilbage paa Marken, og forundrede dem over, han ikke var kommet til Skade. Derimod var der slet intet Spor af den Vogn, han mente at have kørt efter. Det er jo nu saa tydeligt, at det var Spøgeri, han havde kørt og ladet sig forvilde af. —

Her har vi i levende Form en af Skyggesiderne ved saavel Fællesdriften som navnlig Hoveriet. Intet Under, at Hans Christensen, som den opvakte Sjæl han var, modtog varige Indtryk dels af Undertrykkelsens Tid, som han var født i, og dels af Stavnsbaandets Løsning og de andre Landboreformer, der som rene Omvæltninger indtraf i hans tidlige Alder. Intet Under, at saavel de mørke som de lyse Ople-

velser satte hans Sind i Drift efter nye Forbedringer: Fællesskabets Ophævelse, saa hver Mand kunde nyde de fulde Frugter af sin Dygtighed, og Hoveriets Afskaffelse, saa Bonden fuldt ud kunde blive sin egen Herre.

Efter Faderens Død bestyrede Hans Christensen som den næstældste af fire Søskende Gaarden for Moderen og blev paa Grund heraf fri for Soldater-tjenesten. Senere blev Gaarden købt og derpaa overdraget til ham. Ved den samtidig foretagne Udskiftning formindskedes Gaardens Areal til Halvdelen, idet den tidligere havde været dobbelt saa stor som hver af de andre Gaarde.

1809 var Hans Christensen blevet gift med *Ane Nielsdatter*, født 1782, som Datter af Gaardmand Niels Hansen og Hustru Margrete Knudsdatter i Vejstrup, men Tiderne blev snart saadan, at de fik Brug for alle deres Kræfter til at holde ud. 1813 kom Statsbankerotten, og fra 1818 til 1828 hærgede den saakaldte Landbrugskrise Landet i den Grad, at mange blev drevet fra Gaard og Grund og maatte vandre med Posen og Kæppen. Ogsaa Hans Christensen maatte kæmpe haardt for Eksistensen, men han ejede et lyst Haab om bedre Tider, han havde en trofast Medhjælper i sin Kone, og saa besad han en Bevægelighed i Retning af at indrette sig efter Forholdene og udnytte de Muligheder, enhver Tid gav, og dette tilsammen gjorde, at han ikke blot klarede sig igennem, men endogsaa fik Mod til at udvide sin Bedrift. Han flyttede Gaarden ud paa Marken, og han købte en Hovedparcel af en Nabo, hvorved han bragte sin Gaard op til 8—9 Tdr. gammel Hartkorn med et Areal af 64 Tdr. Land Ager og Eng. Han var gode Venner med Sognepræsten *Baggesen*, og ved hans Hjælp kom han i Besiddelse af de

Skrifter, som »Fyns Stifts patriotiske Selskab« udgav, og herved blev han kendt med nye Dyrkningsmaader, som han ikke tøvede med at indføre. Han var saaledes den første Bonde dær paa Egnen, som mergede sin Jord. Det var i hine Tider en Sjældenhed, at en almindelig Bondemand læste Aviser, men Hans Christensen holdt »Fyns Stiftstidende« — den saakaldte »Hempelske Avis« — og han fulgte godt med i, hvad der skete i Verden.

Hans Christensen var i Besiddelse af en stærk Samfundsfølelse, og den kom i hine Tider ofte frem, idet han ved de mange Krigsægter, som Bønderne maatte gøre 1807—14, og den Haan og Forurettelse, de ofte maatte lide fra højerestaaendes Side, altid, hvor det var muligt, tog den forurettedes Parti.

I Aaret 1827 blev han udnævnt til Sognefoged, men kom derved endnu stærkere til at føle Savnet af, at han ikke kunde skrive. Herved var kun en Ting at gøre — nemlig at lære det. Og saa gav den 46-aarige Gaardmand sig til at lære sig selv at skrive, og saa stærk var hans Vilje, i Forbindelse med hans gode Evner ganske vist, at han snart lærte at føre Pennen saa godt, at han kunde føre al sin Brevveksling uden andres Bistand. Et Vidnesbyrd om, hvor godt Hans Christensen lærte at udnytte sine Tanker i Skrift, har man i et nylig offentliggjort Brev,¹⁾ han som Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling skrev hjem fra København til en Datter og Svingersøn 17. Marts 1849.

Sognefoged og Lægdsmand var Hans Christensen i 21 Aar, i mange Aar tillige Fattigforstander og Ligsynsmand, og ofte var han ved særegne Lejligheder udnævnt til Taksationsmand.

¹⁾ I »Tidsskrift for dansk Folkeoplysning«, redigeret af Ejnar Skovrup, Januar 1930.

Stavnsbaandets Løsning 1788 omtalte han ofte som sit første Barndomsminde, og det lærte ham, at Bonden havde en Ret, som med al Kraft skulde fastholdes. Allerede længe før vor frie Forfatning saa Lyset, virkede Hans Christensen for at faa de Baand løst, der endnu bandt og snærede. Anordningen af 28. Maj 1831 om raadgivende Provinsialstænders Indførelse opfyldte ham derfor med Glæde og Forventning, og saa kendt og anset var han blevet, at da Forordningen af 15. Maj 1834 udkom, blev han samme Aar med 385 Stemmer valgt som Deputeret for de mindre Landejendomsbesiddere i Østifternes 14. Valgkreds, og han gav Møde ved Stænderforsamlingerne i Roskilde 1835–36, 1838 og 1840.

Hans Christensens væsentlige Indsats i Stænderforsamlingen var hans Arbejde for *Hoveriets Afskaffelse*. I Samlingen 1838 indgav han til Forsamlingen »Andragende fra en Del Gaardfæstere i Simmerbølle, Skrøbeløv, Snøde, Stoense, Bødstrup, Lindelse, Taggelev og Magleby Sogne paa Langeland om *Fæstegodsets Forandring til Selvejendom* eller i alt *Fald Hoveriets Afskaffelse*.«

Dette Andragende satte øjeblikkelig Sindene i heftig Bevægelse. Den kgl. Kommissarius *A. S. Ørsted*, Professor *Bang*, Kammerjunker *Benzon*, Amtmand *Neergaard* og Kancelliraad *Haastrup* var alle imod, ja, endogsaa Kammerraad *Drewsen*, der udtalte, at »naar det fremsatte Forslag gik igennem, da var al Ejendoms-Sikkerhed tabt.« Forslaget fandt derimod Støtte hos Sognefogderne *P. J. West* og *Henrik Larsen* samt Gaardmand *Anders Christensen*. Hans Christensen anbefalede sit Forslag ved at udtale, at han »formente, at da Hoveriet er en meget forhadt Ting, maatte Regeringen, ligesaavel som den havde befalet Godsejerne at bortfæste deres Gods, ogsaa

kunne paalægge dem, at de skulde sælge det eller frigøre det for Hoveri.« Med 48 Stemmer mod 7 blev det vedtaget, at Forslaget *ikke* skulde underkastes nogen Prøvelse af nogen Komite.

Saadan var altsaa Stillingen til et saa vigtigt Spørgsmaal dengang, men glemmes maa det ikke, nu da Hoveriet længst er afskaffet, at Hans Christensen var den første, der i Stænderforsamlingen rejste dette vigtige Spørgsmaal. At han derfor ogsaa maatte tage sine Prygl, er forstaaeligt. Saadan er nu engang Verden. At han nu, da Bondestanden i mangfoldige Aar har høstet Fordelen af Hoveriets Afskaffelse, ogsaa fortjener at mindes med Tak, er ligesaa klart.

Den varmhjertede, men noget upraktiske Bondeven, Skolelærer Rasmus Sørensen fra Venslev, havde i 1844 fattet den Plan at danne en »Aktie« Forening iblandt Bønder for Indkøb af større Avlsgaarde og Herregaarde til Udstykning,« og ved sine stadige Vandringer rundt om i Landet havde han faaet Planen saa vidt frem, at han, da han 1845 offentliggjorde sin Indbydelse til Oprettelse af en saadan Forening, kunde ledsage den med en Liste over 305 Bønder, der repræsenterede 331 Aktier à 25 Rdl. Stykket. I Løbet af halvandet Aar havde Sagen saa stor Fremgang, at man var naaet op til 2674 Aktionærer med 66850 Rdl. i Aktiekapital. Denne Plan om Udstykning af de store Gaarde skænkede Hans Christensen sin fulde Tilslutning, og han virkede ivrigt for dens Fremme. Men alligevel strandede Sagen, og Aktieforeningen opløstes.

Hans Christensen var altid virksom for at vække sine Standsfæller til Bevidsthed om deres Ret og ivrig efter at vise dem Vejen til at faa den paatalt og hævdet. I Aarene indtil 1848 rejste han jævnlig fra Sogn til Sogn paa hele Fyn for at arbejde for Bøn-

dernes Sag. Den 8. November 1845 udstedte Regeringen det berygtede Cirkulære, hvorved det blev forbudt at afholde noget Møde angaaende Bondestandens Retsforhold uden Politimesterens særlige Tilladelse, og selv med denne Tilladelse var det forbudt nogen som helst uden for Sognet at deltage i Forsamlingen.

Dette »Bondecirkulære«, som det blev kaldt, vakte, som naturligt var, megen Forbitrelse blandt Bønderne, men Hans Christensen holdt ikke op med at rejse omkring og hævde sin Mening, skønt han derved ofte satte sin personlige Frihed i Fare.

Den 5. Maj 1846 stiftedes ved et Møde i Holbæk »Bondevennernes Selskab.« *Tscherning* blev valgt til Formand, og Foreningen vandt saa stor Tilslutning, at Regeringen blev ængstelig, og allerede en Uge efter — den 12. Maj 1846 — blev Bondecirkulæret taget tilbage.

Hans Christensen var meget ivrig for Oprettelsen af »Bondevennernes Selskab,« han blev valgt til Distriktsformand og gjorde et stort Arbejde for Sagen.

Imidlertid modnedes Frihedens Sag, og i 1848 kunde man begynde at høste Frugten af de mange Aars Anstrengelser. Skønt Hans Christensen var 67 Aar gammel, valgtes han den 5. Oktober 1848 i Svendborg Amts 5. Valgkreds (Kværndrup) til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling med 606 Stemmer mod 258, der faldt paa Modkandidaten, Seminarieforstander, Pastor *D. A. Holberg* i Skaarup. Ogsaa i Rigsforsamlingen vedblev han at være en trofast Frihedsvæn og sluttede sig i et og alt til Folketpartiet. Paa sine gamle Dage var det hans Glæde at mindes Grundloven af 5. Juni 1849 som det danske Folks Frihedsværk, til hvis Gennemførelse ogsaa han havde ydet sit Bidrag. Og selv om han efter

haanden blev ældre, vedblev han med levende Deltagelse at følge med i den politiske Udvikling. Grundlovskampene i 1855 og 1865–66 vakte i den Grad hans Interesse, at han til Tider glemte, hvor gammel han var; for Ønsket om at kaste sig ud i Forsvaret for den Grundlov, han selv havde sat sit Navn under.

Hans Virkelyst holdt sig i den Grad levende, at han 1856, da hans Gaards Bygninger ikke længere helt svarede til Tidens Fordringer, anlagde et Teglværk og opbyggede sin Gaard paany, denne Gang af Grundmur.

Politiske og materielle Kampe havde optaget Hans Christensen stærkt. Om de religiøse Kampe, som blev ført ind i Familien ved hans Søn Christen Hanssen, vil der blive fortalt i den følgende Skildring. Kun skal det siges, at Hans Christensen endte med at føle sig draget i den grundtvigske Retning, af hvis Iver for aandelig Frihed i Kirke og Skole han ventede sig meget godt. Han understøttede derfor ogsaa Oprettelsen af frie Børneskoler og Folkehøjskoler, og ved sit Guldbryllup 1859 skænkede han til de første en ikke ubetydelig Sum. To af hans Sønner fik Sæde i Landstinget, den ene tillige i Svendborg Amdsraad, det var ham en Glæde at se dem optage den Gerning i det offentlige Liv, han havde begyndt. Et Par Aar før sin Død afstod han sin Gaard til en af sin Svigersønner. Iøvrigt havde han den Lykke at bevare sine Kræfter og sin Aandsfriskhed indtil et halvt Aar før sin Død, 1. Juli 1868. Hans Christensen blev Stamfader til en stor Slægt, 6 Børn, 20 Børnebørn og 7 Børnebørnsbørn efterlod han sig.

Hans Christensen var en Foregangsmand inden for Landbruget, han var en trofast Forkæmper for den folkelige Frihed, og han var først og sidst en Ar-

bejdets Ven. Alt i alt en fynsk Bonde, som gjorde
sit Fædreland Ære.

(Litteratur: Dansk Folketidende 31. Juli 1868, D. E. Rugaard:
Fremragende danske Bønder før og nu, 1871, Sydfynske Tidende
1868 m. m.)

Anders Uhrskov.

CHRISTEN HANSENS ERINDRINGER

ARNDOM OG UNGDOM. Dersom mine Forfædre havde kunnet og villet optegne, hvad de havde oplevet, og hvorledes det saa ud baade i aandelig og timelig Henseende til de forskellige Tider, da vilde det have glædet mig saare at kigge ind i Stamtræet og lære den Rod lidt nærmere at kende, jeg er rundet af, men de var jo aldeles undskyldte, thi de manglede det allernødvendigste, og det er fornøden Oplysning. Det var med dem, som jeg, da jeg var en lille Dreng, engang læste i en Avis: Farfader kunde kun tælle til en Snes, og med et M, et A og et S skrev han sit Navn, hvor han det skulde tegne.

Nu kan hver Mand baade skrive og regne og med Pennen selv tolke sin Fryd. Da jeg ogsaa er kommet saa vidt, at jeg kan sætte paa Papiret, hvad jeg vil, saa har jeg faaet Lyst til at nedskrive nogle Træk baade af mit eget Liv saavel som, hvad der paa min Vandring i Livet har tiltrukket sig min Opmærksomhed.

Jeg vil allerførst fortælle den Smule, jeg ved om mine Fædre i første og andet Led, thi længere rækker Kendskabet ikke. Min Farfader, Gaardmand *Christen Hansen*, Vejstrup, var født i Aaby 1730, han blev 66 Aar gammel og døde af Byld i Halsen 1796. Farmoder, *Johanne*, født i Vejstrup 1747, døde 1832 85 Aar gammel, efter at have været Enke i 36 Aar. Min Morfader, *Niels Hansen*, født i Vormark 1730, blev 87½ Aar. Mormoder, *Margrete*, født i Gudbjerg 1749, blev 72

Aar gammel, de var ogsaa Gaardfolk og ejede den i Vejstrup saakaldte *Spillemosegaard*. Farfader døde længe før, jeg blev født, saa ham kender jeg kun af Omtale, og deraf at dømme var han en rigtig elskelig Mand, ikke meget begavet, men venlig og mild og meget afholdt. Da jeg 6½ Aar gammel blev indskrevet til Skolegang, spurgte Præsten om mit Navn, og da jeg sagde: Christen Hansen, svarede han: »Nu da, saa er det min gamle, gode Ven!« og jeg blev glad ved at høre, at min Farfader var saadan afholdt af Præsten. Min Farmoder var ikke mild og venlig, men havde en streng og kraftig Karakter og var begavet med stor Forstand. Som jeg nu kan tænke mig, da var hun en gudfrygtig Kvinde, men meget vanskelig for min Moder at pleje og opvarte. Jeg var 21 Aar, da hun døde. Min Morfader døde, da jeg var 6 Aar, saa om ham kan jeg kun mindes, at han var en voksen Mand, der gik med hvid Kofte og røg Tobak af en kort Kridtpibe. Min Mormoder overlevede ham 4 Aar, og hende lærte jeg at kende, saa hun vandt min Kærlighed, thi hun tog sig altid af mig og var min Tilflugt, naar der var noget i Vejen, enten med min Moder eller andre, hun var en gudfrygtig Kone, ja, jeg tror nok af de fromme stille Kvinder, der vandrede med Gud i enfoldig barnlig Tro. Min Morfader og Mormoder skulde have været hos deres Søn i *Spillemosegaard*. men valgte at ty til deres Datter, og ved den Lejlighed blev jeg kendt med min Mormoder, og skønt jeg kun var 10 Aar gammel, da hun døde, saa tror jeg alligevel, at jeg hele mit Liv har faaet Gavn af mit Kendskab til hende. Ja, hun var from og god.

Nu vil jeg fortælle lidt om mine Forældre, de var jo begge Gaardfolks Børn og fik min Faders Fødegård, som allerede den Gang var købt fra Klingstrup Gods (*Kohavegaarden* kaldet). Mine Forældre holdt

Bryllup 1809, og jeg, som var den ældste Søn, blev født 1811. Det første, jeg saadan kan mindes fra min Barndom, det er, at jeg 3 Aar gammel kom ud i Spille-mosegaarden, hvor min Morfader og Mormoder endnu boede som Aftægtsfolk, og var der, imens min Moder laa i Barselseng efter min ældste Søster, *Johanne Margrete*, og da vi kom hjem, tog de hende og viste mig, og det gjorde et underligt Indtryk paa mig. Omtrent ved samme Tid antog min Fader 2 Dreng, som var Sønner af hans Broder, Niels Christen, der havde været Gaardmand i Skaarup, men var tillige med sin Hustru afgaaet ved Døden. Disse 2 Dreng, *Hans Nielsen*, 8 Aar, og *Christen Nielsen*, 6 Aar, blev mig nu til Selskab, og det voldte mig vel mange Glæder men ogsaa mange Bryderier, thi efterhaanden som vi voksede til, saa skønt jeg var 2 Aar yngre end Christen, som var den yngste af dem, saa vilde jeg alligevel raade over dem ved vore Lege. Jeg var en livlig og kraftig Dreng, og han var sygelig, saa jeg kunde godt magte ham, naar det gik løs paa Næveretten. Men saa naar det kneb for ham, saa tog hans Broder Hans fat og hjalp ham, og saa kneb det for mig. En Del af vore Trætter kom over vort Arbejde, thi min Fader var selv en stærk Arbejdsmand og var i fattige Kaar, saa han gjorde ikke alene Krav til sine egne Kræfter, men ogsaa til sine Børns, og vi kom da tidt i Strid om Tingene, og naar det ikke kunde afgøres med Munden, saa skønt jeg var den yngste, begyndte jeg gerne først med Næverne, thi ligesom jeg var den raskeste til at tage fat paa Arbejdet, saa var jeg ogsaa den mest galhovede, saa der skulde ikke meget til, førend jeg tog fat. Kunde vi ikke selv faa Afgørelsen paa vore Trætter, saa var Hans klog nok til at indanke Sagen for højeste Ret, og det var min Moder, thi han havde opdaget, at hun var partisk, og det gik for det meste

ud over mig. Naar der for Eksempel var sagt til os: En af eder skal flytte Køer og en Faar, og vi saa helst vilde den ene Del alle, saa kom vi i Trætte, men saa vidste Hans, at jeg tabte, naar han blot sagde til Moder: »Skal Christen Hansen ikke det, Moder?« »Jo.« Og vilde jeg saa ikke, saa fik jeg Klø, hvis hun var saa heldig at faa fat paa mig, inden jeg tog Flugten. Det kan jo se underligt nok ud, at min Moder fredede mere om sine Stedbørn end om sin egen Søn, det var ogsaa slemt for mig i min Barndom, at jeg kunde mærke dette, thi det gjorde mig trodsig og haard, saa jeg paa Grund af Ulydighed og Trods tidt blev straffet. Men dette at slaa mig hjalp ikke, men gjorde kun Ondt værre. En eneste Gang lagde jeg derimod Mærke til, at min Moder græd over mig, fordi jeg havde været slem, men det ramte mit Hjerte, saa jeg græd og tænkte: »Nej, du skal dog passe paa, at din Moder ikke skal græde over dig,« og jeg har endnu ikke glemt min Moders Taarer. Ja, jeg vil dertil gøre den Bemærkning: Der var ikke Trællesind eller Trælleaand i mig, saa jeg kunde lade mig afrette med Pисken, thi det tror jeg nok, at Trællenaturer kan, men havde mine Forældre forstaaet dette rigtigt, saa vilde de have kunnet med *Ordet i deres Mund*, talt i Kærlighed og med Aandens Myndighed, saa meget nemt have magtet mig, thi det forstaaer jeg godt nu, at jeg kunde have været let at bøje med kærlige Ord. Imidlertid hjalp det for mig, at jeg engang fik at høre, at min Moder beklagede sig over for en af hendes Veninder, omtrent saaledes: »Du kan tro, Ane, at det er ingen let Sag for mig at forlige de 3 Dreng, og naar der er noget i Vejen, saa gaar det mest ud over min egen, for jeg har ikke godt ved at slaa de andres Børn, og det er dog tidt, at jeg er ked over det og mener, at jeg gør mit eget Barn Uret, men jeg kan ikke anderledes, for

de andre skal ikke komme til at føle, at de har Stedmoder. Moder fik vistnok ikke at vide, at jeg hørte denne Fortælling, men det var rigtig godt for mig, at jeg hørte dette, jeg kom til at tænke som saa: Ja, saa er Moder dog ikke mere vred paa mig end paa de andre, men holder vist mest af mig alligevel, og jeg blev saa glad ved Moder og tænkte, ja, saa kan hun ikke anderledes, og det er jeg nu saa meget vissere paa, at hun gjorde det allerbedste, hun kunde, for hun var en elskelig, kærlig og øm Moder. Hvad jeg her har omtalt, gælder ikke længer, end til jeg blev hen imod en 10–12 Aar, thi da jeg naede den Alder, da kunde min Moder, saa vidt jeg kan mindes, saa meget let tale sig til Rette med mig, og saa fik jeg Forstand paa, at jeg havde en rigtig god Moder.

Mine Forældre var i min Barndom meget fattige Gaardfolk, de flyttede Gaarden fra Byen og ud i Marken 1815, og det kom de dog taalelig godt over, thiden blev kuns bygget tarveligt, med klinede Vægge, undtagen Stuehuset, det var Murstensvægge, og min Fader var en virksom, sparsommelig og stærk Mand, der gjorde en Del af Arbejdet selv. Ja, han fortalte, at naar de andre Arbejdsfolk havde spist til Aften, saa tog han fat igen, og han tog Del baade i Tømmer-, Murer- samt Tækkearbejdet. Ja, han var kæmpestærk og sparede heller ikke Kræfterne. Min Moder var i sin Stilling ikke ringere. Hun havde aldrig uden een Pige, og denne tog min Fader saa tidt fra hende for at hjælpe ham med det udvendige Arbejde. Men de var godt enige om at hjælpes ad. Havde min Fader nu efter, at han havde bygget, nøjedes med denne sin egen Gaard, saa havde han vist nok sparet sig selv for en yderligere Fattigdom, men hans Mod og Dristighed med Lyst til at virke fremad gjorde, at han faa Aar, efter at han havde bygget

sin Gaard, købte Hovedparcellen af en anden Gaard, der var Nabo til hans Jord, og lagde den ind under sin egen. Men dette havde nær sat ham i Knæ, thi der indtraf straks efter en Pengekrise, hvorved mange Bønder gik under, og det var nær ved at gaa mine Forældre ligedan. Jeg kan mindes, at han engang sagde til Moder: »Dersom disse Tider varer endnu i 3 Aar, saa er vi ikke Gaardfolk længere.« Og jeg tænkte: Havde vi dog bare naaet den Tid, saa kunde jeg dog have Lov til at lege ligesom de andre Dreng, thi deres trange Kaar gjorde ikke alene Beslag paa mine Forældres Kræfter, men ogsaa paa vi Drenges, saa vi maatte arbejde. Ja, jeg arbejdede langt over mine Kræfter. Christen Nielsen var paa en Maade langt heldigere stillet end jeg, thi han var meget bedre end jeg til at hjælpe Moder med at vugge og passe mine yngre Søskende, og saa maatte jeg, hvad jeg ogsaa havde mere Lyst til, passe Faarene, naar de gik løse tidlig om Foraaret, og siden i Saatiden drive Plov for Fader, og det var tidt lange Dage for mig. Naar han saa saa, at jeg var træt, og det var især, naar vi var ved at pløje Stykket færdig, thi saa maatte jeg altid gaa paa den pløjede Jord, og Træskoene blev da fulde af Jord, saa sagde han til mig: »Nu maa du komme op at ride,« og saa ringede han Tømmen op, hængte den paa min venstre Arm og satte mig paa den nærmer forreste Hest, og det var jo ganske behageligt, naar jeg var træt. Men jeg blev der ikke længere end nødvendigt, thi jeg var for stolt til, at Folk skulde se og vide, at jeg var træt.

Jeg syntes, at dette at drive Plov, det var det værste Arbejde, jeg kendte, men derimod at pløje det var det allerbedste. Da jeg efterhaanden voksede lidt mere til (for da jeg begyndte, var jeg vist kun 7 Aar), saa bad jeg min Fader: »Maa jeg ikke pløje

lidt, Far?» Saa skulde han jo have Tømmerne, men det blev kun til, at han sagde: »Naar du bliver til det, min Dreng, saa skal du nok faa Lov dertil,« og det holdt han. Thi da han efterhaanden mærkede, at jeg voksede lidt mere til, saa jeg kunde løfte Ploven, saa sagde han: »Nu skal begge I 2 Christener pløje, og saa skal I skiftes til at pløje og drive.« Dette var et stort Fremskridt for mig, for nu fik jeg Lov til at pløje den halve Tid, men jeg var endnu ikke større eller stærkere, end jeg, naar jeg i Enden skulde bære Ploven om til Furen, saa satte jeg den venstre Hærde under Haandvridet og den højre Haand ved Muldfjælen, saa kunde jeg magte det. Ved dette Arbejde mødte der Christen Nielsen og mig ikke saa faa Vanskeligheder, thi der kunde jo ingen af os pløje rigtigt, men den af os, der pløjede, vilde alligevel raade over Kusken, saa naar Plovkarlen balkede, saaskyldte han Plovkøreren for Skaden, og det gik ikke saa sjælden paa. Naar Far kom og saa til os, saa mærkede vi dog ikke andet, end han var velfornøjet med vort Arbejde. Dette vores Fællesskab om Pløjningen varede dog kuns faa Aar, thi da Fader saa, at jeg kunde pløje rigtig, saa vilde han kun, at vi skulde pløje med 3 Heste, og han havde foruden af Arbejdsheste tillige en Plag, der kunde arbejde, og saa skulde jeg pløje og selv køre og Christen Nielsen harve. Nu følte jeg min Værdighed, jeg skulde tillige fodre Hestene, og det var jeg glad ved, ja, saa glad, at jeg betroede næppe nogen til at give dem et Foder, selv i Saatiden, Naar de andre sov til Middag, saa vilde Moder passe dem, men jeg betroede ikke hende dertil, men lagde mig i Forderloen for at lægge Mærke til, naar der var en af dem, der holdt op med at æde. Dette Forhold indtraadte kort efter, at jeg var konfirmeret, og ved

samme Tid fik jeg Lov til at hjælpe min Fader at saa, og jeg mindes godt, at han sagde: »Naar vi skal saa Havre, saa skal du prøve det,« og da Tiden kom, sagde han en Morgen til mig: »Kom med op paa Loftet for at faa noget Havre maalt, nu vil vi ud at saa,« og han maalte 2 Skp. til mig og 2 til sig selv, og dem bar vi ud i Marken, og han bandt min Sæk og hjalp mig den paa, og han tog sin, og saa skulde jeg holde Trit med ham, men det kunde jeg ikke rigtig, thi de var mig for lange, men vi saaede vore 2 Skp. Havre og hentede atter 2, og jeg blev træet, men var glad og stolt. Jeg hjalp saa fremdeles Far at saa, indtil han erfarede, at nu kunde han betro mig det alene, og da var jeg vist 16 Aar gammel.

Nu vil jeg vende lidt tilbage og fortælle om min Skolegang. Som foran meldt var jeg 6½ Aar gammel, da jeg i Foraaret 1818 blev indskreven til Skoletvang. Jeg blev ledsaget af Christen Nielsen, der jo alt havde været med i det mindste et Par Aar. Min Moder havde allerede lært mig at læse, saa jeg efter min Alder og efter Tidens Lejlighed kom godt udrustet i Skolen. Men det var en lang Dag, thi jeg var undselig, og fremmed var jeg baade for Læreren og Børnene, saa da vi gik hjem om Aftenen, var jeg saa glad, at den lange Dag var overstaet. Hvad der kneb mig mest, var Undseelse, især for at læse for Læreren. Da imidlertid nogen Tid var gaaet, saa vendte Bladet sig for mig, Skrækken for Læreren gik over, thi han gjorde mig i Begyndelsen ingen Fortræd, og mine Lektier, baade dem indenad og udenad, kunde jeg køre igennem som Kæp i Hjul, thi det gik igennem, selv om vi læste en Del Fejl for den gamle Mand, naar vi blot kom over det. Saa blev jeg kendt med Børnene og fik saa mange Legekammerater, og det passede for min Natur, thi dette

at lege og brydes med Drengene det var det bedste, jeg den Tid vidste. Jeg kan godt mindes, at det undrede mig, at gamle Folk ikke vilde være med at lege, og jeg tænkte: Om jeg bliver aldrig saa gammel, saa vil jeg alligevel lege.

Det gik rask frem for mig med at lære mine Skolebøger, saa jeg 8½ Aar gammel kom i 2den Klasse, hvilket kun i Reglen skete med 10 Aars Alderen. Dette var paa en Maade en daarlig Forandring for mig, thi jeg var nu den mindste, og det var min Natur imod at gaa af Vejen i en Brydekamp, fordi min Modstander var mig overstærk, og det skete ikke saa sjældent, at naar jeg faldt under, saa blev jeg galhovedet og slog løs igen og fik derved undertiden dygtig Bank. Men jeg lod alligevel ikke den Forretning ligge, og det gik mig, som Ordsproget siger: Daglig Øvelse gør kyndig Mester, saa jeg fik snart mange Undermænd.

Med Undervisningen og Lektierne gik det straalende frem. Da jeg havde været i den Klasse 2 Aar, fik jeg ved Eksamen Karakter: »Meget godt«. Deraf blev jeg stolt, thi nu blev jeg flyttet oven for en Del andre Drengene. En saadan Flytning vakte Misundelse hos nogle og Bifald hos andre, eftersom de var Venner til, men jeg selv blev af den Mening, at jeg var klogere end dem, jeg kom ovenfor. Imidlertid varede det ikke længe, ja, det var ved den Tid, da min Fader mærkede, at nu hjalp det vel ikke at lade mig gaa i den Skole længer; thi da jeg var 10 Aar gammel, kunde jeg alle Skolebøgerne udenad, det var Balles Lærebog, Luthers Katekismus og Thonboes Bibelhistorie. Skrivning og Regning dreves ikke meget, Fædrelandshistorie var der ikke Tale om, ja, vi vidste ikke engang, at der var noget, der kaldtes saaledes, og Geografi, — ja, der var et Danmarks

kort i Skolen, og der gik Læreren saa hen maaske en Gang hver 14de Dag, og alle vi Børn stod bag ved, og med en Pegepind viste han os de forskellige Landsdele i Danmark, Bælte og Sunde, samt Hovedbyerne i hvert Stift, og det var hele Visdommen.

Da jeg var 10 $\frac{1}{2}$ Aar gammel, tog min Fader mig ud af Skolen, efter at han havde faaet Løfte af Præsten, at han vilde tage sig af mig, og nu kom baade Christen Nielsen og jeg til at gaa i Aftenskole hveranden Dag hos Sognepræsten, *Baggesen*. Chr. Nielsen var kun med den første Vinter, thi han blev konfirmeret om Foraaret. Da jeg blev ene, saa kneb det lidt for mig om Vinteren, for det var Aftenbesøg, og jeg var bange, naar det var mørkt, thi saa kom min Farmoders Fortællinger om Spøgelsener mig i Vejen, men jeg var for stolt til at klage mig for mine Forældre, at jeg var bange. I Skolen var jeg ikke yndet af Læreren. Aarsagerne dertil var vist dels den, at jeg var en forvoven Dreng, der saavel inde i Skolen som udenfor brødes med de andre Drengene, naar Læreren ikke var hos os, og dertil kom, at han og min Fader ikke kunde godt sammen, saa min Ryg maatte betale for begge Dele.

Hos Præsten derimod blev jeg saa afholdt, at han savnede mig saaledes, da de 3 $\frac{1}{2}$ Aar var omme, og jeg var konfirmeret, at han bad min Fader, om jeg maatte blive ved at gaa til ham, saa vilde han undervise mig i fremmede Sprog, for jeg skulde, saamende han, studere og være Præst.

Her kom jeg i nogen Forlegenhed, thi jeg havde en stor Lyst til at lære Tysk og Fransk, og det havde jeg faaet derved, at der var en anden Dreng, en Søn af en Herremand, der ligesom jeg gik i Aftenskole hos Præsten, og som havde Lektier i de 2 Sprog, og han læste deri og skulde lære Lektier hos Præ-

sten, men han var tungnem, saa det skete imellem, at naar han læste højt, og jeg skrev eller regnede, saa hørte jeg efter ham og kunde Lektierne førend ham, saa fra den Side havde jeg med Fornøjelse valgt at blive ved med Skolegang. Mine Forældre raadsløg om Sagen, og Resultatet blev, at Fader sagde omtrent saaledes til mig: »Ja, Christen, det har været svært for din Moder og mig, og vi har døjet meget af Fattigdom og trange Kaar, og vi vilde gerne, om vores Børn kunde faa det noget bedre. Nu er det lettet lidt for os, og har du Lyst at være Præst, saa vil vi hjælpe dig, hvad vi kan, men saa faar du ikke anden Arv efter os.«

Jeg kan godt mindes, at det kæmpede inden i mig, men det, der slog Hovedet paa Sømmet, var: Jeg vil være en Mand ligesom min Fader, og jeg vil blive ved at tale Bondemaal. Blev jeg Præst, saa skulde jeg jo snakke fornemt, og det var mig meget kærere at være ligesom mine Forældre, og paa det Grundlag sagde jeg nej.

Den kirkelige Retning baade hos Skolelæreren og Præsten var Rationalisme, og jeg fik, hvad Skolen angaar, ikke nogen aandelig Paavirkning af Kristendom. Det eneste, jeg mindes, det er, at Læreren, der var en hjertelig Mand, var henreven af Strømmen (Rationalismen) hvis Lærebegreb i Grunden var, at Mennesket kunde blive salig ved egen Hjælp, thi han lærte os, at Menneskene blev salige ved Dyd og gode Gerninger, ved rene Tanker og et retskaffent Levned, og det vidste alle Børnene at svare paa, thi han tog ikke saa sjælden det Spørgsmaal frem: »Hvorned bliver Mennesker salige, Børn?« og vi raabte alle i Kor: »Ved Dyd og gode Gerninger, ved rene Tanker og et retskaffent Levned.« »Ja, det er rigtigt, Børn.«

Den aandelige eller hjertelige Paavirkning fra Baggesen var i samme Retning, og det kom til svære Kampe længere hen i mit Liv, som jeg senere nærmere skal omtale.

Jeg skal kun her bemærke, at Aarsagen, hvorfor Skolelæreren intet Indtryk gjorde paa mig, det var den: Jeg elskede ham ikke, og derfor fik jeg det kuns i Hovedet, men Baggesen elskede jeg og troede hvert Ord, han fortalte mig, og derfor kom det ind i mit Hjerte. Nu blev jeg konfirmeret med Omdømme: Udmærket godt baade for Kundskaber og Opførsel og blev hjemme hos mine Forældre, til jeg var 18 Aar gammel. Da jeg var konfirmeret, fik jeg ogsaa Lov at være med at høste Vaarkorn. Det var Aaret 1826, jeg blev konfirmeret, og i den Sommer var megen Hede og Tørke, saa Kornet var smaat og kort. Min Fader havde lavet mig et lille let Høsttøj, saa jeg kunde følge med Karlene; men det var, fordi jeg havde Modet oppe, thi det var over mine Kræfter. Det var en Dag, vi høstede Havre, at jeg var saa overilet og træt, at jeg rystede af Mathed, naar jeg skulde rette min Le, og ved den Lejlighed skete det engang, at Underkrogen af Mejetøjet var kommen i Æggen paa Leen, og idet jeg rystede, hug jeg min venstre Haand i Leen ved at tage Krogen af, saa Blodet sprøjtede voldsomt, og jeg tænkte: Nu siger Fader nok til mig, at jeg maatte være fri, for jeg var for stolt til at sige, at jeg var træt, men det lignede Fader godt, hvad han gjorde: Han tog mit Lommestørklæde, lagde det fast sammen og bandt om Haandleddet og sagde derpaa til mig: »Gaa kuns nu du igen,« og det kneb, men jeg holdt dog ud til Aften.

Min Fader havde allerede begyndt at mergle nogle Aar tidligere. Da han begyndte, kunde jeg køre Vognene, og Fader læssede dem af og strøede Mergel

læsset, mens jeg hentede det næste, men nu skulde Christen Nielsen og jeg igen have et Fællesarbejde ligesom ved Pløjningen. Vi skulde nemlig køre hverandret og strø hverandret Læs, og dette blev os det værste, vi endnu havde prøvet, og hvad der kneb os, det var at faa Fjællene trukken op, thi det var for det meste Mosemergel, som æltede sammen, mens vi kørte med den, saa den hængte ved Vognfjælen. Den ene af os satte Ryggen for Fjælen, og den anden trak bagved. Naar vi saa ikke kunde trække Fjælen, saa mente jeg, at Aarsagen var, at Christen Nielsen ikke vilde trække, hvad han kunde, og jeg trak saa tidt, saa det gnistrede for mine Øjne, og saa skældede jeg paa ham og skyldte ham for Skaden. Men Sagen var, vi manglede Kræfterne.

Da jeg var 16 Aar, saa mente jeg selv, at nu var jeg ikke Dreng, nu kunde jeg gøre Arbejde som Karl, og nu skulde jeg da ogsaa staa i Mergelgraven og læsse Mergel for Daglejere. Men Kræfterne kunde heller ikke herved svare til Modet og Lysten. Det gik dog snart frem, ogsaa med dem, saa jeg blev tidlig udviklet i Bondearbejde.

Min Fader var en Fremskridtsmand og var vist den første Bonde paa Egnen, der begyndte at brakke og mergele sin Jord. Han havde hørt, at der var et Selskab under Navn »Det kongelige Landhusholdnings-selskab«, som bestod af fremragende Landmænd i Landet med sin Bestyrelse i København, og det antog 12 Bønderkarle aarlig, der skulde underkastes en Læretid af 3 Aar. Disse Lærlinge blev sendt omkring hos Medlemmer af Selskabet og tjente foruden Løn, men naar de bestod Læretiden, saa blev de fri for Udskrivning til Soldat ved den staaende Hær. Min Fader talte med mig derom, og naar han syntes om det, saa var jeg ogsaa villig, thi jeg var sikker paa,

at han vilde, hvad han ansaa for det bedste for mig.

Der blev i den Anledning i Sommeren 1829 indgivet Ansøgning for mig til Det kongelige Landhusholdningsselskab, som blev bevilget, og 1. November s. A. mødte jeg paa Herregaarden *Knuthenborg* i Lolland hos Forpagter *Skouboe*. Jeg havde hjemme hos min Fader kun set og pløjet med Hjulpløve, men her var det i fuld Gang at pløje med Svingplov og 2 Heste. Med Hjulplov brugtes i Reglen 4 Heste. Om Sommeren derefter kom jeg til en anden Gaard, *Bremersvold*, som min Husbond ogsaa havde i Forpagtning. Til denne Gaard hørte 8 Hoveribønder, 40 af Bønderne betalte Forpagterren for Hoveriet, de øvrige 40 forrettede Hoveri, og Bønderne brugte ogsaa Hjulpløve, og naar disse mødte og pløjede deres Hovlodder, saa pløjede de iblandt vi andre af Herregaardens Karle. Ved en saadan Pløjning saa jeg, hvad jeg ikke havde set i Fyn, at nogle havde 8 Heste for en Plov, de fleste havde 6, og kun nogle enkelte 4 Heste. Det saa underligt ud. Vi havde kun 2 og kunde pløje ligesaa meget som dem med de 8. Sagen var nu den, Bøndernes Heste var saa smaa og magre, saa jeg ikke i Fyn havde set saa smaa Heste. Aarsagen var vist den, at Lollænderne endnu dengang ikke havde faaet deres Marker udskiftet, men græssede deres Kreaturer i Fællesskab. Lige som de var langt tilbage med ikke at have Udskiftning (hos os var den mange Aar forud), saa var Folkene ogsaa, thi hvad Klædedragt angaar, da gik selv de unge Karle med hvide Kofter og Knæbenklæder og om Vinteren med Skindpelse. Kun naar de gik til Kirke eller Gilde, havde de farvede Klæder. Med Hensyn til deres Liv var det mig en saadan Forandring, saa jeg gruede ved den Raahed og

Ukyskhed, der foregik, og jeg, som var kommen fra et af de bedste Hjem efter den Tid, forbavsedes over, at der var saa raa Mennesker i Verden, og jeg glædede mig siden efter derved, at Vorherre gav mig Afsky for denne Liderlighed, da jeg i modsat Fald, især i en Alder af 18 Aar, havde staaet Fare for at blive reven med af Strømmen. Det var i det hele et strengt Aar for mig, Paa den ene Side var det en streng Herre, jeg var kommet til, men det vilde dog ikke have gjort mig det saa svært, hvis ikke jeg var bleven syg. Men da jeg havde været der i 14 Dage, fik jeg Koldfeber — en Sygdom, som paa den Tid var meget almindelig — og denne Sygdom varede i 10 Maaneder. I September og Oktober Maaneder blev jeg rask, og da min Husbond saa, at jeg blev en rask Karl, kom han vist først i Tanker om, at min Sygdom havde været virkelig, thi saa blev han glad ved mig og vilde, at jeg skulde have blevet hos ham et Aar endnu. Saa længe jeg var syg af Feberen, sagde han til mig: »Du er ikke vænnet til at være fra din Moders Kækelovn, derfor fryser du om Vinteren.« Om Sommeren i Høst blev jeg meget syg og laa til Sengs 3—4 Uger, og da jeg begyndte at komme mig, saa skulde jeg igen følge med de andre Karle, og da jeg endnu manglede Kræfter og kunde ikke, sagde han til mig: »Du duer ikke til at gaa den Tur igennem! Du kommer dig — saa bandede han — aldrig! Herren gør ingen Mirakler.« Og uden at jeg vidste det, skrev han til min Fader, om han vilde komme og hente sin Søn, og samtidig skrev han til Landhusholdningsselskabet, at hans Lærling paa Grund af Svagelighed ikke kunde udholde Læren. Dette sidste havde jeg under Haanden faaet at vide. Jeg skal herved bemærke: Lærlinge skulde 2 Gange om Aaret, Foraar og Efteraar, indgive til Selskabet en Indberetning, der skulde inde-

holde, hvad de i Halvaaret havde lært, set og udøvet ved Gaardens Drift. Denne Indberetning skulde attesteres af Husbonden. Nu tænkte jeg: Naar han har skrevet og vil have dig kasseret, saa paategner han ikke din Indberetning. Men saa skrev jeg den paa egen Haand, og foruden Indberetningen oplyste jeg Selskabet om min Sygdom og om den Maa- de, jeg var blevet behandlet paa, samt at jeg nu var rask, og bad om, at jeg maatte blive flyttet til et andet Sted, hvor jeg kunde nyde en bedre Behandling. Imidlertid førend jeg vidste det, kom min Fader og besøgte mig, samt underrettede mig om, at Skouboe havde skrevet ham til om at komme og hente sin syge Søn. Han traf mig i Marken, vi var ved at saa Hvede, og han blev meget glad ved at se sin Søn saa rask. Men min Husbond fortalte ham, at jeg havde begaaet den Dumhed at skrive Indberetning til Landhusholdningsselskabet uden hans Vejledning og Attest, samt at han havde underrettet Selskabet om, at jeg var for svagelig til at udholde Læren. Nu var jeg imidlertid bleven en rask Karl, og hvis min Fa- der ønskede det, saa vilde han igen underrette Selska- bet derom, saa kunde jeg blive hos ham endnu et Aar, for der blev paa Grund af hans Skrivelse ingen Plads anvist mig. Men saa vilde det første Læreaar ikke kom- me i Betragtning. Min Fader havde haft en langsom og besværlig Sørejse til Lolland, saa han længtes efter at komme hjem og fortælle Moder, at nu var jeg kommen mig og var helt rask, og førend jeg om Aften kom hjem fra Marken, var han gaaet ind paa min Husbonds Forslag, at jeg skulde blive hos ham endnu et Aar. Da jeg kom fra Marken, kom min Fa- der hen i Stalden til mig, underrettede mig om deres Beslutning og bad mig følge sig paa Vej, da han havde budt Skouboe Farvel og vilde gaa et Stykke endnu i Aften. Jeg gik med ham og fik Underretnig om de

res Aftale, men da sagde jeg til min Fader: »Nej, Far, om jeg aldrig faar Fyn at se mere, saa vil jeg dog ikke være her.« »Ja, saa er det bedst, du følger mig hjem,« og saa gik han med mig tilbage med den Tanke, at jeg skulde hjem med. Jeg melder Skouboe dette, og han byder min Fader ind til sig. Ved Aftensbordet saa siger min Husbond til sin Søn: »Gaa over til Forvalteren og hent mig Posten,« og da han kommer tilbage og lægger den, ser min Fader et stort Brev med kongelig Segl paa og Adresse: Til Landhusholdnings-Lærling Christen Hansen. Min Husbond gav Fader Lov at brække og læse det. Indholdet deri var, at jeg var antaget til at møde i Kongens Lyngby, Københavns Amt, førstkommende November, hvis mit Helbred tillod det, og derom skulde jeg give Underretning med første Post. Saa vidt jeg kan mindes, er dette første Gang i mit Liv, at jeg er kommet til at betragte noget af, hvad der mødte mig, som Guds Førelse med mig, thi det stod klart for mig, at havde min Fader ikke siddet og set, at Brevet kom, saa havde Skouboe været fræk nok til at brække det og putte det i Kakkellovnen, og saa havde jeg dermed været færdig.

Sognepræsten havde givet mig følgende Udskrift af Kirkebogen: Foreviseren Ungkarl Christen Hansen, hvis Forældre er Hans Christensen, Gaardmand, Kohavegaarden i Vejstrup Sogn, og Hustru Anne Nielsdatter, er døbt i Vejstrup Kirke den 12. Januar 1812. Væcineret den 20. Juli 1813, konfirmeret i Oure Kirke den 2. April 1826 med Omdømme Udmærket god baade i Kundskab og Opførsel. Nadveren har han bivaanet i Vejstrup Kirke i Efteraaret 1829 og forlader nu som en veloplyst, veldannet og sædelig Yngling sine Forældres Hus for paa Lolland at perfektioneres i den nyere Agerdyrkning,

hvortil han af Hjertet ønskes Held og Velsigelse.

Oure Pastorat, den 28. Oktober 1829.

Baggesen.

Nu skulde jeg have Skudsmaal fra Skouboe, og det blev saaledes: Ovennævnte Christen Hansen, Vejstrup, har under det højkongelige Landhus-holdningsselskab været ansat det første Læreaar som Lærling hos mig. Hans Opførsel har været meget god. Jeg maa her bemærke, at han kom syg til mig og har været syg næsten det hele Aar. Dog tog hans Sygdom en heldig Forandring først i Oktober Maaned til det bedre. Han tager Dag for Dag til i Kræfter, og jeg haaber med Guds Hjælp, at Sygdommen nu ganske vil forlade ham, og at han med Kraft og Styrke kan gaa Fremtiden i Møde, hvortil jeg af mit Hjerte ønsker ham Held og Lykke.

Bremersvold, den 13. Oktober 1830.

Skouboe.

Fra Bremersvold og til Bandholm var omtrent 3 Mil, og min Husbond var dog saa flink at køre mig dertil. Jeg sejlede fra Bandholm til København og var omtrent 3 Dage paa Rejsen. Det var en Jagt, der var ladet med 40 Favne Brænde, hvorpaa jeg sejlede. Vinden var taalelig god, saa vi sejlede hver Dag, men det var haardt Vejr med Storm, saa da vi kom ud i Østersøen, gav den saa meget Vand om Bord, saa jeg maatte i Kahytten, men jeg kunde godt taale Søen.

Det var et stolt Syn for mig at sejle forbi Amager, hvor vi kunde se København, den By, det var saa stort for mig at komme til. Jeg overnattede i København hos en gammel Skærsliber, til hvem jeg havde Brev fra en af vore Daglejere fra Bremersvold, som var hans Broder. Denne gamle Skærsliber fortalte mig, at det var en god Plads, jeg fik hos

Præsten i Kongen Lyngby, da det var en hellig Mand¹⁾. Dette syntes jeg ikke synderlig godt om, thi jeg var bange for de Hellige. Om anden Dagen, da han havde opvartet mig med Mad og Kaffe om Morgenen, skaffede han mig fat paa en Mand, der om Eftermiddagen kørte gennem Lyngby, og med ham kom jeg med min lille Kiste til Lyngby for 2 Kroner. Det var i Mørkningen, jeg kom der og meldte mig for den gamle Præst, der gjorde Indtryk paa mig at være en ærværdig, men streng Mand. Det var ogsaa en vidunderlig Forskel paa Husfaderen, jeg forlod i Lolland, og denne gamle Præst, og det kunde sandes her det gamle Ord: Som Herren er, saa følger hans Svende. I Lolland havde jeg kun været i Kirke, saa vidt jeg mindes een Gang, og det var for at faa Paategning paa mit Skudsmaal. Der blev ogsaa skrevet derpaa saaledes:

Ovennævnte Christen Hansen, Vejstrup, der 1 Aar har tjent paa Hovedgaarden Bremersvold her i Pastoratet, har i den Tid opført sig meget vel, han var til Alters med Menigheden i Olstrup Kirke sidste 19. Søndag efter Trinitatis.

Errindlev, den 23. Oktober 1830.

Præstens Navn kan jeg ikke læse. Her i Lyngby var det i den Sag saaledes. Vi var hos Præsten 2 Karle,

¹⁾ *Bone Falch Rønne* (1764–1833), født i Fredericia, Sognepræst i Tjæreby og Alsønderup 1794–1802 og derefter i Lyngby til sin Død. I sin første Præstetid var han som de rationalistiske Præster ivrig for forbedret Landbrug, Fattig- og Skolevæsen og udgav bl. a. »Vejledning for den hæderlige Landmand til at behandle sine Bier med Klogskab« (1809), »Vejledning til at dyrke Vinter- og Sommerraps« (1821). 1813–1818 oplevede han en religiøs Vækkelse, og fra nu af tog hans Virksomhed et mere direkte kirkeligt Sigte. Stiftede 1821 det danske Missionselskab. En Søn af ham *C. F. Rønne*, (1798–1890) blev som Sognepræst i Høve og Flakkebjerg 1834–75 den første Formand for »Kirkelig Forening for Indre Mission i Danmark«.

Avlskarlen og mig som Lærling. Den ene af os skulde gaa i Kirke om Formiddagen og den anden køre for Præsten om Eftermiddagen til Bibellæsning, som han holdt i Skolerne i Pastoratet. Dette sidste var jeg ikke glad ved, thi jeg var meget bange for den strenge Mand, thi saadan stod han for os. Paa saadanne Køreture formanede han til et helligt Liv, talte om Verdens Ugudelighed og formanede til at leve under Loven, og det var paa en Maade, der ingen godt Indtryk gjorde paa mig, thi jeg fik det ud af hans Ord, at det kun var for at faa dygtig meget Arbejde af os. Om Søndagen i Kirken blev jeg derimod tidt dybt bevæget ved hans Prædiken, men det førte ikke til noget, hverken Omvendelse eller Tro.

Jeg glemte at fortælle noget om Kosten i Lolland og skal kun derom bemærke. Naar jeg undtager, at vores Rug var beskadiget, saa vi havde meget daarligt Brød, saa var der kuns et Par Maaneders Tid, da Køerne kælvede, da fik vi Kalvefinker, og det var ikke sjældent, vi kunde træffe, at Haarene sad paa Hoved og Ben, som de gav os. Den Slags kunde jeg ikke med, men Lollænderne kunde nok, ellers var Kosten god.

Her i Sjælland var Kosten mager. Om Morgenens Mælk og Grød og $\frac{1}{2}$ Spegesild og altid Vandgrød, og her var det ogsaa fordærvet Rug, saa det var, efter som jeg var vant til hjemme, daarlig Føde. Derimod da jeg om Efteraaret rejste fra Sjælland og kom til Jylland, fik vi ogsaa mager Kost, men sund og velbehandlet Føde, og jeg blev saare glad at kunne igen faa et sundt og godt Stykke Brød.

Jeg skal endnu sige et Par Ord om Sjællænderne. I Modsætning til Lollænderne var de livlige og muntre, Kulturen havde faaet fat i dem, de vilde være pæne og dannede Folk, og Københavneriet havde Indflydelse paa dem, saa der var i mine Øjne en Del Pjatteri ved

dem, og Mandfolkene havde stor Lyst til at besøge Kroerne, hvoraf der var 2 i Byen.

Jeg var dog langt bedre tilfreds med Sjællænderne end Lollænderne, og dertil hjalp det ogsaa en Del, at nu var jeg ved godt Helbred, saa jeg kunde tage Del i, hvad der passede sig for min Natur. Jeg havde for Eksempel, siden jeg rejste hjemmefra, ikke prøvet at brydes med nogen, men her traf jeg en lysten Karl dertil, han var Tærsker for Præsten, en ung Mand, der nylig havde været Soldat, og som sagde mig, at der var ingen ved Kompagniet, der kunde staa for ham, og nu traf han i mig en 19 Aars Knøs, som ikke vilde bukke under for ham. Han stod og tarsk i den ene Lo, og jeg tarsk i den anden. Naar vi saa mærkede, at Præsten var borte, saa gik vi sammen og tog Tag, og jeg for min Part følte godt, at jeg var meget mere øm i Legemet af det, at jeg brødes med Niels, end af det, jeg tarsk. Jeg kan ikke mindes, at nogen af os faldt, og det gjorde jo, at Kampen blev staaende.

Præsten mente nok, som han skrev i mit Skudsmaal, at jeg kom sygelig dertil og forblev skrøbelig hele Foraaret, men det var netop om Vinteren, at dette Arbejde gik for sig, saa havde den gamle Præst set, hvordan Niels og jeg tog Tag i hinanden, saa havde han nok ikke skrevet, at jeg var skrøbelig. Om Foraaret derimod blev jeg meget syg og kom paa Hospitalet, Lægen spurgte mig, da jeg begyndte at komme lidt til Rette igen, om jeg havde haft Fnat og Feber. Jeg tilstod, at jeg havde i Lolland haft Feber mest hele Aaret, men jeg talte ikke om, at jeg havde været fnatet, thi det var jeg undselig ved at fortælle ham. Han sagde til mig: »Du har en stærk Natur, ellers havde du ikke været levende, thi denne Sygdom er en Følge af den forrige. Men nu har du overstaet det, og nu har det ikke flere Følger.« Dette slog ogsaa til.

Vi var om Vinteren kun 2 Karle og 2 Piger. Hver Lørdag Aften skulde vi ind i Præstens Stue, hvor han holdt Husandagt med hele Familien. Naar Avlskarlen havde været i København eller andetsteds ude om Dagen, saa havde han gerne faaet saa mange Snapse, saa han faldt i Søvn under Andagten, og jeg fik ikke andet af disse Timer end at sidde og passe paa ham, at han ikke skulde snorksove, saa Præsten skulde mærke det. Jeg sad og traadte ham paa Fødderne, saa den gamle Mand mærkede det ikke. Jeg holdt af ham, thi det var en flink Karl imod mig.

Om Sommeren fik Præsten en anden Avlskarl, en Fynbo, der nylig havde været Soldat. Ham kunde jeg ikke godt med, thi jeg syntes, han satte Ondt for mig hos Præsten, og Præsten var saa gammel og svag at han kom ikke til os, men maatte nøjes med, hvad han fortalte ham. Men saa blev han engang uheldig overrasket af Præsten, og det skete saaledes. Vi havde om Sommeren 2 stadige Daglejere, og mens vi var i Marken, gik det bestandig løs paa at gøre Væddemaal om Brændevin, saa havde vi en Dag været alle 4 Mand sendt ud at slaa et Stykke Eng. Da vi kom dertil om Morgen, saa skulde vi over Mølleaaen, men Stænget var om Vinteren skyllet bort med Vandet. Det blev da foreslaaet, at vi skulde prøve et springe over, og hvem der faldt i Vandet, skulde give $\frac{1}{2}$ Pot Brændevin. Jeg kastede min Le over Aaen, tog Tilløb og kom godt over, saa kom han, jeg om Vinteren havde Brydekamp med, men han faldt i Vandet, og saa turde de andre ikke prøve det. Der fik vi saa 3 halve Potter. Om Eftermiddagen skulde vi have Brændevinen til Mellemmaden, men da kom Præsten uforvarende kørende og traf dem alle 3 berusede. Jeg kunde ikke drikke ret meget, og jeg maatte godt være fri imod at skænke de andre. Dette var, saa mente jeg, en slem

Streg for Avlskarlen, og jeg mærkede, at Præsten efterhaanden fik mere Tillid til mig, saa jeg om Efteraaret blev mere betroet. Han gav mig, da jeg November 1831 rejste fra ham, Skudsmaal saaledes:

Det andet af ovennævnte Læreaar har merbemeldte Christen Hansen udholdt her hos mig, og i det afvigte Aar vist sig som et godmodigt, fredeligt og skikkeligt ungt Menneske, der slet ikke har deltaget i Spille- eller Svireselskaber eller deslige Usædelighed. Sygelig kom han hertil November f. A. og forblev skrøbelig til Foraaret, og hans naturlige Evner er kun temmelig gode. Dog har han faaet Kundskab om at lave med Rodfrugter og staldfodre med Grønt, som han og har lært at dyrke hine Frugter, samt at kende en Vekseldrift efter følgende Ration: Først Havre, 2. Rodfrugter, 3. Byg, 4. Staldfodringsurter, 5. Rug, 6.—7. Kløver. Hvad han i Agerdyrkefaget især lægger mere Vind paa, er adstadig trolig Flid, større Orden med Agerdykningsredskaber o. desl. samt Opmærksomhed for at udføre de ham givne Ordre. Hvad han som Kristen meget bør opmuntres til, er at adlyde Guds Ord og søge hans Hus med Flid, paa det han kan vokse i Vorherres Jesu Kristi Naade og Kundskab, hvortil jeg ønsker ham Herrens Bistand. Den 16de d. M. communiserede han her med Menigheden.

Lyngby, den 24. Oktober 1831.

B. F. Rønne.

Jeg var ikke tilfreds med dette Skudsmaal, hvad det angaar med mine Evner, thi jeg syntes, de var bedre, end han gav Vidnesbyrd, men da han ikke saadan kom til os, saa maatte han nøjes med Avlskarlens Udsagn om mig, og da vi ikke var Venner, saa blev hans Vidnesbyrd derefter.

Til mit 3die Læreaar var jeg ansat hos Møller og

Dannebrogsmænd *Peder Nielsen*, Knudstrup i Jylland, Randers Amt, Ødum Sogn, Røved By. Jeg rejste fra Lyngby den 1. November til København, hvor jeg traf en bekendt Skipper, som tog min lille Kiste med til Svendborg, saa spadserede jeg af Sted fra København for at gaa over Sjælland, men var heldig nok, saa jeg traf en Kusk, der havde været i København med sin Herre, og med ham kørte jeg 12 Mil for 24 Sk. Jeg tog over Store Bælt og gik fra Nyborg og hjem til mine Forældre. De blev meget glade ved at se mig igen. Den 18 Aars Knøs, der for 2 Aar siden rejste fra dem, var nu bleven en stærk Karl og havde faaet Skæg, og jeg var naturligvis ogsaa glad ved at besøge mine Forældre og Søsken, og jeg følte ved dette Besøg: Der er dog ingen Steder saa godt at være som i min Faders Hus.

Jeg var kuns hjemme nogle faa Dage, og min Moder havde faaet noget nyt Tøj i Stand til mig, thi alt det gamle laa endnu i København, dette blev pakket i en Pose, og jeg fik det paa Ryggen ligesom Soldaterne deres Tornyster. Det var ikke saa let en Tur. Jeg tror nok, jeg havde omtrent 24 Pd. Vægt at bære 17 Mil op i Jylland. Jeg kom til Knudstrup lige i Mørkningen og meldte min Ankomst som Lærling under Det kongelige Landhusholdningsselskab. Da hans Kone havde givet mig noget at spise, fulgte han mig ind i en anden Stue, hvor hans Folk sad, der var 5 Karle (Lærlinge alle) af samme Alder som jeg. Jeg saa straks, at de maalte mig med deres Øjne, og jeg tænkte ved mig selv: Vi bliver nok kendt. Den første Dag skulde nogle af os hjælpe en Stensætter at sætte en Brønd med Kampesten. Vi var 3 Mand, der skulde hjælpe ham, og den ene af os skulde ned i Brønden til ham. Jeg saa til de andre 2, om ingen af dem med deres snavsede Klæder vilde gaa ned til ham, men

jeg maatte derved med mine ny Klæder paa, og jeg tænkte: Havde Moder set dette, havde hun ikke blevet glad. Men det gik godt, Stenhuggeren var glad ved mig, og da jeg først havde Klæderne smurt til, saa brød jeg mig ikke videre derom.

Dette var nu den første Dag. Her blev jeg snart kendt og fandt mig bedre ved at være hos Jyderne end Lollænder eller Sjællænderne. Jeg opdagede ogsaa snart, at skønt jeg nu var kommen til en Bonde, var han langt dygtigere Landmand end Storforgpagtereren i Lolland eller Præsten i Sjælland. Om Vinteren passede jeg hans Køer til April Maaned, men fra den Tid passede jeg Hestene, lige til jeg rejste til November. Jeg havde dengang mere Lyst til at passe Heste end Køer, saa jeg var glad ved Byttet. Jeg fik imidlertid en streng Sommer hos Knudstrup med at pløje et Stykke Hedejord paa 30 Tdr. Land. Alle de andre 5 Lærlinge prøvede at pløje, men kunde ikke, saa jeg blev jo stolt ved at være den dygtigste.

Jeg fik ogsaa det dengang i mine Øjne store Fortrin for de andre at maatte rejse til to Præmiepløjninger, den ene ved Randers, hvor vi havde 3 Mil til, og den anden ved Grenaa, hvortil vi havde 6 Mil. Ved den første fik jeg 1ste Præmie, 20 Rdl., og ved den sidste 2den Præmie, 25 Rdl.

Min Husbond havde sagt til mig, at fik jeg ikke Præmie, saa skulde jeg have Utak, thi saa var det min egen Skyld.

Jeg var sikker nok paa, at jeg kunde pløje godt, men jeg havde aldrig set, hvorledes det gik til, og vidste ikke, hvad Indtryk det vilde gøre paa mig at pløje blandt den Menneskevrimmel, som der blev samlet, saa jeg var noget ængstelig, da min Husbond sagde mig, at han vilde med, og jeg kan godt min-

des, at da jeg skulde begynde den første Fure, rejste Haaret sig under min Hat, fordi jeg havde lagt Mærke til, at Knudstrup stod lige bag ved mig.

Vi blev ved Lodtrækning anvist det Stykke, vi skulde pløje, det indeholdt en Længde af omtrent 200 Alen, paa dette Stykke var sat en hvid Stok i hver Ende paa omtrent 1 Alen i Længde, og Stykkerne skulde pløjes, hvad vi Fynboer kalder Sønder. Denne Præmiepløjning var foranstaltet af Det landøkonomiske Selskab, og det var tilladt at møde baade med Hjulpløve og Svingpløve, hvilket ogsaa skete. Den anden Præmiepløjning var foranstaltet af Det kongelige Landhusholdningsselskab, her maatte kun pløjes med Svingpløve. Ved den første var kun, saavidt jeg mindes, 9 Plove, men ved denne var 44–45 Plove.

Min Husbond holdt meget af mig og vilde gerne, jeg skulde blive i Jylland, hvor han vilde skaffe mig Tjeneste, men min Moder vilde have min hjem. Han skrev paa mit Skudsmaal følgende:

Forannævnte Christen Hansen har i sit 3die og sidste Læreaar opholdt sig hos mig og i denne Tid udvist sjælden Flid, Troskab og Venlighed i alle til Agerbruget hørende Forretninger. Det fortjener her at bemærkes, at han dette Efteraar ved en Præmiepløjning, holdt ved Randers, fortjente 1ste Præmie, 20 Rdl., og ved Vejlbj ved Grenaa fortjente han 2den Præmie, 25 Rdl. Han besidder alle de gode Anlæg, som bør findes hos en duelig Landmand, saasom Kraft, Virksomhed med Overlæg og Stadighed. Hans moralske Opførsel har hos mig været rosværdig. Det glæder mig meget at kunne meddele ham dette sandfærdige Vidnesbyrd.

Røved, den 31. Oktober 1832.

P. Knudstrup.

Nu var jeg færdig med denne Lære og spadserede den 1ste November paa Tilbagevejen til Fyn. Jeg var glad ved at have denne Tur overstaaet, og jeg var især glad ved og stolt af min Dygtighed som Pløjekarl, at jeg kunde glæde mine Forældre dermed, at det var gaaet mig godt, samt at jeg kunde levere min Fader de Penge, jeg havde tjent i Præmier.

Nu jeg kom hjem, var jeg hjerteglad ved den Kærlighed, som de udviste imod mig baade Forældre og Søskende. Men jeg kunde dog godt mærke, at min Moders Hjerter var det varmeste imod mig. Jeg fik nu fat igen, hvor jeg for 3 Aar siden var sluppen, og jeg følte Sandheden af det gamle Ord: Naar alting er frist, er Hjemmet bedst. Ved saaledes at være kommen tilbage i mine Forældres Hus følte jeg mig saa tryk og glad. Min Fader gav mig Frihed til at forandre vor Avlsdrift, eftersom jeg fandt bedst, efter hvad jeg nu havde set og lært, og det var da især Vekseldrift og Sommerstaldfodring, vi lagde an paa, og dette lykkedes godt.

Men hvad der gjorde mest Opmærksomhed og den største Nytte for os og efterhaanden for Omegnen, det var Indførelsen af Svingploven. Jeg havde i den Anledning købt en Plov i Jylland. (Vi Fynboer havde, saavidt jeg ved, endnu ingen Steder lagt Hjulploven til Side). Jeg sendte den hjem til min Fader. Det var af de smaa nordamerikanske Plove. Da jeg kom hjem, tog jeg fat at bruge den lille Plov, og det spurgtes vidt omkring, at nu var Hans Christensens Søn kommen hjem, han havde lært at være Forvalter og pløjede med en lille Plov; der var ingen Hjul under, og han kunde pløje saa lige som en Snor med den. Der kom ogsaa Folk og skulde se, hvordan det gik til, saa jeg maatte tidt ud at pløje for dem, og det var gerne om Søndagen. Det

varede heller ikke længe, før der var Folk, der gerne vilde have sig saadan en Plov. Jeg paatog mig at forskaffe dem saadanne Plove og skrev i den Anledning til København (thi dengang var her ingen Jernstøberier i Fyn) efter 6 Plove, som jeg lavede Trætøj til, og en Smed beslog dem, og saaledes fremdeles, efterhaanden som Folk fik Lyst, saa det var i de første Vintre, jeg var hjemme, en Del af mit Arbejde at lave Plove.

DEN GUDELIGE VÆKKELSE. Men jeg kom ved Siden af alt dette, som glædede mig, i en Nød, som jeg aldrig havde kendt lignende.

Det store Spørgsmaal: *Kan jeg blive salig?* vaagne for mig. Jeg kan godt mindes, at jeg gik hjemme og var glad ved Hjemmet og tænkte, hvor her er dog godt at være. Vi lever saa fredelig, her er ingen Banden eller raa Tale, og jeg var glad ved, at jeg ikke var bleven reven med af Strømmen og faldet i Laster, der saadan kunde besvære min Samvittighed, og især syntes det mig, at jeg i Sjælland ved at gaa i Kirke og høre gamle Rønne havde det bedst, thi han gjorde mig saa tidt dybt bevæget, og det var dog Bevis paa Ydmyghed. Men en Stemme hviskede i mit Hjerte: Du er nok ung, men om du endog bliver gammel, saa kommer den Tid dog en gang, at du skal dø. Hvor bliver du saa ført hen? Fører Vejen, du vandrer, til Himlen eller i Afgrunden? Og med Forskrækkelse sagde jeg til mig selv: Det ved jeg ikke. Og dette, at jeg ikke vidste dette, det blev saa gruelig for mig, saa mit Hjerte ængstedes baade Dag og Nat.

Jeg syntes, jeg var det elendigste af alle Mennesker, jeg kunde ikke tale med nogen om min Nød, thi jeg syntes, de forstod mig ikke, for de var jo glade alle uden alene jeg, og jeg ønskede saa tidt, at jeg

aldrig havde været født, eller om jeg havde været saa ubetydelig som Sandskornet, thi det følte intet, men havde Ro og følte ikke, om det fløj for Vinden eller traadtes under Fødder, og jeg var saa bange, at jeg aldrig skulde faa Fred eller Ro i mit Hjerte mere. Jeg gik til Sengs med Suk og Klage og stod op med det samme.

I denne min Nød tænkte jeg: Havde jeg nu lydt gamle Baggenses Raad, saa havde jeg bleven Præst, og saa havde jeg dog kunnet faa Vejen til Himlen at vide, thi det syntes mig, Præsterne maatte vide den, og jeg overvejede, hvad baade Skolelæreren, men især Præsten havde fortalt om Salighed for mig, og at Præsten endog havde sagt til Menigheden den Dag, han konfirmerede mig: »Det er mig en Fornøjelse at konfirmere et Barn med saa udmærkede Kristendoms kundskaber.« Dengang blev jeg forfængelig og hovmodig deraf, men nu følte jeg mig saa tom, saa fattig, saa vankundig, saa syndig, ja, saa raadvild, saa det grænsede til Fortvivlelse.

Jeg tog min Tilflugt til at gaa i Kirke og læse i Bibelen, men det hjalp ikke. Mine Forældre mærkede en stor Forandring paa mig, og min Fader sagde til mig: »Jeg er bange, at du kan ikke taale den megen Læsen i Bibelen.« Ja, det var trange Tider for mig, og Aarsagen til, at Nøden blev saa stor, det var, at jeg som Barn havde lært den falske Lære, at Menneskene blev salige ved Dyd og gode Geringer, at Jesus var et Dydsmønster, at der var ingen Djævel til, ingen Himmerig eller Helvede, uden hvad Menneskene selv beredte sig o. s. v. Ja, saaledes var jeg undervist af gamle Baggesen, og af hvem andre jeg havde hørt Tale om aandelige Ting. (Dog herfra maa jeg undtage Rønne). Ja, det er jo altid ved en Uaand, at al Falskhed og Løgn og Bedrageri og

alt, hvad som ikke er af Sandhed, kommer frem, og det var en gruelig Tid, den rationalistiske, da selv ærlige og brave Mennesker var reven med af Strømmen; thi det er jeg vis paa, at baade mine Forældre og Lærere var.

Denne Opvækkelse for mig førte ikke til Omvendelse og Tro, men til at gøre gode Gerninger, opfylde Loven, eftersom jeg forstod den, og i alle Maader være et godt Menneske og gøre alt det gode, jeg kunde i Verden, og jeg vidste intet andet Raad, og saa fik det gaa mig, som det kunde. Det varede et halvt Aars Tid, at jeg var i denne store Klemme og Sjælenød, saa efterhaanden gik det noget over, ikke saaledes, at jeg fik Fred hverken med Gud eller mit eget Hjerte, men jeg sløvedes og sejlede med Verden, dog søgte jeg ved Sammenkomster med Folk, som ved Gilder og saadanne Lejligheder, om jeg kunde faa en Samtale i Gang om Guds Rige og saadanne Ting. Underligt nok, at jeg ikke søgte de Hellige, thi der var dog allerede paa vores Egn enkelte Familier, som kaldtes saadan. Men det havde vist andre Aarsager. Den første var, at jeg som Barn var bleven bange for Navnet de Hellige. Der skete en Opvækkelse paa Hindsholm i min Barndom, og dette spurgtes vidt omkring, saaledes ogsaa til Vejstrup, og der gik de forskrækkeligste Rygter om de Hellige, og naar min Fader læste i Aviserne, saa var der tidt Historier om dem, og det var saadanne Røverhistorier, saa jeg blev saa bange for dem som for ingen andre og var bange, de skulde komme til Vejstrup, og den anden Grund var den, at min Fader var vred paa dem, og jeg selv var bange, at det var en Sekt lig Farisæerne.

Imidlertid traf det sig ved en Lejlighed, at jeg kom til en gudelig Forsamling, hvor der var mange Talere,

men jeg kunde ikke forstaa deres Taler, men hvad der tiltalte mig, det var deres Sang. De sang i Brorsons Salmer, som jeg dengang ikke kendte, men jeg havde aldrig hørt Sang, der saadan havde gaaet mig til Hjerte som denne, saa jeg, som ellers tillige med en Del andre nysgerrige stod bagved, listede mig hen for at være med, thi jeg kunde ikke lade være med at faa at se, hvad det dog var for en god Bog, de sang saa kønt af. Da vi syntes, nu er det vist forbi, saa gik jeg tillige med flere af dem, der ligesom jeg var regnet for Verdens Børn. Men da vi var kommen uden for Døren, kommer en og siger til os: »Kom ind igen, thi Hans Rasmussen er kommet i Strid med de Hellige, og han kan ikke staa sig.« Jeg, som var blevet saa hjertelig glad ved deres Sange, siger straks: »Jeg vil ikke med.« »Jo, du skal netop med, for du kan bedst.«

Og jeg Stakkelt lod mig narre af Smiger og Forfængelighed, og skønt mit Hjerte sagde nej, saa gik jeg. Da vi kom ind, hørte jeg, at H. Rasmussen havde spurgt en Mand af de Hellige, om det var sandt, hvad Folk sagde om dem, at de troede, Fanden sad i Violinen, og at det var Djævelskab at danse. Jeg kunde straks høre, at H. Rasmussen stod kun og drillede den gamle Mand, og at der var langt mere Rimelighed i hans Ord. Men jeg var jo kommen ind for at skulle hjælpe i Kampen mod de Hellige, og mine Folk puffede mig i Ryggen, at jeg skulde tage fat, og endelig gav der sig Lejlighed derved, at Manden siger: »Musikken er ikke syndig i sig selv, men dette at danse efter Musik, som Verdens Børn gør, det er Djævelens Gerninger.« Hvortil jeg gjorde den Bemærkning: »Jeg kan ikke forstaa, at naar det ikke er Synd at spille, det saa kan blive Djævelskab at danse.« Den gamle Mand svarede ikke paa min Bemærkning, men en anden voksen Mand kom fra den anden Side af

Værelset hen til mig og tiltalte mig saaledes: »Det er rigtigt, at du siger, hvad du mener. Men vil du lade Guds Ord være Dommer og Deler imellem os, saa kom kun til os, saa skal vi nok blive enige.« Denne Mand var *Peder Larsen Skræppenborg*.¹⁾

Ved Guds Ord forstod de Hellige ikke alene, hvad der stod i Biblen, men ogsaa, hvad en kristelig Mand talte om aandelige Ting, samt gudelige Sange og Salmer, og han fremsagde straks en Salme af Brorson for mig med en saadan Varme og Kraft, som gik mig saaledes til Hjerter, saa jeg glemmer den aldrig. Den begynder saaledes:

Bort! Verdens Jule-Glæde,
 Af hvert et Huus og Sind,
 Hver følge nu og træde
 Til Barnet Jesum ind,
 Bort syndig Legestue!
 Vi vil i Stalden gaae,
 I Bethlehem at skue
 Vor Jesu Hvile-Vraa.

Hvor kunde nogen mene,
 Som har naturlig Sands,
 At vi vor Gud kan tjene,
 Med syndig Drik og Dans?

¹⁾ *Oluf (Ole) Peter Holm Larsen (Skræppenborg)* (1802–73), født i Hunderup ved Odense; 20 Aar gl. blev han gift og derved Ejer af Svigermoderens Gaard Store Skræppenborg i Brylle Sogn og tillige draget ind i en religiøs vakt Kreds, der var under Paavirkning fra Kristiansfeld. Senere kom han i Forbindelse med den østfynske Vækkelse og dens Leder Chr. Madsen, Bregnør ved Kerteminde. Han blev nu selv Lægprædikant og foretog talrige Prædikerejser paa Fyn og i Jylland og maatte i den Anledning døje baade Bøder, Fængsel og anden Fortrædelighed fra Øvrighedens Side. 1841 flyttede han til Dons ved Kolding, hvor han paa en stor Gaard indrettede en Forsamlingsaal. Her udfoldede han en storstilet Gæstfrihed og afholdt stærkt besøgte Møder, især de aarlige »Høstgilder«. Efterhaanden sluttede han sig til den grundtvigske Retning uden dog at tabe Forbindelsen med den pietistiske Vækkelse.

C. KOLD

CHRISTEN HANSEN

HANS CHRISTENSEN OG HSTRU

I hans Mund var der en saadan Kraft i disse Ord, saa det slog mig, og jeg følte min Afmagt og Fattigdom lige over for ham, og jeg gik hjem med den Følelse: De Hellige har Sandheden paa deres Side, og det var i lange Tider derefter, at det var, ligesom Tankerne af Brorsons Salmer endnu gjorde mit Hjerte godt, og dog kom jeg ikke til dem igen.

Aarsagen ved jeg ikke nærmere, end jeg havde en Frygt alligevel, at der var noget farisæisk ved dem, og min Fader forfulgte dem. Men naar de blev angreben, saa forsvarede jeg dem. Det var en underlig Tilstand, jeg var i. Jeg savnede Fred med Gud og med mit eget Hjerte, og i Verden med dens Glæder kunde jeg ingen Hvile eller Fred finde. Jeg satte derimod mine Kræfter ind paa at være flittig og paapasselig i Arbejdet hjemme, selv om Søndagen arbejdede jeg, saa min Fader endogsaa syntes, jeg gjorde for meget deraf. Men det bidrog ogsaa en Del dertil, at min Fader overlod Gaardens Drift saa meget til mig og trak sig selv tilbage, saa derved blev jeg bunden fastere til Hjemmet. Det gik fremad for Fader i Velstand, saa den fattige Bonde, der, mens jeg var Barn, sagde, som jeg foran har bemærket, til min Moder: »Dersom disse Tider bliver ved endnu i 3 Aar, saa er vi ikke Gaardfolk, Ane,« han var nu en rigtig velstaaende Mand.

Min Plejebroder, Hans Nielsen, som jeg ikke kunde forliges med, mens vi var Børn, havde lært Væverhaandværket og havde sit Værksted hjemme hos os. Vi var nu som unge rigtig gode Venner. Vi var begge alvorlige, unge Mennesker og havde megen Fortrolighed, men en blind kan ikke lede en anden blind, og han kunde jo ikke hjælpe mig i min største Nød, som var Savnet af *Fred med Gud*.

Imidlertid talte han med mig om, hvem han syntes bedst om blandt Byens Ungdom, særlig blandt Byens Piger. Her ved dette gaar jeg tilbage til den Tid, da jeg nylig var kommen hjem, han fremhævede Niels Henningsens Døtre som nogle af dem, han syntes bedst om, og han fortalte mig, at han ved at have været hos dem med et Stykke Vævetøj var bleven anmodet om at bede mig følge sig og aflægge et Besøg hos dem. Jeg syntes ikke derom, thi jeg havde mest Lyst til at gaa hjemme, men paa hans gentagne Anmodninger fulgte jeg Indbydelsen.

Ved at træde inden for Døren i deres Dagligstue kom deres Datter Maren mig i Møde fra Storstuen. Som Børn kendte vi hinanden fra Konfirmationsforberedelsen, thi vi var lige gamle og havde begge staaet øverst paa Kirkegulvet, hvad den Tid var en stor Ære. Jeg holdt den Tid mere af hende end af de andre Piger, thi hun var baade den dygtigste til at lege som ogsaa til at læse. Ved dette Møde nu i Dagligstuen og denne Hilsen god Dag blev mit Hjerte saa varmt for hende, saa jeg forundrer mig, hvordan det kunde være. Der kom en Kærlighed til hende, som jeg aldrig før havde mærket til nogen.

Da Hans Nielsen og jeg gik hjem, talte vi om vort Besøg, og han spurgte mig, hvad jeg syntes om Pigerne, og jeg svarede ham ganske aabent, at jeg syntes meget bedre om Maren end om Ane Margrete. Men jeg fortalte ham ikke om den Hjerte-Kærlighed, der var kommen til at brænde i mit Hjerte til hende. Der gik lange Tider hen, og jeg talte ikke med nogen om denne Sag. Men jeg kom i et stort Arbejde med mig selv, thi jeg var kommen til at elske Maren, men jeg var bleven bange for, at det skulde blive til Skade for os, at hun ikke havde et godt Hjem, og dette at indgaa i Ægteskab var for mig saa stort

og helligt, at jeg syntes, det var det allervigtigste Skridt, jeg havde at gøre her i Verden.

Jeg troede, at Vorherre vilde hjælpe mig i denne Sag, og det var min stadige Bøn til *ham*, om *han* vilde lade denne Kærlighed sygne hen, hvis det ikke var ham velbehageligt, at vi to kom sammen, men den voksede stille frem, saa da der var gaaet vel 2 Aars Tid hen, aabenbarede jeg for hende min Kærlighed.

Hun fortalte mig, at da jeg var under Landhusholdningsselskabet, ønskede hun, om hun kunde komme til at tjene dær, hvor jeg var, saa syntes hun, det vilde være hende det allerbedste, og vi blev enige om, at det var saaledes Guds Vilje, at vi skulde leve sammen. Jeg var dengang 23 Aar gammel, og det lettede nu paa mig, at jeg troede at have funden den, jeg skulde leve med. Hun havde megen Lyst til de unges Sammenkomster ved Dansegilder, og hun trak mig til at følge med, hvad jeg ellers ikke havde gjort. Jeg følte mig ikke hjemme ved disse Selskaber og fulgte kuns med for hendes Skyld, jeg forestillede hende det tomme og gøglende Væsen, og at jeg længtes efter at træffe Mennesker, der kunde tale med mig om aandelige Ting og vejlede mig, hvorledes jeg kunde blive *salig*.

Det var for hende en underlig Tale, thi hun vidste, at jeg var den klogeste af alle Børnene, da vi fulgtes ad til Præsten, og jeg levede jo et ordentligt Liv, saa hun syntes, det var underligt, at jeg kunde tale saadan. Hendes Trøst kunde ikke hjælpe mig i den Sag, men det friskede og lettede alligevel meget for mig, at jeg havde faaet hende at binde mit Hjerte til.

Da jeg var 24 Aar, blev min Fader valgt som Stænderdeputeret og blev som saadan indkaldt til

Roskilde, hvor Stænderforsamlingen holdtes for Øerne. Han var Sognefoged og Lægdsmand, og jeg som hans 24-aarige Søn blev konstitueret i hans Sted til Sognefoged og Lægdsmand i hans Fraværelse. Dette kunde jeg let magte, thi jeg var kendt med de Sager fra mine Drengaar. Jeg følte ogsaa en vis Stolthed, at jeg som Ungersvend var blandt Bymændene første Mand i Sognet, naar Bylavet blev samlet, samt at jeg blandt de unge Folk, naar der blev Trætter, ja, der skete endog Slagsmaal, kunde træde op som Politi, og det gik godt for mig, saa jeg følte mig aldrig ringeagtet som Sognefoged paa Grund af min Ungdom. Det Ansvar, jeg herved havde, samt den Tillid, min Fader viste mig med Hensyn til vor Gaards Drift, lagde ogsaa et Ansvar paa mig, saa mine Kræfter var godt i Brug. Men den Uvished om min Sjæls Tilstand tyngede paa mig, saa der var et Suk i mit Hjerte, som tyngede paa mig, og nu kan jeg godt se, at dette Suk var mig gavnlige, thi ellers vilde Egenkærligheden, Hovmod og Forfængelighed faaet mere Magt over mig, end det gjorde.

I Aaret 1837 var jeg i mit 26de Aar. Min tilkommende Svigerfader var gammel og kunde ikke enes med sine Sønner, og selv kunde han ikke magte sin Stilling, saa han bad mig at rejse til ham og hjælpe ham. Min Fader var i Begyndelsen bange for at lade mig rejse, thi det var et vanskeligt Hus at rejse til, sagde han, men jeg elskede Maren, og jeg troede, naar jeg var hos hende, saa kunde jeg bære, hvad der mødte mig, og for hendes Skyld var jeg ogsaa kommen til at elske hendes Forældre som mine egne.

Jeg rejste da ogsaa fra mine Forældre om Foraaret den 9. April og blev venlig modtaget i mit nye Hjem. Det blev bestemt, at vi først skulde have Bryllup til Efteraaret, som da ogsaa blev afholdt den

28. Oktober. Min Svigerfader udstedte en testamenterisk Disposition til mig, eller rettere til Maren, paa Gaarden, der først skulde træde i Kraft om 2 Aar, hvorimod jeg fik Fuldmagt til at drive Avlsdriften, som jeg vilde

Det gik fornøjeligt en Tid af Sommeren, jeg var jo kommen til at være hos den, jeg havde givet mit Hjertes Kærlighed, og hendes Forældre var saa glade og venlige imod mig. Imidlertid vendte Bladet sig, saa jeg faldt i Uyndest hos hendes Fader, og nu blev det strengt for mig. Det var onde Tunger, der kunde forstyrre den gamle Mand, og det skete for os, hvad der sker for saa mange, at det Barn, som Forældrene har holdt mest af og derfor skal være hos, bliver misundt af de andre, og dette gik saaledes med os. Mine Forældre var meget bedrøvet over mig, saa min Fader vilde have mig derfra igen. Ja, han havde endogsaa faaet Fæsteløfte paa en anden Gaard til mig, og vi skulde have rejst om Efteraaret, hvilket jeg glædede mig til.

Men da min Svigerfader mærkede, det var Alvor, saa maatte jeg ikke rejse, og saa vilde de straks udstede Skøde paa Gaarden til mig. I November Maaned fik jeg Skøde paa Gaarden. Nu blev mine Forældre endmere bedrøvede, thi nu var jeg bunden paa 2 Maader — den ene var, nu skulde jeg blive, og den anden var den, at min Fader var bange for, at jeg ikke kunde svare de Udgifter, der blev lagt paa mig, saa han syntes, skulde vi blive i Gaarden, kom vi til at sælge en Del af Jorden, og dette var ham saa meget imod at forringe en Bondegaard, der kun havde et Underliggende af 50 Tdr. Land.

Jeg troede, at det gik nok, og tog fat med godt Haab. Der var ingen Forbedringer gjort, men Avlsdriften var ved det gamle. Jeg tog straks fat og

merglede alle Gaardens Jorder paa faa Aar, og da jeg havde ejet Gaarden i 2 Aar, betalte jeg de 400 Rdl. af Gælden. Dette glædede mine Forældre, ja, det glædede paa en Maade ogsaa mig. Men jeg gik med den Byrde: *Savnet af Freden med Gud og mit eget Hjerte*. Jeg tænkte saa tidt: Kunde jeg naa at faa de Penge betalt til den Termin, mon jeg saa ikke kan blive glad? eller: Kan jeg faa den Mark merglet, mon det saa ikke letter dig? Det var forunderligt, thi de Ønsker, jeg saaledes fik, føjede Vorherre mig med, saa det lykkedes for mig i alle Maader, men en Stemme i mit Hjerte hviskede til mig: Ja, du har naaet, hvad du har ønsket, men du er endnu ikke glad. Jeg blev en velstaaende Mand, men det, jeg savnede, kunde denne Verdens Gods ikke tilfredsstille.

Da jeg havde boet her i 3 Aar, døde min Svigerfader, og nu var vi godt stillet paa den Maade, thi min Svigermoder var en flink gammel Kone. Saaledes gik 2 Aar hen; hun blev imidlertid meget syg, og i hendes Sygdom kom en Søndag Formiddag en af de Hellige og besøgte hende. Da jeg saa ham, blev jeg meget glad, thi jeg kunde straks sige mig selv: Han vil tale med vor Mor om Salighed, og nu kan du dog faa at høre, hvad de Hellige har at trøste en døende med.

Denne Dag blev da ogsaa den gladeste i mit Liv, saa jeg skal fortælle hans Besøg. Han hilste paa mig og spørger til den syge og siger, han skulde hilse hende fra sin Moder og spurgte mig, om hun kunde taale, at han talte lidt med hende. Jo, det kunde hun nok, og, føjede jeg til, det vil hun vist gerne. Jeg fulgte ham ind til hende, han hilste fra sin Moder og spørger dernæst, hvordan det var med hende, hvortil hun svarede: »Jeg er saa meget syg.« Han spurgte hende,

om hun var forligt med Vorherre, om hun nu snart skulde gaa herfra, og hun sagde: »Jo,« og føjede til: »Vi er jo alle Syndere, men Gud er naadig, og jeg har lidt saa meget Ondt, saa jeg tror at have lidt for *mit.*« »Nej,« siger han, »det har I ikke, og det *kan* I ikke, men det skal I heller ikke. Men Jesus Kristus, Guds enbaarne Søn, har udgydt sit Blod for os alle, og der er ikke Frelse eller Salighed at faa ved, hvad vi selv kan gøre, men kun af uforskyldt Naade ved Troen paa Jesus Kristus.«

Ved de Ord »Salighed af uforskyldt Naade ved Troen paa Jesus Kristus,« tændtes et Lys i mit Hjerte, som aldrig havde skinnet der før, og jeg udbød: »Gud ske Lov, saa kan jeg ogsaa blive salig.«

Nu blev jeg glad som aldrig før, nu har jeg, hvad jeg i 10 Aar har sukket og længtes efter, nu kunde jeg forstaa, hvorfor jeg ikke kunde blive tilfreds med den Glæde, det kunde give at betale nogle Hundrede Daler ud eller faa Jorden merglet o. s. v.

Nu blev jeg glad ved alle de Hellige og forundrede mig, at jeg aldrig før havde hørt Ordet »Salighed af uforskyldt Naade ved Troen paa Jesus Kristus.« Denne Glæde var saa stor, at jeg kunde ikke tie dermed, men endog samme Dag, da Hans Andersen (saaledes er hans Navn) havde talt det Ord til mit Hjerte, udbød jeg til min Kone: »Vi kan blive salige af uforskyldt Naade,« og jeg følte en inderlig Længsel efter at bekende det for alle mine Venner, thi i min Tro skyldighed tænkte jeg: »Saa bliver de glade, ligesom jeg nu er.«

Jeg søgte snart op til mine Forældre med det glade Budskab, og jeg sagde dem: »Vi er bedraget af falske Lærere, thi de har præket for os, at vi blev salige ved Dyd og gode Gerninger, men det er Falskhed og Løgn, thi nu har jeg forsøgt dette i 10 Aar, men ingen Fred

fundet deri, men derimod fundet Fred med Gud ved Troen paa Jesus Kristus, uden Gerninger, men kun af Naade alene, og de Hellige er de rette Kristne.«

Mit glade Haab, som jeg i min Enfoldighed gik til dem med, blev skuffet, hvad min Fader angik, vel ikke fordi jeg aflagde Vidnesbyrdet om Salighed af Naade, thi han var en ærlig og alvorlig Mand, men de Hellige var efter hans Mening ikke til noget i denne Verden, de vilde kun rejse Landet rundt for at holde gudelige Forsamlinger, og nu var Tiden kommen, da Bonden skulde frem til Frihed som de andre Stænder.

Han var jo Stænderdeputeret og kæmpede af al sin Evne for Fæsteafløsning, Hoveriets Afskaffelse o. s. v. Vi havde dengang nylig faaet Kommunalloven¹⁾, og jeg havde faaet Sæde i Sogneforstanderskabet, og det var naturligt for ham, at han glædede sig derved i Haabet om, at hans Søn skulde slægte sin Fader paa og blive en dygtig Friheds- og Fremskridtsmand.

Men nu da han hørte af mig, at jeg vilde være af de Hellige, krænkede det ham, og der blev en Kamp, som greb dybt ind hos os begge. Ja, saa dybt, at min Fader lod mig vide, at han ikke vilde aabne mine Døre, saa længe jeg var saaledes, og han ønskede ogsaa, at jeg blev fra hans Hus, thi vi var, sagde han, bleven fremmede for hinanden og blev det, saa længe jeg blev af den Mening. »Og,« føjede han til, »hvis dine Søkende bliver som du, saa er din Moder og jeg vel bleven gamle Folk, men saa skammer jeg mig ved at bo i Fyn, saa vil vi sælge vor Graad og rejse til Sjælland.«

Under vor Kamp, som skete tit, naar mine yngre Søkende var nærværende, blev en Plejesøn, Peder Roskilde, opvakt, det var en fattig Dreng, min Fader

¹⁾ Sogneforstanderskabene oprettedes ifølge Anordning af 13. August 1841.

fik Kærlighed til, mens han laa i Stænderforsamlingen, og da han endnu holdt meget af ham, gjorde det saa meget mere Ondt, og dette gik ud over mig, thi det var jo naturligt, at han ansaa mig for den skyldige i Forførelsen.

Den haarde Medfart, min Fader viste mod mig, gjorde det betænkeligt for mig, hvorledes jeg skulde stille mig i Fremtiden, og jeg besluttede mig da til at blive fra min Faders Hus, saa længe han var vred paa mig. Det var i Foraaret, maaske i Maj Maaned, da jeg fik den haarde Udvisning, hvortil jeg svarede ham: »Jeg kan godt forstaa, at naar I ikke vil aabne mine Døre, saa ønsker I ogsaa helst, at jeg ikke aabner eders, men jeg vilde dog ellers gerne komme her imellem, saa længe I lever.« »Nej, det er bedst, hver passer sig,« svarede han.

Jeg blev ogsaa borte og kom der ikke hele Sommeren. Imidlertid kunde min Moder ikke holde dette ud. Hun kom til os om Efteraaret og græd og sagde til mig: »Jeg kan ikke undvære dig, Jeg har baaret dig under mit Hjerte, og du ligger mig saaledes paa Hjerte, at du skal besøge os.« »Ja, Moder,« sagde jeg, »jeg vil saa gerne, men jeg er bange for, Fader helt forhærder sig, og det vil jeg dog saa nødig være Aarsag til.« Hun fortæller mig og siger: »Nej, din Fader og jeg er bleven forligt saaledes, at naar du ikke taler med ham om Guds-Ordet, saa lader han dig i Fred, og saa kan I jo tale om andre verdslige Ting. Er din Fader ikke hjemme, naar du kommer, saa kan vi tale om Vorherre.«

Dette slog ogsaa til, og Stillingen blev saaledes i flere Aar. Ved et af mine Besøg hos min Moder sagde hun: »Gud ske Lov, at Vorherre har givet mig saadanne Børn. Jeg gamle Stakkell, jeg skulde have hjulpet dig, men jeg kendte det ikke.«

Ja, min Moder var min første Discipel, thi hendes Hjerte længtes ogsaa efter Fred med Gud. Ja, det var yndige Barkedage for mig, det var ikke alene mine Forældres Hus, jeg gæstede med det glade Budskab, men mine Søskende, Venner og Naboer, det var en velsignet Tid for mig, det var som yndig Maj Maanedes Vejr oven paa en barsk og streng Vinter.

I Sogneforstanderskabet, som min Fader var bange for, at de Hellige ikke duede til, er jeg sikker paa, jeg var baade den livligste og dygtigste af dem alle, og det var ikke underligt, at en saa glad Sjæl kunde arbejde med Lyst baade ude og hjemme.

Jeg havde i nogle Aar været Formand for et Brandassurance-Selskab, nu gik det op for mig: Det passer ikke for Kristne, lad Verden selv besørge den Slags Sager. Guds Børn har Englevagt, og den Vagt vil Vorherre sætte om alt, hvad han har betroet mig, saa nu er jeg ogsaa bleven sikret af Vorherre i det timelige. Jeg meldte mig ved første Lejlighed ikke alene ud fra at være Formand, men ogsaa ud af Selskabet som Medlem. Denne nye Opdagelse, jeg nu havde gjort, at Vorherre ikke alene vilde frelse vore Sjæle, men at han endogsaa vilde antage sig os i det timelige, glædede mig saa meget, og det vilde jeg nu fortælle mine kristne Venner, men den allerførste Samtale, jeg indledede derom med en ældre Mand, blev til Strid imellem os, thi han paastod, at hvad der var timelige Sager, det skulde vi passe selv, og dertil havde Vorherre givet os Fornuften, og hver blev ved sit.

Jeg skalkun bemærke, jeg vist aldrig siden stredes med nogen om den Sag, thi jeg har saa ofte følt min Svaghed i Troen ved slet ingen haandgribelig Forsikring at have, men dog har det været mit stadige Haab, at Gud Fader skulde være mit Skjold, dette Haab er ikke beskæmmet, og det er jo hans altsammen.

Her paa Egnen var der gudelig Forsamling hver Søndag, som i Reglen blev ledet af *Johan Nielsen*¹⁾, Skaarupør. Skønt de Hellige nu var mine Hjertevenner, saa gik der dog over et Aar hen, førend jeg besøgte de gudelige Forsamlinger. Imidlertid kom jeg i en gudelig Forsamling, som afholdtes paa Aaby Mark, jeg var lidt undselig ved at gaa derind, thi jeg havde hørt, at de var begyndt at frygte for mig, at det ikke var rigtig ærlig med min Kristendom, saa jeg kunde ikke forlade Verdens Glæder og Verdens Ære og taale Forfølgelse for Jesu Navns Skyld, thi i den Tid var de Hellige baade forfulgt og foragtet.

Men det gjorde et underligt Indtryk paa mig, den Kærlighed, hvormed de hilste paa mig, og jeg kunde se, alles Ansigter saa glade ud. Ja, det var en stor Glæde i dette lille Vennelag, naar et Menneske omvendte sig fra Verden til Gud, og som et synligt Bevis derfor hørte dette ogsaa at søge de gudelige Forsamlinger.

De gudelige Forsamlinger begyndte med en Salmef af Brorsons Salmebog, derefter en Bøn, hvorpaa der blev oplæst en Prædiken, enten af Luthers Huspostil eller en anden Prækensamling, derefter blev holdt en Tale, undertiden 2 og sluttet igen med Bøn og Sang. Dette lille Vennelag hilste hinanden, naar de kom og gik, med Broderkys, men kun Mandfolk og Kvindfolk hver for sig.

Jeg blev nu herefter en stadig Forsamlingsgæst og var saare glad derved, særlig ved den levende Sang og Samtalerne, thi der var en indbyrdes Kærlighed og Aabenhjertethed, ja, en saadan Troskyldighed til at aabne Hjerterne for hinanden, og dette trængte jeg for, thi jeg havde saa meget at spørge de ældre

¹⁾ Om Husejer *Johan Nielsen* (1789–1867) se bl. a. D. E. Ruugaard: Fremragende danske Bønder S. 386–397.

om. Hvad Talerne i de gudelige Forsamlinger angaar, var det Pietisme med stærk Formaning til Anger over Synden, det gjorde det Indtryk paa mig, at jeg blev bekymret for, at min Omvendelse ikke var rigtig, thi jeg vidste jo, at da jeg fik Naade til at tro, blev jeg saa hjerteglad, og nu blev jeg bange for, at jeg ikke havde været bedrøvet nok over min Synd, saa nu blev jeg en ivrig Pietist i nogle Aar.

Grundlæren var saaledes: Vi retfærdiggøres ufor skyldt af Guds Naade ved Troen og er løst fra Lovens Forbandelse. Men vi er under Lovens Lydighed og skal vedblive at være derunder. Dette Begreb at være under Lovens Lydighed bestod for Størstedelen i Afholdenhed fra visse Gerninger, det var saaledes anset for ren Ugudelighed at danse, at spille Kort og at arbejde om Søndagen.

Jeg blev saaledes henreven af denne Lære, at jeg f. Eks. engang blev tilsagt at køre i Sogneægt for Sessionen fra Svendborg til Svindinge en Søndag, men da dette efter min Mening var Djævelskab at forrette saadant om Søndagen, saa turde jeg ikke køre og valgte, hvis saa var, hellere at blive straffet end besvære min Samvittighed. Min Fader var Sognefoged og anmeldte for Herredsfogden, at den Mand, der stod for Tur at køre, havde ved Tilsigelsen nægtet at gøre Kørselen om Søndagen, thi det var en af de opvakte. »Ja,« sagde Herredsfogden, »de Folk har gjort os mange Bryderier,« og det havde heller ikke været saa sjældent, at de Hellige tidligere havde været kaldet for Øvrigheden for Afholdelse af gudelige Forsamlinger. Jeg slap imidlertid for videre Tiltale, vistnok af den Grund, at Sessionen skulde efter sin Rejseplan have rejst om Lørdagen, men var i Stedet bleven i Svendborg til Selskab.

Vores ældste Søn Hans blev født 1839, det var

den Tid almindelig Folkeskik, at der ved Barselgilder som ogsaa ved Bryllupper og Begravelser var faste Gildeslav, der bestod af Folk, som boede i de Gaarde eller Huse, der nu engang hørte til Lavet i det Hus, hvor Gildet skulde være, uden Hensyn til, om det var Venner eller ikke. Jeg krympede mig noget ved en saadan Indbydelse, men mine Forældre sagde: »Skik følge eller Land fly.« Og min Fader paatog sig at være Indbyder til Gildet ved Hanses Daab. 1842 blev Niels født, og det gik ligedan. Kort derefter var det, at jeg fik det for mig saa velsignede Besøg ved min Svigermoders Dødsleje, da Hans Andersen vidnede for mit Hjerte om Jesus Kristus vor Frelser, saa Livslyset tændtes i mit Hjerte, og med det samme fik jeg naturligvis noget Lys over Menneskelivet. 1844 blev vor Datter Karen født, og nu saa jeg klart, hvilken Usandhed det var for mig, naar vi ikke, efter at Vorherre havde givet os et Barn, og alle Ting var gaaet os godt, til Barselgilde bød vore Venner, der sammen med os vilde love og takke Gud, men bad det faste Lav. Jeg talte med min Kone om Sagen og spurgte, om hun ikke kunde være enig med mig, thi saa vilde vi byde vore kristne Venner (de Hellige) og holde gudelig Forsamling i Stedet for Gilde. Men hun beklagede sig: »Hvor skal jeg komme over det? De har været her med Barselmad, og hvad vil Folk dog sige om os, naar vi ikke bærer os ad ligesom andre?« Min Moder hjalp hende og sagde til mig: »Du kan aldrig være det bekendt! Skik dig dog som andre Mennesker.« Jeg var i Forlegenhed og raadførte mig med de Hellige om Sagen, og dær fik jeg det Svar: »Dersom du ikke tager gudelig Forsamling, saa miskender vi dig.«

Her stod jeg ligefrem mellem 2 Ilde. Min Kone og

Slægt de sagde: »Skik dig som andre Mennesker.« De Hellige siger: »Dersom du ikke tager gudelig Forsamling, saa miskender vi dig,« og mit eget Hjerte sagde: Tag kun dem, som vil være med at takke Vor herre. Hvad gjorde jeg saa? Ja, vel det allerdaarlige, jeg vilde føje begge Parter. Min Fader bød som tidligere til Barselgilde, og jeg havde budt de Hellige til gudelig Forsamling.

Efter at der var spist ved Gildet, stod mine kristne Venner ude i Porten og ventede paa at komme indenfor. Dette maatte imidlertid ikke ske, før der var drukken Kaffe. Jeg var ikke glad, at mine bedste Venner maatte staa udenfor, og jeg mærkede ogsaa, at det gjorde et slemt Indtryk paa mine indbudte Gæster, at de Hellige var kommet. Johan Nielsen var Skaffer ved Gildet, og han var Taler i Forsamlingen, da de Hellige kom ind i Storstuen, og det gik godt for ham begge Steder. For mig var det anderledes, thi jeg havde jo handlet imod mit Hjerte ved Indbydelsen til Gildet, og nu viste det sig ogsaa, at jeg havde handlet daarlige, thi jeg havde nu et Selskab samlet, der slet ikke kunde sammen: De Hellige tog nu først Plads i Storstuen med Sang i Brorsons Salmebog, Oplæsning af Luthers Prædikener, Tale og Bøn, og det var kendeligt, at de andre Gildesgæster blev bistre og værre til at drikke og bande, saa nogle af dem gik vrede hjem, og ingen af Parterne kunde være rigtig fri og godt tilpas.

Dagen blev imidlertid en af mit Livs Mærkedage, og det gik mig, som Ordsproget siger: Brændt Barn skyer Ild. Thi 2 Aar derefter, altsaa 1846, blev Peter født, og ved denne Lejlighed fik jeg ved Daaben mit Hjertes Ønske opfyldt, thi da blev jeg enig med min Kone om, at vi brød med det gamle Gildeslav og bød kun til os de nødvendige Faddere, og

jeg selv, hvad den Tid var uhørt, var med ved Daaben.

Der blev over denne vores Færd, der stred mod nedarvet Skik, et saadan Bulder, at det spurgtes langt ad By, saa jeg ved en given Lejlighed kom til en af mine Venner, der boede 5 Mile fra os, og blev talt saaledes: »Ja, Christen Hansen, det er vist ganske rigtigt, at du har brudt med Verden med Gildeslavet, men det var et stærkt Stykke, som jeg ikke kunde gøre dig efter.«

Der maa alligevel flere have været misfornøjet med disse faste Gildeslav, thi til Trods for det stærke Bulder over vores Færd, saa havde det dog den Virkning at blive Begyndelsen til, at de nævnte Gildeslav døde hen efterhaanden, og jeg var hjerteglad ved at have fulgt mit Hjertes Stemme.

Hvad min timelige Stilling angik, var jeg ved den Tid bleven en rigtig velstaaende Mand. Mine Forældre var nu bleven glade ved vores Stilling, og min Fader, skønt endnu ikke enig med mig i Troen, saa levede vi dog fredelig og godt sammen, og han havde nu erfaret, at skønt jeg var af de Hellige, saa var jeg ligesaa virksom som tilforn, samt at jeg omfattede de kommunale Sager med stor Lyst.

Nu kom det mærkelige Aar 1848. Min Fader, der var baade Sognefoged og Lægdsmand, blev valgt som Rigsdagsmand. Dette Valg gav ham Anledning til at frasige sig disse Bestillinger. Sogneforstanderskabet foreslog mig i hans Sted. Men Herredsfogden havde vist ikke glemt, at jeg ikke vilde køre for Sessionen om Søndagen, han vilde ikke have mig til min Faders Stedfortræder, men indstillede til Amtets Valg en anden Mand, men denne turde ikke paatage sig Lægdsvæsenet, som ved den udbrudte Krig førte mange Forretninger med sig, og Herredsfogden nøjedes saaledes med mig.

Jeg blev saaledes alligevel Lægdsmand, og da jeg blev kendt paa Herredsfogdens Kontor, kom jeg til at staa vel dær, ja saa vel, at jeg 9 Aar derefter blev valgt til Sognefoged. Jeg havde nu allerede prøvet ikke saa lidet, fra jeg 26 Aar gammel blev gift, til jeg nu ved denne Tid var 37 Aar. Vi havde allerede 4 Børn, min Kone havde i lange Ture lidt meget af tungt Sind, og dette Tryk gjorde mig Livet alvorligt og mange Gange meget svært, men det ydmygede mig, saa jeg derved kom til at trænge til at bede Vorherre, at han vilde tage sig af os.

GRUNDTVIGIANER. Ved Siden af dette Tryk var der et andet, der gik ikke mindre dybt, det var mine Børns Undervisning. Jeg har altid følt Trang og Lyst til at fortælle for mine Børn baade om aandelige og timelige Ting, hvad de havde kunnet tage imod, og dette vækker igen for dem Videbegærlighed, saa jeg fik mange Spørgsmaal af dem igen. Det gik mig da saaledes, at da Hans var 5—6 Aar gammel, vaagnede den Følelse for mig: Nu skal han snart i Skole, og hvordan vil det gaa med den livlige Dreng, der er saa barneglad ved at høre, hvad jeg fortæller ham, og saa troskyldig tager imod hvert Ord af min Mund, men kender slet ikke til Vantro eller Tvivl? Jeg følte, skal det være Sandhed for mig at sende mine Børn i Skole, saa skal Skolen og Hjemmet gaa Haand i Haand. Det var med en hjertelig Smerte, at jeg maatte sige til mig selv: Det kan Vejstrup Skole ikke med sit døde Bogvæsen, Balles Lærebog som Organ for Undervisning, sin Aandstomhed og Udenadslæsning, Rationalisme eller vantro Dydslære. Her kom jeg i en Knibe, jeg aldrig før havde prøvet til. Dette at jeg var umyndig over det allerbedste, Vorherre havde betroet mig i denne Verden, at Staten greb ind i Familielivet med sit døde Skolevæsen og

ved Skoleforordningen af 1814 siger til den danske Bondestand: Naar eders Børn er 7 Aar gamle, saa vær saa god, overlever dem til de Mænd (Skolelærerne), som vi har ladet danne paa vore Seminarier, og gør I ikke dette, saa straffer vi eder med 3 Skilling Mulkt hver Dag, de udebliver af Skolen.

Ja, der er intet Baand, der saaledes har snæret min naturlige Trang til Frihed, og hvorunder jeg saadan har sukket som dette, at jeg ikke selv maatte raade for mine Børns Undervisning og Opdragelse. Hvad var herved at gøre? Det faldt mig ikke ind, om jeg muligvis kunde undervise dem selv, men jeg gjorde det Forslag for mine kristne Venner, om vi ikke kunde forenes om at holde en Lærer i Fællesskab, som var enig med os i Troen, og som ved Siden af Skolen kunde være til Opbyggelse og Glæde ved vore Sammenkomster. Men dels var vi kuns faa, der havde Smaabørn, og det syntes heller ikke, at der var nogen iblandt mine Venner, der var saaledes i Vaande som jeg. Tilmed var maaske de fleste af os den Tid Fattigfolk, saa de syntes heller ikke, vi kunde magte Udgifterne.

Tiden nærmede sig, at Hans var 7 Aar, og ved Foraarseksamen 1846 blev han indskreven til anordningsmæssig Skolegang, han kunde læse, maaske ogsaa skrive lidt, men han kunde meget bedre høre, hvad jeg fortalte ham, og det var han glad ved, men han var allerede ked af Bøgerne. De Tanker pinte mig: Den livlige, troskyldige, glade Dreng, han bliver vist helt forkvaklet og forknyt ved den saa forskellige Paavirkning fra Hjemmet og nu i Skolen.

Ja, det er 38 Aar siden, men ved at nedskrive dette er det, ligesom jeg kan fornemme Følelsen af Smerte fra de gamle Dage. Saa vidt jeg kan mindes, var Hans det første Barn, der kom i Skole af vores,

som de kaldte de Hellige, og det første, der blev lagt Mærke til hos ham, det var, at han havde en Luthers Katekismus med sig i Skole, men da han havde været i Skole nogle Dage, bad Læreren Drengen hilse sin Fader og sige, at den Bog var ikke den rigtige, og om jeg vilde købe en af de avtoriserede Skolekatekismer. Jeg føjede selvfølgelig Læreren i den Anmodning. Men ved saaledes at undersøge denne lille, kun 16 Blade store Bog, fandt jeg den langt fra tilfredsstillende, og da særlig den 3die Trosartikel, den hedder her saaledes (efter Hukommelsen): Jeg tror paa den hellige Aand, een hellig kristelig Kirke at være, som er hellige Menneskers Samfund eller Forsamling, Syndernes Forladelse, Legemets eller Kødets Opstandelse og *efter* Døden det evige Liv.

Ved at sende denne Bog med Hans i Skolen skrev jeg et Brev med ham til Læreren og bad om, at mine Børn i Skolen maatte benytte sig af Bøger, der var i Overensstemmelse med Trosordet ved Daaben, og da jeg ikke fandt saadant i den 3die Trosartikel, saa ønskede jeg, at Hans maatte bruge Luthers Katekismus, som han først bragte med sig. Det var vistnok efter Samraad med Præsten, at jeg nogle Dage derefter fik min Ansøgning bevilget. Nogen Tid derefter havde en af mine Venner en Søn, der ogsaa kom i Skole, og han fik samme Frihed. Det var jo en Føjelighed, og saadan paaskønnede jeg det ogsaa, men det var jo kun en Bog, og hvad hjalp det, naar der ikke lød et levende Ord, men det hele var aandsomt, dødt og koldt.

Hans var nu indrulleret, og Larsen (Skolelæreren) kunde godt lide ham, men han blev ingen dygtig Skoledreng efter Tidens Smag, thi det gik kun smaat for Hans med den Udenadslæren, som var det største Nummer i Skolen. Det hjalp ham ogsaa en Del til

at undgaa Prygl, at han var fredsommelig, og om han saa ikke kunde — hvad han vist næsten aldrig kunde — sin Udenadslektie, saa bar Larsen saa megen Respekt for mig, saa det fredede hans Ryg. Paa det nær, at Larsen og jeg ikke var trosenige, men streddes alle Vegne, hvor vi samledes, om, hvad der var Kristendom, saa giver jeg ham det Vidnesbyrd, at han var en oplyst og brav Mand.

Naar jeg nu som gammel Mand ser tilbage paa det Stykke af mit Livs Historie, fra jeg 26 Aar gammel indgik Ægteskab, til jeg 37 Aar gammel stod i min fulde Manddom, saa ser jeg det som en forunderlig Tid, saa rig paa Gud Faders Velsignelse og store Kærlighed. Som det allerstørste for mig var det, at i dette Tidsrum fik jeg Naade til at tro paa Syndernes Forladelse og fik den længe savnede *Fred med Gud*. Hvad det timelige angaar, begyndte jeg med store Udgifter, saa det forundrede Folk, at jeg kunde gøre Fremgang. Nu havde jeg al min Gæld betalt og kunde bygge den store Tærskelade 1847 og endda have Penge tilovers.

Min Kone og jeg havde haft en haard Kamp, og den var overstaaet saavel til Glæde og Velsignelse for os begge. Naar jeg foran har omtalt, hvorledes jeg, da jeg blev glad i Troen paa Jesus Kristus, ikke kunde tie dermed, men vidnede derom for mine Venner, ja, saa var det jo naturligt, at min Kone var den allernærmeste, og paa Forhaand tænkte jeg, ja, saa vankundig var jeg: Hun har en saadan Tillid til mig, at hun tror mig paa mit Ord, saa det skal snart komme. Men jeg lærte snart, at det var Guds og ikke min Gerning at omvende Mennesker. Efter et Par Aars Forløb fik hun dog Naade til at lukke sit Hjerte op for Guds Naades Ord, saa det lettede for meget. Nu kunde vi bede sammen og tale i Fortro-

lighed om alt, hvad der laa os paa Hjerte. Vi havde 4 raske Børn, og herved var kun den Byrde paa mig, at den ældste allerede var kommen under Statens Skolevæsen.

I Marts Maaned 1848 udbrød Krigen, vores ene Tjenestekarl blev straks indkaldt. Jeg havde saa kun en Dreng tilbage, men det nødvendige kunde vi endda godt magte. Imidlertid havde jeg fæstet en anden Karl fra Gudme, som jeg herefter vil faa en Del at fortælle om. Det var *Rasmus Hansen*,¹⁾ han var en af mine unge kristne Venner og havde faaet Lyst til at tjene mig. Han kom 1. Maj og blev kun hos os 3 Uger, thi han var udskreven til Soldat og skulde med i den udbrudte Krig. Men disse 3 Uger vare dog tilstrækkelige til, at jeg blev sikker paa, at vi to passede godt sammen. Jeg mærkede snart, at han var meget begavet og havde særdeles Kærlighed til Børn, saa jeg fik Lyst til, at han, naar Krigen var overstaaet, skulde være Lærer for mine Børn, og hvis han vilde love mig dette, saa vilde

¹⁾ *Rasmus Hansen* (1825—1883), Søn af en Husmand og Skrædder i Gudme, havde foruden poetisk Sans megen historisk Interesse. Han var Friskolelærer i Vejstrup i 27 Aar, men foruden sin Skolevirksomhed bør fremhæves hans store Kærlighed til de gamle Minder, hvad der i hvert Fald for Folkemindernes Vedkommende dengang var en meget stor Sjældenhed. Rasmus Hansen udgav flere Bøger »Minder og Dagbogsblade fra Krigen 1848, 49 og 50«, »Gamle Minder« I—II, og han efterlod sig en Række Optegnelser, der dels findes i »Dansk Folkemindesamling« i København og dels er offentliggjort i Tidsskriftet »Fynsk Hjemstavn«, redigeret af H. C. Frydendahl. Af selvbiografisk Art vil man i *Rasmus Hansens Mindebog*, udgivet af Morten Eskesen (Kolding 1883), finde en større Skildring »Minder fra min Barndom«, ligesom ogsaa en anden af Rasmus Hansens Skildringer sammesteds »Til Kolds Mindekrans« belyser hans personlige Udvikling.

jeg betale for hans Uddannelse til Lærer paa Skaarup Seminarium, thi jeg havde endnu ikke Forstand paa, at vi kunde faa Lærere ad anden Vej.

Rasmus Hansen sagde Nej til mit Tilbud, og det blev jeg saa underlig fattig ved, thi jeg troede, at han med sin store Videbegærlighed havde takket og taget villig derimod. Rasmus Hansen var jo nu Soldat og var med i Treaarskrigen, han var hjemme en Tid om Vinteren, mens der var Vaabenhvile, men blev i Aaret 1850 den 25. Juli haardt saaret ved Istedslaget. Ved denne Lejlighed dukkede Haabet om at faa ham til at blive Seminarist igen op i mig, thi det ene Ben var saaledes skudt i Stykker paa ham, saa jeg antog, han blev en Krøbling, som ikke mere var skikket til Bondearbejde, men dette Haab blev beskæmmet, thi Rasmus Hansen blev rask igen som tilforn, og jeg havde lovet ham, at han maatte have hjemme i vores Hus, selv om det var som Krøbling.

Da Krigen var Slut, og Rasmus Hansen blev udskevret fra Lazarettet, kom han til os igen, vel nok i Begyndelsen med Stok i Haand, men det varede dog ikke længe, før han lagde Stokken til Side og tog fat paa Arbejdet som tidligere. Nu begyndte vi igen at leve sammen til daglig Dags. Krigen havde ført mange Besværligheder med sig, ikke alene for dem, der deltog legemligt i den, men ogsaa for os andre, særlig da for dem, hvis nærmeste havde ofret Liv eller Lemmer, og vi andre havde døjet megen Anstrengelse ved at undvære Mandskabet.

Imidlertid viste Broderkærligheden sig imod mig, saa en af mine Venner, der var bleven fri for Udskrivning til Soldat, forlod sin Stilling som Væver og kom og hjalp mig, saa vi endog byggede 1848 en Staldlænge og 1849 en Kolade. Vorherre forundte

mig et saa godt Helbred og saadan Lyst og Kræfter, saa jeg nu, naar jeg ser tilbage paa den Tid, forundrer mig over alt det Arbejde, jeg kunde udrette. Jeg sparede heller ikke at tage Børnene med, efterhaanden som de kunde begynde at hjælpe til, saaledes var Hans med at pløje, da han var 10 Aar gammel, og det gik saaledes til, at han kørte med sin Plov foran, og naar det saa blev lidt skævt, saa rettede jeg det, naar jeg kom bag efter, og saa hjalp jeg ham med Ploven i Enderne, thi det kneb mest for ham med at vende.

Ved Siden af al den verdslige Travlhed var der ogsaa travlt Arbejde i mit Hjerte med aandelige Sager. Det var saaledes kommen til at staa for mig, at der var ingen Magt i vort Vennelag. Mine ældre kristne Venner fortalte mig, at det var bleven daarligere med dem, end det var i den første Tid af deres Vandring med Vorherre, nu havde den første Kærlighed tabt sig, sagde de, og den iboende Fordærvelse var bleven til saa megen Kamp, saa det var gaaet tilbage. Disse Betragtninger passede ikke for mig, thi jeg forudsatte, at alt, hvad der var *Liv*, maatte have en Vækst, og denne Længsel og Trang hos mig efter at leve et aandeligt Liv gav mig engang ved en given Lejlighed Anledning til at gøre en Rejse til Sjælland. Det gik saaledes til: Vi fik Besøg af en af vore kristne Venner, der boede i Sjælland, og han fortæller mig: »Der er bleven en underlig Strid ovre hos os imellem *Lars Møller* (Lægmandsprædikant) og Pastor *Boisen*, senere kaldet Budstikke-Boisen.¹)« — Jeg spurgte: »Hvad strides

¹ *Frederik (Frits) Engelhart Boisen* (1808—1882), f. i Nakskov, Søn af Biskop Peter Outzen Boisen, 1834 Kateket i Store Hedinge, 1837 Præst i Skørpinge i en stærkt vakt Egn. Blev revet med af den pietistiske Vækkelse, men sluttede sig siden til den grundtvigske Retning, 1850 Præst i Vilstrup ved Haderslev, begyndte 1852 at udgive »Budstikken«, et Folkeskrift til Oplysning og Opbyggelse, efter hvilket hans Kendingsnavn »Budstikke-Boisen« opstod.

de om?« Ja, Lars Møller beskyldte Boisen for, at han prædiker *Daab* til Salighed, i Stedet for *Kristus til Salighed*.

Vi fik ikke videre forhandlet om Sagen, men disse Ord: *Daab til Salighed* dem slap jeg ikke. Det begyndte at arbejde hos mig. Daaben, ja, jeg vidste ikke rigtig noget derom, thi Pietisterne paastod, at vi var bleven Guds Børn ved vor Omvendelse, og at Igenfødselen foregik ved Omvendelsen, og nu vaagnede Længselen hos mig efter at besøge de 2 Mænd ovre i Sjælland, og jeg fik et Rejseselskab sat i Stand i Pinsen, saa lejede vi os en stor Baad til Rejsen og rejste derover.

Vi kom til Forlev om Aftenen og overnattede der hos troende Venner, og om anden Dagen derefter besøgte vi Lars Møller, men han var ikke hjemme, han var rejst ned paa Næstvedegnen at holde guddelig Forsamling i Pinsen. Jeg spurgte hans Kone om, hvad der var i Vejen mellem hendes Mand og Boisen, men hun kunde ikke klare, saa jeg kunde forstaa, hvad det var, Jeg blev ked af det, fordi vi ikke traf Lars Møller. Jeg kendte ham i Forvejen, og han var en begavet Mand.

Jeg havde selvfølgelig fortalt mit Rejseselskab om min Længsel efter at faa Klarhed i det nævnte Spørgsmaal, og nu rejste vi til Skørpinge, hvor Boisen var Præst. Jeg boede om Natten hos en Fynbo, der ikke boede langt fra Boisen, ogsaa hos ham spurgte jeg ud om Striden imellem de nævnte Mænd, men blev endnu lige klog. Men nu skulde vi da i Kirke og høre Boisen prædike anden Pinsedag. Det var med spændt Opmærksomhed, jeg lagde Øre og Hjerte til og blev rigtig glad ved den Gudstjeneste. Men han talte ikke noget om Daaben, saa jeg fik ikke endnu, hvad jeg søgte. Vi blev da enige om, at vi

efter Gudstjenesten vilde besøge Præsten. Han var en rigtig venlig Mand og tog kærligt imod os Fynsboer. Men jeg brændte ogsaa her inde med, hvad der laa mig paa Sinde at spørge om, og det af den Grund, at Huset var fyldt med Folk, som han var i ivrig Samtale med, da vi kom ind til ham. Vi rejste nu hjem igen og var rigtig glade ved vore sjællandske Venners Gæstfrihed og Kærlighed. Men jeg følte godt, at det, der egentlig var Aarsagen til Rejsen, havde vi ikke faaet udført.

Der var imidlertid — saa spurgte vi — nogle Mænd paa Hindsholm, som Folk kaldte *Grundtvigianere*, og jeg vidste vel næppe i Forvejen, at der var saadan lagt videre Mærke til Grundtvig, thi selv havde jeg ikke læst noget af ham, og Johan Nielsen, der var vor Formand i de gudelige Forsamlinger, havde omtalt ham som en Sværmer. Imidlertid, da jeg hørte, at der var Folk paa Hindsholm, de kaldte Grundtvigianere, saa fik jeg ogsaa Lyst til at komme dem i Tale. Jeg fik i den Anledning samlet et Rejseselskab, og jeg kørte for dem.

Vi kørte først til Davinde, hvor en af mine Venner, *Cornelius Petersen*¹⁾, boede. Jeg sagde ham, at jeg havde faaet Lyst til at gøre Bekendtskab med Grundtvigianerne ude paa Hindsholm, og han tilbød at sætte sine Heste for Vognen og følge med os. Han sagde til mig: »Du bliver vist enig med dem, og jeg tror om dig, at du er Grundtvigianer. Kun er der noget lystigt ved dem, der vistnok ikke passer din alvorlige Natur.« Han kørte for os til Hindsholm. Det var Søndag, og der var gudelig Forsam-

¹⁾ *Cornelius Petersen*, Gdr. i Davinde, d. 1876, valgtes 1848 (Odense Amts 2. Distrikt) til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling. 1872–76 valgtes han til Medlem af Folketinget for Kertemindekredsen (Odense Amts 3. Valgekreds.)

ling. Jeg var spændt paa at høre, om der var andet at høre af dem, end hvad vi selv var kendt med. Men jeg opdagede snart, at Taleren var i samme Retning som Johan Nielsen, saa jeg spurgte Cornelius, om der var ingen Grundtvigianere til Forsamlingen, det viste sig, og der havde saaledes været 2 Mand, men de var gaaet hjem. Vi skulde nu ogsaa rejse, saa det gik mig som i Sjælland, jeg fik endnu ikke, hvad jeg søgte.

Johan Nielsen var med paa Rejsen, og paa Hjemturen faldt følgende Samtale imellem os. Jeg skal først bemærke, det var jo en Anskuelse hos os som Pietister, at det var Synd og Djævelskab at danse. Han fortæller mig da: »Anders Tøsing har været Skaffer ved et Bryllup nede i Skaarupør, og dær har han, ligesom Verden bruger det, givet Bruden den første Dans, og det var jo et Fald, men han vilde ikke bekende min Synd. Min Kone har været hos ham, men han ydmygede sig ikke, og det er sørgeligt, thi det giver Forargelse, og Verden glæder sig.« Ved denne Meddelelse fik jeg Lejlighed, saa det brød igennem, hvad der længe havde gæret hos mig. Mit Svar var omtrent saaledes: »Ja, Johan Nielsen, det har i lang Tid arbejdet i mig, at der er saa mange selvtagne Vedtægter og saa meget, vi kalder Djævelskab, som vi ikke har Vorherres Ord for, saaledes med Dans. Jeg mener, det mest underlige det var, at den gamle Mand havde Lyst dertil. Det er gaaet op for mig, at det er fejl af os, naar vi giver saadanne Leveregler, som vi gør, naar vi siger: Det er Djævelskab at danse, det er Djævelskab at spille Kort, det er Djævelskab at arbejde om Søndagen, — for det har Vorherre jo ikke sagt i sit Ord. Gør vi ikke det paa egen Haand, naar vi overfører Sabbatsbudet, der var givet Israels Folk om Lørdagen, til

Anvendelse for de Kristne paa Herrens Dag (Søndagen)? Jeg vil ikke arbejde om Søndagen, men jeg betragter Søndagen som en Frihedsdag, da Guds Børn kan samles til Lovprisning og Taksigelse, og jeg spiller heller ikke Kort, men jeg tør dog ikke derfor kalde det Djævelskab, hvem der kun spiller for Fornøjelse, hvorimod jeg tror, at for hvem der spiller for Vindings Skyld, da bliver det af det, Apostelen kalder: Slet Vinding, og jeg danser heller ikke, men du ved dog, at Israels Børn dansede til Guds Ære, da de var kommen over det røde Hav. (2. Mosebog 15. Kap.).«

Det var vist første Gang, jeg tillod mig at gøre en Anskuelse gældende imod Johan Nielsen, thi det var i Reglen saaledes anset blandt os, at de, der havde den Gave at være Ordførere, var saaledes den Helligaands Redskaber, saa hvad de lærte os, var dem indgivet af *Ham*, Aanden.

Han tog imidlertid vel derimod og blev ikke vred, hvad han ellers let gjorde. Denne Forhandling foregik paa Hjemrejsen. Jeg var kommen til at længes efter mere Udvikling og havde mærket, at der var noget sygeligt hos os, og det var jo Aarsagen, hvorfor jeg ogsaa havde gjort denne Rejse.

Rasmus Hansen og jeg gik nu sammen daglig, og vi forhandlede kirkelige og kristelige Spørgsmaal ved alle givne Lejligheder, det brødes i os, og vi vidste ikke rigtigt, hvad der fejlede os, kun vidste jeg for mit Vedkommende, at jeg længtes efter mere Lys.

Der var et ungt Menneske paa Oure Mark, Anders Knudsen, han havde levet med Verden i Sus og Spil, men var vaagnet til Omvendelse og Tro og var blevet en ivrig Tilhænger af Vennekredsen, ja, han havde endog et halvt Aar efter sin Omvendelse begyndt at prædike Omvendelse for Verden. Anders Knudsen

havde ogsaa hørt Tale om Grundtvigianerne paa Hindsholm, og han spadserede i sin Iver den 7 Mil lange Vej til Dalby for, ikke som jeg, der vilde søge Oplysning, men som en Lærer, der vil formane og vejlede de vildfarende.

Anders Knudsen besøgte jævnlig vores Hus og saaledes ogsaa, da han kom fra Hindsholm. Han fortalte mig, hvad han havde sagt til Grundtvigianerne, og ligeledes, hvad de havde fortalt ham. Han havde en god Hukommelse, saa han fortalte mig vist temmelig nøjagtigt, hvorledes de stredes. Jeg hørte opmærksomt, og da han havde udtalt sig, udbrød jeg saaledes: »Jeg tror virkelig, Grundtvigianerne har Ret.« Dette mente jeg af den Grund, at de havde søgt hen til Daaben som Døren og Indgangen i Guds Rige, og det havde jeg aldrig før hørt, nogen havde gjort. Anders Knudsen studsede ved min Bemærkning og gjorde straks Indsigelser imod mig.

Jeg fortalte for Rasmus Hansen Anders Knudsens Meddelelse, og vi tog nu fat paa at behandle Sagen. Vi stredes ogsaa paa vores Maade, men vi havde den Lykke, at jo mere vi stredes, jo mere kom vi til at elske hinanden, thi vi vilde det samme, og vi kunde udfylde hinanden, thi hvad den ene af os var fattig paa, var den anden rig paa, saaledes havde Rasmus Hansen klare Tanker, han var skarpsindig og kunde fra Lyssiden give mig gode Raad. Jeg var mere hjertevarm, og det var derfor mere Livssiden, der brændte hos mig. Der var kommet en Morgendæmring hos os i dette store Spørgsmaal: Hvorfra vor Børneret var os givet, og dette forhandlede vi en Tid lang inden Døre, og Anders Knudsen kom jævnlig som Modstander og stredes med os. Han var en stridbar Natur, og det bidrog til, at han kom saa ofte, men til sidst trak han det korte Straa.

Som Hovedtaler ved de gudelige Forsamlinger var

Johan Nielsen i Skaarupør paa vores Egn og Maler Olsen paa Egnen omkring Svendborg. De var godt enige om, at vi retfærdiggøres af uforskyldt Naade ved Troen paa Jesus Kristus, men de var ikke fuldt enige om, hvad vi kalder Helliggørelse, thi da holdt Johan Nielsen paa, hvad jeg foran har bemærket, med ikke at arbejde om Søndagen o. desl., og naar Olsen som Maler kavde travlt, saa arbejdede han ogsaa om Søndagen og tillod sig Friheder, som ikke kunde godkendes efter den Tids Lære. Der var imidlertid begyndt at rokkes lidt ved den strenge Pietisme og da navnlig dette, at det kunde ikke gaa an at overføre Israels Sabbatslov paa Herrens Dag.

I Anledning af den Strid, der var rejst imellem Johan Nielsen og Maler Olsen, indbød Olsen til et Møde, hvor han vilde gøre Rede for sin Tro, sin Lære og sin Vandel. Ved denne Lejlighed udtalte de sig begge og en Del forskelligt, der var en noget stor Forsamling, det var Formændene ligesom fra 2 Kredse, der brødes, saa der var jo Folk fra begge Kredse. Der var ingen, der tog Parti mod nogen af dem uden mig. Thi skønt jeg tilhørte Johan Nielsens Kreds og holdt ogsaa mest af ham, saa gav jeg alligevel Erklæring saaledes: »Apostelen siger: Med Hjertet tror vi til Retfærdighed, og med Munden bekender vi til Salighed.« Gaaende ud derfra vilde jeg sige: »Jeg er mest enig med Olsen.« Der var ingen, der enten modsagde eller sluttede sig til min Erklæring. Men Johan Nielsen, der i Venners Øjne, saavel som rimeligvis ogsaa i sine egne, var den største, blev meget vred. Ja, saa vred, at han lige straks vilde have forladt Selskabet og kun ved megen Overtalelse blev formaaet til at blive en Stund. Det var første Gang, jeg kom til at støde an imod den Mand, jeg rigtig elskede og saa op til som vor Formand, og jeg fik ogsaa en Fornemmelse

deraf, at han havde ikke ventet saadant netop fra mig. — Da vi gik hjem fra Mødet, talte Rasmus Hansen og jeg om Forsamlingen, og vi følte godt, at vi ikke længere hørte hjemme i de gudelige Forsamlinger. Men vi kendte endnu slet ingen, vi kunde forhandle med ved det Aandens Lys, der var begyndt at lyse for os om Vorherres Munds Ord til os ved Daaben.

Det var nu 10 Aar, der var gaaet hen, siden jeg første Gang fik Naade til at høre og tro Ordet: Saa lighed af uforskyldt Naade ved Troen paa Jesus Kristus. Ved denne Tid, jeg her omtaler, var jeg 40 Aar gammel. Nu er jeg snart 73 Aar, og naar jeg nu som gammel Mand ser tilbage paa mit Liv, saa ligger min Barndom og første Ungdom mest dunkel for mig. Det er, som den Tid var mere legemlig for mig. Alt, hvad jeg havde hørt om aandelige Ting, var kun Menneskebud, som grænsede til Fritænkeri, thi naar Jesus kun blev forkyndt som et Dydsmønster, saa vil vore Dages Fritænkere heller ikke nægte den historiske Kristus som Josef og Marias Søn, og mange af dem vil ogsaa anerkendte ham som den dygtigste og største Mand, der har levet.

Imidlertid da jeg som foran omtalt var lidt over 20 Aar gammel og vaagnede af denne Døs og Lige-gyldighed for min Sjæls Frelse, saa gik der 10 Aar hen, hvor jeg sukkede og sørgede og længtes efter den Fred, Mennesket havde tabt ved Faldet, og naar jeg nu ser paa de sidste 10 Aar, ja, saa Gud ske Lov for dem, men det staar dog for mig, og det er jeg sikker paa, er rigtigt, at hvis Grundtvigs Disciple dengang havde kunnet taget mig i Favn, som Pietisterne gjorde, saa var der anderledes bleven Gro i mit Liv. Nu havde jeg erfaret, at der var ingen rigtig Livsgro i Pietismen, og jeg kan mindes, at Rasmus Hansen engang gjorde den Bemærkning: »Det er med Pietismen lige over

for, hvad Guds Aand har lært os ved Grundtvig, som det er med 2 Kvinder, der begge føder hvert et Barn, og Moderhertet glæder sig derved. Men den enes Barn dør kort efter Fødselen, og naar hun saa der- efter skal kunne glæde sig ved sit Barn, saa maa hun tænke sig tilbage paa den Tid, det levede, saa- ledes er det ogsaa med Pietisterne, de taler om den første Kærlighed og vil helst tale om disse glade Dage, og det er, ligesom Barnet er bleven borte. Den anden Moders Barn det levede, og det voksede og gik frem til Moders Glæde.«

Ja, Billedet passede godt. Baade Rasmus Hansen og jeg havde godt mærket, at Barnet hos os var bleven sygt, og for mit Vedkommende var det for at faa det helbredet, at jeg søgte omkring baade til Sjælland og Hindsholm.

Naar jeg nu dernæst fortæller videre om mit Liv, saa staar det for mig, at de 10 Aar var nogle af mit Livs rigeste Aar. Det klarede sig efterhaanden for mig, at *Aand er Livskraft*, og *Aanden er i Ord*, og at det Ord, der lyder ved Daaben, er det levende Guds Ord, Vorherre Jesus Kristus' eget Munds Ord til os. Da det efterhaanden lyste mere og mere op for mig, saa tabte jeg Lysten til at besøge de gude- lige Forsamlinger,

Birkedal var kommen til Ryslinge, og han var al- lerede en Grundtvigs Discipel og en begavet Mand. Ham besøgte jeg baade i hans Kirke og i hans Stue, og det saa lyst og friskt ud for mig, saa nu følte jeg en Livsvækst, jeg havde savnet i Pietismen. Det gamle Venneforhold stod endnu ved Magt imel- lem mig og mine gamle Venner, men saa skete det, at Johan Nielsen kom til os og vilde overnatte hos os. Den Aften brød det løs imellem os, saa Johan Nielsen blev saa vred, at han ikke vilde være hos

os om Natten. Der gik nogle Dage hen, og vi sendte atter Bud efter ham. Han mødte ogsaa, og vi vilde da forsøge, om vi dog ikke fremdeles kunde være enige i vores Anskuelse af Kristenlivet, men endnu den halve Nat gik, og Striden førte os ikke nærmere.

Jeg følte straks: Nu vil Johan Nielsen forfølge os, jeg sagde til Rasmus Hansen: Vi vil ikke angribe ham, men Sandheden skal frigøre os. Thi angriber vi ham for Vænderne, som jeg antager han gør os, saa er vi alle tre vel anset i Vennelaget, og nogle vil da mene, at vi to faar Retten, og atter andre, han har den, men lad os bare holde os rolige. Det varede heller ikke længe, før en af mine gamle Vænder fortæller mig: »Vi var til Forsamling en Søndag ovre hos Christen Larsens, og da sluttede Johan Nielsen sin Tale med at sige: »Der er opstaaet Mænd iblandt os, som er bleven kloge i dem selv og lader sig bruge af den Onde til at føre Guds Børn bort fra den enfoldige Tro paa Vorherre.« Han talte ikke om, hvem det var, men jeg tvivlede, om det ikke var dig. Men saa har jeg siden spurgt ham, hvem han sigtede til den Søndag. Da svarede han mig: »Det er Christen Hansen og hans Tjenestekar, og jeg antager, at det er Karlen, der forfører Christen Hansen, for han er saa klog i sine egne Tanker.«

Hans Holgersen, saa hed han, spurgte mig dernæst: »Hvad er der i Vejen imellem eder?« Det Spørgsmaal vilde jeg gerne besvare. Jeg fortalte ham vores Strid og siger til ham: »Jeg har været uvis om, hvornaar jeg blev et Guds Barn, og du ved jo, at der læres iblandt os, det er sket med vores Omvendelse, men det har jeg aldrig rigtig kunnet blive fortrolig med. Men nu er jeg vis paa, at Daaben

er Døren og Indgangen i Guds Rige, og at det er dette, det gælder for os om at leve i vor Daabs Pagt (Forsagelsen og Troen), saa er vi Guds Børn.«

Han blev glad ved vor Samtale og jeg vel ikke mindre. Imidlertid var han ikke den eneste, der kom med det Spørgsmaal: Hvad er der i Vejen imellem eder og Johan Nielsen? Og ved den Lejlighed fik vi efterhaanden Lejlighed til at vidne med Hjertens Lyst den Oplysning for Livet for vore gamle Venner, der var bleven os saa kære. Det var en glædelig Tid, der nu oprandt paa vores Egn. Det gik saa venlig i Fred, og vi blev flere og flere af de gamle Venner, der nu igen fulgtes ad, saa det varede kun faa Aar, inden de gudelige Forsamlinger sygnede hen her paa denne Egn. Johan Nielsen blev da valgt til at rejse i den indre Missions Tjeneste, og det fortsatte han med, saa længe hans Kræfter tillod ham det, han rejste baade i Fyn og Jylland. Det var i nogle Aar, Johan Nielsen og mig ikke kom sammen, men det gik over, vores Forhold blev venligt igen, og han blev ogsaa venligt stemt over for Grundtvigs Venner paa sine gamle Dage.

Min Fader blev valgt til Rigsdagsmand 1848 og var saaledes med at underskrive Grundloven af 5. Juni 1849, og foruden dette, at han, der som Barn var stavnsbunden, fik den Ære at være Medlem af den lovgivende Forsamling, saa fik han ved samme Tid den Naade at komme til Troen paa Vorherre og Frelser Jesus Kristus, og alle mine Søskende var mer eller mindre vakte. Disse vare *Johanne Margrete*, gift med Gaardejer *Peder Nielsen*, Gravvænget i Brudager, *Niels*, Gaardejer, Oure Mark, *Maren*, gift med Gaardejer *Hans Nielsen*, Ulbølle Mark, *Hans*, Gaardejer, Nørre Lyndelse, og *Karen*, der var gift

med *Morten Rasmussen* og skulde arve min Fødegård Kohavegaarden i Vejstrup. De var alle enige i den fælles Tro. Det var mig en stor Glæde at tilhøre en saadan Slægt, vel anset af Mennesker, men hvad der var det største, hvis Navn var skreven i Livets Bog, og jeg, der tidligere af min Fader for Troens Skyld var forskudt, var nu kommen hans Hjerte saa saare nær.

FRISKOLEN OPRETTES. Vorherre havde nu opfyldt saa mange HjerteØnsker for mig og velsignet mit Liv paa saa mange Maader, baade aandeligt og tiemeligt. Men den Byrde, som Staten ved sit Skolevæsen havde lagt paa det danske Folk, ja, dette, at jeg ligefrem skulde staa under Statens Formynderskab, saa den greb ind i mit Hus og tog med Loven i Haand mine Børn og foreskrev mig, hvorledes de skulde undervises, det var en nagende Byrde, der mere og mere tyngede paa mig. Nu var det ikke alene Hans, der var kommen i denne Dressur, men 1848—49 kom Niels, 1850—51 kom Karen, og 1852—53 kom Peder med i denne Trædemølle, og for hvert Barn, jeg maatte overlevere, blev Sukket i mit Hjerte større og større, saa jeg i min Vaande vidste ingen Udvej, men sukkede under Byrden og bad Vorherre hjælpe os. Kommer Tid, kommer Raad, siger et gammelt Ord, saaledes ogsaa her.

I Aaret 1854 kom jeg paa en Rejse til Odense til at besøge daværende Folketingsmand *Jens Jensen* i Trunderup.¹⁾ Ved en Samtale med hans Kone kom

¹⁾ Om Gaardfæster *Jens Jensen*, Trunderup, (1812—1906), der 1852—1853 og 1854—1876, da han afløstes af Friskolelærer *Kr. R. Stenbæk* i Ormslev ved Slagelse, var Folketingsmand for Gudmekredsen (Svendborg Amts 2. Valgkreds) og 1878—86 Medlem af Landstinget, se Sara Højvangs Afhandling i »Grundtvigske Hjem i det 19. Aarhundrede«, Køb. 1929, udgivet af Holger Begtrup.

jeg til at klage mig over den Vaande, jeg var i med vores Skolevæsen, thi der var en hel Modsætning imellem Skole og Hjem, og de skulde jo gaa Haand i Haand. Hun spurgte mig, om jeg ikke kendte *Kold*¹⁾ i Dalby. Nej, det gjorde jeg ikke, jeg havde vel hørt ham omtale, men det var saadan, at han var en Sværmer. Hun smilede derved med den Bemærkning: »Nej, det er han ikke; da han var i Ryslinge, kom han jævnlig her i Huset, og han kommer her imellem endnu, og han har hjulpet os lidt til Rette, saa skønt vores ældste Datter er nu i sit 10. Aar, saa har hun dog endnu ikke været i Skole, og jeg mener, det gaar godt nok, og der er heller ingen, som har klaget over os.« Det slog mig, jeg følte mig fattig ved denne jævne Fortælling og blev bedrøvet over mig selv, jeg vilde ogsaa gerne, men jeg troede ikke, jeg kunde.

Omtrent et Aars Tid efter dette Besøg var jeg en varm Efteraarsdag med min Familie til Høstgilde hos min Fader i Kohavegaarden. Vi havde spist og stod uden for Gaarden og samtalede og ser da, at der ad Vejen til Gaarden kommer en Mand hen imod os, han vakte allerede vores Opmærksomhed, før han endnu var os ganske nær, derved, at han den varme

¹⁾ *Christen Mikkelsen Kold* (1816—1870), født i Thisted, blev under sit Seminarieophold stærkt paavirket, bl. a. af Peder Larsen Skræppenborg. Som Huslærer i Sønderjylland følte han sig pint af Pligten til at lade Børnene lære Balles Lærebog udenad og fandt da paa i Stedet for at *fortælle* Børnene om Guds Førelse med Folkene. Tog senere Tjeneste hos en Missionær i Smyrna, frivillig med i Krigen 1848, Aaret efter Huslærer hos Vilh. Birkedal i Ryslinge, aabnede 1. Novbr. 1851 en Højskole i Ryslinge, og Aaret efter, 1852, en Friskole — den første i Landet — i Dalby, hvortil Højskolen flyttedes. 1862 byggede han en større Skole i Dalum ved Odense, hvor han virkede til sin Død.

Efteraarsdag havde en lodden Hue paa Hovedet og et stort Uldklæde hængende om Halsen. Da han kom til os, gaar han hen, hvor jeg stod, (som om han vidste, at jeg længtes efter ham), og spørger mig saaledes: »Skulde her ikke være en Mand, som hedder Christen Hansen?« Hvortil jeg svarede: »Jo,« og føjede til: »Det er mig.« Han siger: »Jeg er Lærer Kold fra Dalby, om det Navn har De vel hørt? Jens Jensens Kone i Trunderup har sagt til mig, at jeg skulde gøre Deres Bekendtskab, for De var, sagde hun, af mine Folk, og nu er jeg kommen.«

Jeg bød ham Velkommen og bad ham følge med indenfor og hilse paa min Fader. Jeg var allerede bleven glad ved at høre hans Hilsen. Men da han kom til at tale videre om sin Livsgerning, da faldt der som Skæl fra mine Øjne, og i mit Hjerte lød et: *Gud ske Lov*. Jeg havde aldrig hørt et Menneske kunne tale med saadan en Sikkerhed og Aandens Myndighed som denne Mand, og Aanden vidnede i mit Hjerte: Hos ham skal Rasmus Hansen i Skole, nu behøver han ikke at komme paa Skaarup Seminarium, og der var slet ingen Tvivl hos mig om, at Rasmus Hansen, der havde sagt nej til mit Tilbud om at bestemme hans Uddannelse paa Skaarup Seminarium, ikke vilde sige nej til at rejse i Skole hos Kold. Jeg var sikker paa, at Vorherre havde sendt Kold til os, og at jeg nu vilde komme over den Forlegenhed, jeg i 10 Aar havde sukket under.

Det var en Lørdag Aften, jeg var til Høstgilde i Kohaven, saa det var først Søndag Morgen, jeg underrettede Rasmus Hansen om Kolds Besøg, og med det samme udtalte jeg min Glæde derover, samt at nu er jeg sikker paa, at det er saadan, Vorherre vil; du skal i Skole hos Kold for derefter at holde Skole for mine Børn, og saa bygger jeg Skolestue i Huggehuset, mens du er i Dalby.

Kold var endnu, da jeg holdt denne Samtale med Rasmus Hansen, ikke kommen i vores Hus, thi min Fader vilde beholde ham om Natten. Imidlertid kom Kold op paa Formiddagen, og jeg begyndte nu først at rykke ud med min Forlegenhed med Hensyn til Skolesagen og fortæller ham om min Tjenestekarl, der efter min Mening var saa vel skikket til at være Lærer, naar han fik en Fordannelse dertil, og at jeg havde tilbudt ham Understøttelse til en saadan paa Skaarup Seminarium. »Men jeg har allerede hørt saa meget paa Dem,« sagde jeg, »saa jeg finder det meget bedre, han besøger Deres Skole.« Da Kold hørte dette, spørger han saa: »Hvor er Deres Karl?« »Han er vist endnu ude i sit Kammer derovre ved Porten.« »Jeg skal dog over at hilse paa ham,« siger Kold og gaar straks derover. Da Kold kommer tilbage, siger han: »Han ser godt ud, han er jo en udviklet Mand, der kan høre lige straks,« og føjer til: »Det er det allerstrængeste for mig at faa begyndt om Efteraaret, naar der ingen er, som kan høre, thi saa kan der ikke tages imod, hvad jeg har, ja, jeg kan være saa ængstelig, saa jeg er nær ved at ryste, og jeg antager, at blandt de 15 Karle, som kommer til November, er der een, der kan høre lige straks, og saa kan jeg faa Deres Karl til næste Vinter, thi saa er jeg igen hjulpet med at have en, der kan høre.«

Imidlertid havde jeg talt med Rasmus Hansen og faaet Indtryk af: Hertil siger han ikke nej, saa jeg kunde svare Kold saaledes: »Nej, Kold, jeg har været i Vaande i 10 Aar over denne Sag, og De maa derfor tage imod ham til 1. November.« »Ja, men saa mangler De jo en Tjenestekarl.« »Det har intet at betyde imod dette at mangle en Lærer.« »Ja, saa kan han møde med en Seng, 2 Par Lagner, 2 Haandklæder og give mig 8 Rdl. om Maaneden, saa faar han alt frit i Huset.«

Kold var hos os et Par Dage, og jeg var sammen med ham omtrent hele Tiden, thi jeg trængte til det Liv og det Lys, der var i hans Ord, og det viste sig, at Jens Jensens Kone ikke havde sendt ham fejl i By, naar hun havde sagt ham, at jeg var af hans Folk. Thi aldrig har jeg haft et Besøg, der saaledes har lyst op for mig over Børneundervisningen og Menneskelivet i det hele taget som dette.

Da Kold var rejst, fortalte jeg Rasmus Hansen vores Aftale og navnlig, at jeg havde sagt ham, at du kommer til første November. Rasmus Hansen bemærker hertil: »Førend jeg lover dig det, skal jeg dog have mine Forældres Samtykke dertil,« og han gik til dem, og der var intet i Vejen, naar vi vilde levere ham Sengeklæder med, og den første November 1855 mødte jeg paa Dalby Folkehøjskole med Rasmus Hansen.

Kolds Besøg havde saaledes frisket paa mig, saa jeg forlangte mine Børn udskrevne af Statsskolen og paatog mig selv deres Undervisning og Ansvaret derfor. Hans var nu konfirmeret og Niels i sit 14. Aar. Det var i Oktober 1855, at Niels, Karen og Peder blev fritaget for Statsskolegang.

Men det vakte Opsigt, thi saadant var jo uhørt i den Tid. Det at jeg selv underviste mine Børn, blev baade for Børnene og mig en glædelig Forandring. Børnene var glade, at de var slupne Remseriet og Udenadslæsningen, og jeg var glad, at jeg havde faaet mit Hjertes Længsel stillet, og det var saadanne fornøjelige Timer, jeg havde med Børnene.

Vinteren gik saaledes rask hen, og da Foraaret nærmede sig, henvendte jeg mig til Sognepræsten, Riis, med det Spørgsmaal, om han vilde eksaminere mine Børn hjemme i mit Hus i Stedet for i Vejstrup Skole, og han svarede mig, at hvis han kunde for

den nys udkomne Lov af 2. Maj 1855, saa vilde han. Han sendte mig imidlertid Loven og understreger de Ord i § 1: »Og regelmæssig efter Tilsigelse lade dem møde til Overhøring i Distriktets Skole ved hver ordentlig Eksamen.« Jeg sendte ham Loven tilbage med den Bemærkning: »Der staar i Loven *efter Tilsigelse*, altsaa ligger det i Skolekommissionens Haand, om den vil tilsige os, eller den vil vise mig samme Opmærksomhed, der tidligere har været vist andre Mænd i Sognet (Herremændene), som heller ikke har benyttet den offentlige Skole.« Præsten forelagde min Anmodning for Skolekommissionen, og denne var velvilligt nok imod mig til at tilstaa, at Overhøringen foregik herhjemme.

Dette havde en stor Betydning for mig, og jeg betragtede det som et Bevis paa Guds Kærlighed til vor Gerning, at vi blev fritaget for at fremstille vore Børn blandt de andre Børn i Skolen, thi Præsten var en stor Modstander af den Undervisningsmaade, jeg brugte, saa vi stredes ved alle givne Lejligheder, stredes baade om, hvad der er Kristendom, ligesom ogsaa om dette med Børneundervisning – han vilde sætte Barnehjernen i Stand ved, at de lærte Lektier, læste udenad o. s. v. Jeg vilde sætte Hjertet i Stand ved at tiltale dette med Ordet i Mund, saa der var Grund nok for ham til at sætte sig imod at rejse over til mig for at overhøre mine 2 Børn, (Niels var konfirmeret), thi han kunde jo meget bedre have sat os i Forlegenhed, hvis han havde faaet os til at mønstre sammen med de andre Børn, der var afrettede med Udenadspjatteriet, saa jeg tog imod ham som en Mand, Vorherre havde forbudt at gøre os Fortræd.

Jeg fik saa Anmodning om at møde i Præstegaarden med Vogn den Dag i April, han havde bestemt

at holde Overhøring over mine Børn, for at befordre ham over til os. Da jeg kom over til ham i Præstegaarden, saa, førend han var kommen paa Vognen, spurgte han mig, om jeg havde ladet Børnene lære udenad. Nej, det havde jeg da ikke, og det skulde de heller ikke, thi det var kun Pjatteri og Tomhed. Men jeg underviste den mundtlig, og det Ord var der baade Lys og Liv i. Vi stredes saa om Undervisningen, til jeg kom hjem, hvor Børnene sad og ventede paa den strenge Mand. Ved nu at nedskrive, hvad jeg oplevede for 28 Aar siden, saa falder det mig paa Sinde: Aand er Livskraft, og Aand er i Ord, thi det viste sig ogsaa ved denne Lejlighed, at Pastor Riis, der kom som Tilsynsmand, den overordnede og Modstander baade af min Kristentro og mit Skolesyn, han maatte bøje sig for den Myndighed, jeg med mit Faderhjerter traadte op imod ham med, saa til sidst nøjedes han med at sige: »De havde dog godt af at lære nogle Bibelsprog udenad, thi det var godt for dem at have dem med sig ud i Livet.« »Ja,« svarede jeg, »faar de, ved at jeg fortæller, Lyst til selv at læse og lære dem, saa fornøjer det mig, men det skal være af Hjertets Lyst og Trang, thi det er forfængeligt og Misbrug af den hellige Skrift med det Udenadspjatteri.«

Vi kom saa hjem, hvor Børnene og en Skoleforstander sad og ventede paa os. Jeg var bleven varm af Turen, men jeg tror, han var blevet noget afkølet, thi han tog forunderlig mildt og beskedent paa Børnene. Han satte sig paa en Stol midt paa Gulvet i Stuen, og Karen og Peder skulde staa lige over for ham, og han eftersaa deres Sager, forhørte, hvad de vidste og kunde, og efter at han saaledes havde prøvet dem henad to Timer, henvendte han sig til Mads Nielsen, Skoleforstanderen, saaledes: »Der kan ikke

siges andet, end disse Børn er tilbørlig underviste og godt kan svare til, hvad der kan forlanges af Børn i deres Alder.« Dette stadfæstede Mads Nielsen, og med det samme var Børnene fri, og den Tur var nu overstaet.

Om Vinteren, imens Rasmus Hansen var i Skole hos Kold, havde jeg indrettet vores Huggehus til Skolestue, dette stod nu færdigt til at tages i Brug, naar Rasmus Hansen kom til Maj. Før vi sad til Vogns, spørger jeg Præsten, om han havde Lyst til at se den ny Lejlighed, jeg havde indrettet til Skolestue. Da han kom inden for Døren og ser det rummelige Værelse med Forstue og Knage til Børnene at hænge deres Tøj paa, da siger han: »Det er for stort. Det er vel altsaa Deres Tanke at tage flere Børn i Skole end Deres egne?« »Ja, det er min Mening, thi den Maade, her bliver holdt Skole paa, vil jeg gerne, at andres Børn ogsaa skulde faa Gavn af.« »Det bør De tage Dem i Vare for, thi derved vil De give Anledning til indbyrdes Strid i Sognet, og det skulde De ikke.« Dermed var vi færdige for denne Gang.

Jeg kørte ham hjem og var glad, det var gaaet saa godt. Da jeg kom hjem, straaledede Børnenes Ansigter af Glæde over Turen, der var lykkedes saa vel. Jeg skal hertil kun bemærke: Det kan nu, efter at der er hengaet omtrent en Menneskealder siden hint Møde, se ud, som om det ikke havde noget at betyde med en saadan Prøve, men i den Henseende taaler vor Tid ikke Sammenligning med hin, thi nu er Hjemmeundervisning og Friskole bleven anerkendt og har en Fortid Landet over, men den Tid var det ikke saaledes, mig bekendt var det enestaaende. Jeg var glad og takkede Vorherre, jeg havde jo i 10 Aar været i Vaande og baade sukke og sørget og bedt, at det dog maatte lykkes at faa mine Børn undervist efter mit Hjertes Lyst, Længsel og Trang. Det

var for mig, at ligesom der var født noget, der havde kostet megen Smerte, saa maatte dette ogsaa give Glæde og Taksigelse, og jeg var vis paa, at Gud Fader havde taget sig af os og velsignet, hvad vi havde begyndt, saa Præsten trods al sin Strenghed og Modstand blev spagfærdig og helt medgørlig.

Den 1. Maj kørte jeg til Dalby for at hente Rasmus Hansen. Det var i alle Maader en fornøjelig Tur, baade at besøge Kold og nu at hente den Lærer, jeg saa længe havde ventet. Saa vidt jeg mindes, begyndte han at holde Skole den 3. Maj. Det var i alle Maader stille og smaat; hvad Børneantallet angaar, var det kun vores egne to, Karen og Peder, der var skolepligtige, men Andreas, der var over 5 Aar, fulgte saa med dem. Med disse tre Børn begyndte Skolen, det gik ikke storladent til som nu om Dage. Thi naar en ny Skole begynder, saa indbyder vedkommende til Møde, og Indvielsen sker højtidelig, saa vi kan læse derom i Bladene, hvem der talte, og hvor mange Mennesker der var samlet o. s. v.

Rasmus Hansen derimod var saa bly ved at tage fat, saa han den første Skoledag ikke engang kom i Skolestuen med Børnene, men underviste dem i sit Kammer. Anden Dagen tog han saa Skolestuen i Brug. Det er for mig, som om det var sket i Gaar, da han med de tre Børn samledes og begyndte Skolegerningen eller rettere hjalp mig, som jeg saa inderlig havde længtes efter. Det var nogle af mit Livs gladeste Dage. Nu følte jeg mig rigtig frigjort. Fri for Statens Tyranni over mine Børn og glad, at Vorherre havde givet mig Naade og Frimodighed til at tage den Sag i min Haand, som mit Hjerte i saa mange Aar saa inderlig havde længtes efter. Det var nu gaet mig, som Skjalden har sunget før: »Brænder kun Hjertet for Sandhed og Ret, skal Tiden

nok vise, vi tænke ej slet.« Ja, jeg var glad, saa glad, saa mit Hjerte og min Mund var fuld af Taksigelse.

Ligesom jeg tidligere havde henvendt mig til mine Venner i de gudelige Forsamlinger med Anmodning om i Forening at vælge en eksamineret Skolemand af vore Venner til at hjælpe os med vores Børneundervisning, saa gjorde jeg dette igen, efter at Kold havde besøgt os, men det gik denne Gang som første, der var ingen, der vilde være med at gøre dette Skridt at tage Bondekarlen og kun sætte ham paa Skolebænken hos Kold i 6 Maaneder for derefter at tage ham til Børnelærer. Men nu var Tiden kommen, og alting var lagt til Rette, ogsaa dette, at jeg nu selv kunde udrede de Udgifter, der paafulgte, og jeg skal føje til, at det kunde jeg sagtens, thi jeg troede, at Vorherre velsignede Gerningen, og var sikker paa, at jeg blev slet ikke fattigere ved at yde det Offer, og jeg sagde ogsaa til mine Venner, da de mente, at det blev alt for meget for mig at bekoste: »Det betaler Vorherre, og han er den allersikreste at laane noget, thi han betaler det tilbage med Renter og Renters Rente.«

Da vi nu havde begyndt at holde Skole, saa sagde jeg til Naboer og Venner: »Nu har jeg Lærer, og nu holder jeg Skole. Har nogen af eder Lyst at sende os eders Børn, saa er de velkommen. Døren staar aaben!« Det varede heller ikke længe, før der kom to Dreng, og i Løbet af Sommeren kom der endnu nogle flere, saa jeg tror, vi havde 10 Skolebørn, da den ærede Skolekommission vilde holde Eksamen om Efteraaret. Denne Gang blev vi ordentlig undersøgt, det gik ikke som forrige Gang, da Præsten kun havde een Mand med sig. Denne Gang havde han Assistance af to af Kommunens Skolelærere, samt omtrent hele Sogneforstanderskabet, og desuden var der nogle af mine Ven-

ner. Saavidt jeg mindes, var vi 23 Mand ialt. Vi kunde jo ikke være i Tvivl om, at Hensigten med dette Møde var, at naar Skolen saaledes blev vejet, saa blev den funden for let. Det var heller ikke saa underligt, om de fagdannede Skolemænd tænkte som saa: »Hvad, kan den Bondekarl holde Skole, saa den kan maale sig med vores Skoler?« Og ligesom Liv og Død er Arvefjender, saa viste Statsskolen ogsaa lige straks sit Fjendskab imod vor lille Skole.

Det var en store Glædesdag for mig, da jeg med Karen og Peder for et halvt Aar siden havde staaet over for den samme Præst og en Skoleforstander og var kommen saa godt over det. Nu skulde Prøven gentages, og denne Gang med al den Styrke, Præsten havde til sin Raadighed, og maaske lidt mere, thi det er vist tvivlsomt, om Skolelærerne havde noget Ærinde hos os.

Men jeg blev saare glad ved denne Dag og regner den blandt mit Livs glædeste Dage. Thi jeg fik atter Prøve paa, at Vorherre velsignede vor lille Gerning. Det var en underlig Dag. Rasmus Hansen var ualmindelig livlig, saa det var godt at mærke, at Aanden var over ham, og nu Børnene? Det vilde ikke have været underligt, om de havde været lidt undselige ved den store Flok voksne Mennesker, der var kommen for at undersøge, hvad det var for noget nyt, vi tog os for. Men de var ligesaa livlige som Rasmus Hansen, det var ikke at mærke paa dem, at der var fremmede hos dem. Den ene fortalte heller end den anden, og de spurgte Rasmus Hansen, ligesom de var vant til, om, hvad der faldt dem ind. Jeg var glad, og jeg kunde se, at mine Venner ogsaa var glade. Derimod var baade Præsten og Skolelærerne, saavel som Sogneforstanderskabsmedlemmerne meget alvorlige, og jeg antager, det overraskede dem, at Bondekarlen saaledes kunde klare sin Stilling.

De klagede ikke paa Skolen; saa vidt jeg mindes, sagde de intet om den, og vi vilde jo ikke have dem til at give Børnene Karakterer, saa vi fik ikke deres Kendelse at vide.

Skønt der er for mine Følelser noget oprørende deri, at Staten vil kommandere over os og ved sine Tillidsmænd passe paa os. om vi tager os af det bedste, Vorherre har givet os som Forældre, saa var jeg dog i de første Aar, Friskolen var i Gang, meget glad ved disse Prøver, thi de Herrer fik derved Lejlighed til at mærke lidt til, hvad vi førte i vort Skjold, og disse Prøver virkede mægtigt paa mine kristne Venner, saa det varede ikke længe, før den ene efter den anden kom og begærede at faa deres Børn i Skole hos os. Nu havde Skolen bestaaet det største Hovedangreb, thi de Herrer Skolelærere mødte ikke oftere og Sogneforstanderskabet ikke heller; saavidt jeg mindes, mødte Præsten ganske ene den næste Gang.

Kort efter blev denne Præst forflyttet — han havde kun været Kapellan — og der kom en anden, der stillede sig meget venligt til Skolen. Hvorvidt han i Sandhed var Skolens Ven, blev vi dog aldrig kloge paa, han var kun hos os i kortere Tid, saa fratraadte den gamle Præst Embedet, og der blev saa beskikket os en anden Præst. Kunde jeg ikke rigtig blive klog paa den forriges Stilling til Skolen, saa kunde jeg det paa denne. Han havde, straks han var kommen, hørt, at jeg havde en Børneskole, hvor Børnene slet ikke lærte Religion, og ved vores første Samtale gjorde han mig opmærksom paa, at det var sørgeligt at holde Skole og ikke have Religion i Skolen. Denne Bemærkning smagte mig som en Anmeldelse fra Skolelæreren, og den gav Anledning til Forhandling, til Kamp og Strid, der endte ikke alene med Enighed, men inderligt Venskab og Kærlighed,

saaledes at jeg vil fortælle lidt derom, thi denne Mand blev en af mine allerbedste Venner. Han er for længe siden rejst hjem, men hans Minde og Navnet *Regoli* lever i mit Hjerte som kun faa.

Da jeg hørte Regolis Tiltrædelsesprædiken, fik jeg det Indtryk: Han er den Nathanael lig, som Jesus sagde om, der ikke var Svig i, og jeg følte, han er vist en elskelig Mand, men han har ikke Lys over Vorherres Mundsord til os ved Daab og Nadverbord, men vil finde Livet i Bibelen. Da han havde prædikeret for os, saa vidt jeg mindes de to følgende Søndage, saa gik jeg over for at aflægge et Besøg hos ham om Eftermiddagen den tredie Søndag. — Jeg henvendte mig da til ham omtrent saaledes: »Nu har jeg hørt Dem prædike tre Gange og har derved faaet Indtryk af Dem. For saa vidt De nu ønsker at gøre hjerteligt Bekendtskab med Deres Menighed, saa føler jeg Lyst og Trang til at aabne mit Hjerte for Dem og fortælle Dem min Fortid, og hvorledes min kirkelige Stilling er nu.« Han svarede mig: »Jo Tak, det vil jeg saa meget gerne have.« Jeg fortæller ham da om min rationalistiske Børneundervisning og min Smerte i Ungdommen, indtil jeg fik Naade til at høre Ordet: Salighed af ufor skyldt Naade ved Troen paa Jesus Kristus, samt hvorledes jeg blev glad ved at kunne tro paa Synernes Forladelse og fik Fred med Gud, Kristus Jesus Vorherre, »og,« føjede jeg til, »nu har Guds Aand lyst op for mig, at Vorherre er ikke i Bøgerne, ikke i Bibelen, men kun i sin Munds Ord, som han selv taler til os ved Daaben og Nadveren, og at det Ord er Aand og Liv, og jeg hører saaledes den kirkelige Retning til, som i vore Dage er kommen frem ved Grundtvig.« Da jeg havde udtalt, siger han: »Tak,« og føjede til: »Jeg vil ønske, jeg kunde kom-

me til at aflægge en saadan Bekendelse, men det kan jeg ikke endnu. — Han bad mig komme igen og besøge ham, og vi blev senere hen enige om, at jeg saa vidt muligt skulde besøge ham en Gang ugentligt om Vinteren.

Nu begyndte ved disse Møder vores Kamp om Børneundervisning, det mundtlige og det skrevne Ord, Friskole og Statsskole, om, hvad der var kommen frem i Menigheden ved Grundtvig o. s. v. — Det var nogle fornøjelige Møder, thi skønt vi i Begyndelsen bestandig var i Strid, saa blev vi igennem Striden bedre og bedre Venner. Vor første Strid var væsentlig om vor Friskole, og han paastod, at dette, at Børnene lærte Bibelsprog, det var meget bedre end det Ord, han, Præsten, kunde fortælle o. s. v.

Men igennem vor Strid klarede det sig for ham, saa han ikke alene blev fortrolig med vor Skole, men endogsaa en saadan Ven deraf, at han sendte sin Plejedatter i Skole hos os. Dette var et glædeligt Tidens Tegn for Skolen baade indad og udad til. Det maa jo have forbavset Skolens Modstandere, at Præsten sendte sin Datter i den Skole, der af Verdensklogskaben havde saa ringe Anseelse og begyndte med kun tre Børn og en Bondekarl til Lærer. Skolen var ved den Tid henimod tre Aar gammel, og Børneantallet var vokset til 52 Børn. Skolen havde i de Aar bestandig tiltaget baade i Anerkendelse, maaske ogsaa for nogle i Beundring, ligesom den ved det saa raskt stigende Børnetal i samme Grad havde vokset i Vennetal. Det var en lykkelig Barndomstid disse tre Aar, jeg regner dem til nogle af mit Livs lykkeligste Dage. Hvor jeg glædede mig, at Vorherre havde givet mig Lov til, Naade til at række Vennehaand og yde Vennegaver til denne velsignede Gerning. Baade min Kone og jeg var hver

Dag saa glade ved at have de mange glade Smaabørn, der var sluppen ud af Skolen, hvor Døden og Kulden rugede, og var kommen i Skolen, hvor Livet havde Højsæde, og hvor Lyset skinnede saa klart, og det har jeg lagt Mærke til, ikke alene ved denne Lejlighed, men ved flere, at vil vi lade Guds Aand raade og lade os bruge til, hvad han vil, saa velsigner han vor Gerning, og saa skal vi nok blive livsglade og lykkelige Mennesker.

Da Rasmus Hansen begyndte at holde Skole for os, tilbyder jeg ham: Nu bliver vi sammen som tidligere (han havde været hjemme hos os i 8 Aar), og saa giver jeg dig 200 Kroner i Løn om Aaret. Jeg fik Indtryk af, at han var meget veltilfreds dermed, og at det var over hans Forventning, og det var, tror jeg nok, efter den Tid en god Løn. Men jeg kunde jo sagtens give ham det, thi jeg troede, at det gik paa Vorherres Regning. Skolen fik efterhaanden Væner, og de tilbød at bidrage til Rasmus Hansens Løn, hvilket jeg ogsaa modtog, hvorimod hans Kost og Ildebrændsel, samt alle Skoleapparater selvfølgelig maatte paahvile mig.

Da Rasmus Hansen begyndte sin Skolevirksomhed, var han 31 Aar gammel, og efter at have holdt Skole i 4 Aar, kom han til mig med et Spørgsmaal: »Nu har Barbara og jeg faaet Lyst til at holde Bryllup. Naar saa sker, kan det ikke passe længer, at jeg saadan bliver hos eder som hidindtil; men saa skulde vi jo have os en selvstændig Stilling. Kan du nu skaffe os den? Thi ellers faar jeg se at bane mig en Livsvej andetsteds.« Ved dette Spørgsmaal følte jeg straks, at skulde Rasmus Hansen have en saadan selvstændig Stilling iblandt os, saa var det ikke min Sag alene at skaffe denne Lejlighed til Stede, men det maatte være en Fællessag.

Jeg henvendte mig i den Anledning til de for-
muende blandt Skolens Venner med det Spørgsmaal:
»Vil I nu hjælpe mig at sætte Rasmus Hansen i en
selvstændig Stilling, for at han kan blive hos os?
Thi ellers, hvor nødigt jeg end vil, saa kommer jeg
til at lade ham rejse, og i saa Fald henvender jeg
mig til Kold og beder ham om af vejlede mig, til
jeg kan faa fat paa et andet ungt Menneske, der er
skikket til at fortsætte Rasmus Hansens Gerning, og
saa fortsætter vi Skolen som hidindtil i mit Hus.«

Ved denne Undersøgelse viste det sig, at Rasmus
Hansen var saa elsket, at der kunde ofres endda ikke
saa lidt for at beholde ham. Min Svoger, *Morten
Kohave*, min Nabo, Gaardejer *Mads Nielsen*, og mig
selv, alle tre paa Vejstrup Mark, og min Broder,
Niels Hansen og *Peder Rasmussen*, begge af Oure
Mark, blev enige om at købe en Jordlod, der paa
den Tid var at faa til Købs, og paa denne bygge
den fornødne Lejlighed til Beboelse og Skolestue og
dernæst sætte Rasmus Hansen i Stand til at fort-
sætte sin Gerning iblandt os. Denne Ejendom ko-
stede os omtrent 4000 Daler (8000 Kr.), der betaltes
med en Fjerdedel af M. Kohave, en Fjerdedel af M.
Nielsen, en Fjerdedel af mig og en Fjerdedel af min
Broder og P. Rasmussen.

Nu kom Skolen under en ny Styrelse. Nu blev
det en Fællessag for vi fem Mænd, hvad jeg hidind-
til havde baaret Ansvaret for alene. Men førend jeg
fortæller videre om denne ny Stilling, skal jeg med-
dele lidt om Slutningen i vores Hus. Det var Aaret
1860, Skolen sluttede hos os den 3. August. Om For-
aaret var den sidste Eksamen, hvor den kære Regoli
mødte som Præst og gav Vidnesbyrd i Skolens Pro-
tokol saaledes: Den 26. April afholdtes Skoleprøve
i Overværelse af Skoleforstanderne. Det kendtes, at

Undervisningen gaar med Liv, baade fra Lærerens og Børnenes Side.

P. D. Regoli. I. Mogensen. M. Mortensen.
M. Nielsen.

Kort Tid efter den her nævnte Overhøring underrettede Regoli mig om, at Biskoppen¹⁾ kom til os og vilde overhøre vore Børn, og han spurgte mig, om jeg ikke syntes, det var bedst, vi mødte sammen med de andre Børn i Vejstrup Skole. Jeg havde straks Svar til Rede, thi jeg blev nidkær, for ikke at sige vred, og svarede: »Nej, De kan hilse Biskoppen fra mig, at vi tager imod ham som en Modstander af vor Skole, og vi møder ikke med vore Børn i Vejstrup Skole, undtagen Biskoppen som Bisp tør befale os dertil.« »Nej, kære, det siger jeg ikke til ham,« svarrede han.

Vi fik imidlertid Anmodning om at kalde Børnene sammen til den 16. Maj, thi da kom Biskoppen. Det brødes i mig af Harme, at vi skulde staa under de Herrers Kommando i den Slags Sager, og jeg rustede mig til at lade Biskoppen føle, at her mødte han Folk, der var sig bevidst, at det ikke var Bispen, Vorherre havde sat til at tage sig af vore Børn, men at det var os selv, vi Forældre, og at vi baade kunde og vilde det langt bedre end Bispen, thi han manglede Kærlighed, og den havde vi. Ja, saadan brødes det i mig nogle Dage, før Bispen kom. Imidlertid fik jeg slet ikke Brug for at møde den gamle skikkelige Bisp, som jeg havde foresat mig. Men jeg antager ogsaa, at min kære Ven Regoli, allerede før Bispen kom, havde mildnet hans Stemning for Skolen, og det var jo den allerstørste Anbefaling, at Præsten mødte med sin Datter til Overhøring blandt de andre Børn.

¹⁾ Kirkehistorikeren, Biskop *Christian Thorning Engelstoft* (1805–1889) Professor i Theologi 1834, Biskop over Fyns Stift 1851, Kultusminister 1863–64.

At Biskoppen var veltilfreds med Skolen, er godtgjort derved, at han skrev i Skolens Protokolsom følger: Efter Anmodning besøgte jeg Friskolen paa Vejstrup Mark den 16. Maj 1860, og befandtes den, saavel efter sin Plan som efter Lærer Rasmus Hansens Læregaver Livlighed og Klarhed, maa antages at ville hæderlig tilfredsstille de Fordringer, der kan gøres til Almueskolen, og i enkelte Retninger overskride samme, Gymnastik savnes, men Skoleapparaterne var iøvrigt meget gode.

Engelstoft.

Den ny Skole blev bygget i Forsommeren 1860 og blev taget i Brug den 5. September, saa fra den Tid var Skolens Udstyr og Vedligeholdelse en Fællessag for Skolens Venner.

GAARDEN NYBYGGES. Jeg vender nu noget tilbage i Tiden for at fortælle mit Liv og Gerning i andre Henseender. Som foran meddelt byggede vi Tærskeladen 1847, og samme Aar fik vi vores Eng anlagt med Vandoverrisling. Dette sidstekostede 200 Rdl. 1848 byggede vi Staldlængen og 1849 Hølæden. Nu stod kun tilbage Stuehuset; jeg havde tidligere aldrig tænkt paa at bygge nyt Stuehus, men kun grundforbedre det gamle, hvad det højlig trængte til. Men efterhaanden saa jeg godt, at selv om jeg kostede en Del paa at forbedre det gamle Hus, saa blev det ikke rigtig godt, saa jeg besluttede at bygge et helt nyt, og det kunde jeg saa meget lettere bestemme, som jeg havde flere Penge til overs, end det nye Hus kostede at bygge. Vi forberedte os i Aaret 1856 med at brænde Mursten og bryde Kampesten af Marken til Grunden, og saa byggede vi Stuehuset Aaret 1857. Det blev rejst den 5. Juni, Grundlovens Aarsdag, og det var første Gang, Dannebrog blev hejst i Vejstrup, saa det saa højtideligt ud, da vi hejste Flaget paa vort nye Hus.

Jeg skal, idet jeg her omtaler Dannebrog, bemærke: Den første Gang jeg levende kom til at føle, at jeg virkelig var dansk, det skete ved en stor Folkefest den 25. Juli 1851, Aarsdagen efter Slaget ved Isted. Den blev afholdt ved Ringe og var vistnok den første af sin Slags [paa Fyn]. Der var en Forsamling af 10,000 Mennesker og mange Talere. Men det var Birkedal,¹⁾ der tiltalte mit Hjerte og vakte Følelser, som jeg aldrig før rigtig havde mærket til. Indtrykket deraf har jeg siden aldrig glemt, om Ordene vel for en Del er det. Dog skal jeg her nævne nogle, navnlig disse: Da Vorherre gjorde den store Udskiftning imellem Folkene og beskikkede hvert Folk sit Rige og Riges Grænser, da lod han ikke vi Danske være Stedbørn, men han knæsatte os som sine egne Skødebørn. Han gav os et Modersmaal, saa blødt som kun faa, hvor med vi kan udtale Sandheden saa inderligt dybt, og han har givet os sin Engel, der har værget om gamle Danmarks Rige. Nu havde han fredet saa længe om Danmarks dejligste Vang, saa Folket var faldet i Søvn og ikke ænsede, at Fjenden lurede paa os. Da Krigsbulderet derfor lød, vaagnede Folket med Forskrækkelse, men ogsaa nogle med Begejstring og Haab, og Birkedal var vis paa, at Krigen var en Missionsgerning i

¹⁾ *Vilhelm Birkedal* (1809–1892), f. paa Møen, Kateket i Ringkøbing 1837, Sognepræst i Sdr. Omme–Hoven 1840 og 1849 i Ryslinge. Sluttede sig efterhaanden til den grundtvigske Retning, blev paa Grund af sit Angreb paa Kongen afskediget 1865, men dannede sammen med sin Menighed en Fri-menighed, og en Kirke blev opført. Valgmenighedsloven 1868 gjorde det muligt for B. at genoprette Forbindelse med Folkekirken. Dels paa Grund af politisk Uenighed med en stor Del af Menigheden, der sluttede sig til »det forenede Venstre«, og dels som Følge af sin fremrykkede Alder tog Birkedal Afsked 1885 og levede sine sidste Aar paa Vældegaard Højskole ved Gentofte, hvor han en Gang om Maaneden prædikede for en stor Kreds af grundtvigske Venner.

Guds Haand. Nu havde vores Hær kæmpet og i Dag for et Aar siden ved Isted saa hæderligt overvunden Fjenden. Men vi har andre Fjender, som de fleste af eder ikke kender. De møder ikke med de blanke Vaaben, saa derpaa kan ikke de kendes, men de vil flytte gamle Danmarks Rigsgrænse. Nej, Danmark til Ejderen og ikke en Tomme længer, thi faar vi Sønderjylland ind i det tyske Forbund, saa staar vi i Fare for at miste det, og mister vi Sønderjylland, saa er Danmark en Krøbling, thi Sønderjylland er Danmarks Fod.

Jeg har anført dette Brudstykke af Birkedals aandsfulde Tale, fordi han havde en saa mægtig Virkning paa mit Hjerte, saa jeg rigtig kom til at føle, at der var dansk Blod i mine Aarer, og at Kærligheden til Fædrelandet levede op i mig saa varmt som aldrig før. — Under Opførelsen af Stuehuset kom Kold og af lagde et Besøg hos os, og ved den Lejlighed bemærkede han: »Ja, Deres Stuehus ser godt ud udvendig, men det er ikke kønt indvendig, thi De byggede det saaledes, at om De ikke gør det, saa er Lejligheden let givet til, at Mand og Kone og Børn kan bo ovenpaa, og Tjenestefolkene kan saa være i Kælderen. Der er i vore Dage stor Fare for, at Bønderne vil leve som Herskaber og skille sig fra deres Folk, og det skulde ikke ske.« Jeg svarede Kold, at det laa ikke saadan for mig at skille mig fra vore Folk, tværtimod var det mig om at gøre, at de ikke skulde føle, de var Tjenestefolk, men tilhørte Familien, og jeg havde derfor ogsaa den Lykke, at jeg altid havde flinke og tro Folk. At jeg havde bygget med Kælder, var særlig derfor, at Kælderen var kølig om Sommeren, og det var gavnligt for Mejeridriften, og den var god om Vinteren til at undgaa Frost. Men Kold blev ved sit, og det gik mig ved den Lejlighed som ved alle andre, at Kolds Ord havde en vidunderlig Indflydelse paa

mig, saa hvis vi havde haft denne Samtale, før vi begyndte at bygge, da havde jeg rimeligvis ikke bygget, som jeg gjorde.

Underligt nok, Kold havde engang tidligere sagt til mig: »De er fulgt i samme Spor som jeg, men De er et Stykke bag efter mig.« Og det er sikkert nok, at jeg var bag efter ham. Det var ved en anden Lejlighed, at min Ven Regoli sagde til ham: »De er langt foran Deres Samtid, Kold.« Dertil svarede Kold: »Nej, ikke saa langt, thi saa kunde Tiden ingen Nytte have af mig. Men saadanne Mænd, som Christen Hansen staar lige bag ved mig og har lige straks Brug for, hvad det er mig givet at meddele,« og det var ogsaa rigtigt. Kold kunde altid træffe Sømmet paa Hovedet.

Stuehuset blev imidlertid færdigt, saa vi flyttede derind den 1. August, vi havde nu en hel ny Gaard, saa det var en stor Forandring, der var foregaaet i de 20 Aar, 1837 overtog jeg Gaarden med dens smaa gamle Bygninger, men godt vedligeholdt. Nu havde vi en ny godtbygget Gaard. Jorden havde vi merglet og rensset mange Sten af. Hegnene havde vi faaet plantet, og alt var i god Stand. For 20 Aar siden syntes vore Venner, at vi kunde ikke svare vore Udgifter, saa vi kunde blive i vor Stilling, nu havde vi betalt vor Gæld og havde endda Overskud.

Vi havde dengang 7 Børn: 1 Hans, født 1839, 2 Niels, født 1842, 3 Karen, født 1844, 4 Peder, født 1846, 5 Johannes, født 1848, 6 Andreas, født 1850, 7 Ane Marie, født 1854. Johannes døde 4 Aar og 8 Maaneder gammel af Skarlagensfeber, denne Sygdom havde alle de andre ogsaa, undtagen Ane, der endnu ikke var født.

Naar jeg ser tilbage paa de tyve Aar, saa føler jeg i mit Hjerte: Gud ske Lov for det altsammen, thi

det var ikke alene i det timelige, Vorherre havde velsignet vor Gerning, men hvad der er langt større og mere: Jeg havde faaet Fred med Gud ved Troen paa Kristus Jesus Vorherre. Jeg havde det nu saa godt, som vi Mennesker kan have det i denne Verden, men ved Siden af al den Guds Velsignelse hvilede en Byrde paa mig, der ofte knugede mig dybt. Min Kones tungsindige Sygdom og Følgerne deraf gjorde det undertiden saa mørkt for mig, saa jeg vaandede mig saare meget derunder. Men Gud ske Lov, Vorherre, som gør det godt altsammen, gjorde det ogsaa for os, saa det kom til at tjene mig til Ydmyghed og siden til Taksigelse, saa jeg nu kan sige: Gud ske Lov, at du hjalp os over de trange Dage.

LANDSTINGSMAND. – VARTOV OG GRUNDTVIG. Imens jeg havde travlt med at bygge Stuehuset, var jeg fri for kommunale Bestillinger, men 1858 blev jeg valgt til Sognefoged, som jeg baade havde Lyst til og jeg tror ogsaa gode Evner til, thi jeg kom vel tilrette med Bestillingen baade med Sognet som ogsaa med Øvrigheden. Imidlertid fik jeg Aaret derefter en anden Tillidspost, som jeg aldrig har syntes, jeg rigtig duede til, idet jeg 1859 blev valgt til Landstingsmand. Det havde aldrig faldet mig ind at stille mig til Folketingsmand, men her stillede Sagen sig noget anderledes for mig, thi Folk kom, endog langvejs fra, og opfordrede mig til at modtage Valg og lagde mig det paa Sinde som noget, jeg skyldte at modtage, naar jeg havde Folks Tillid. Jeg talte med min Kone om det Spørgsmaal, og hun fraraadede det, men var bange for at være Aarsag til, at jeg skulde sige Nej. Jeg kom endelig til at tro, at det var saadan, at Vorherre vilde have mig ind i Rigsda-

gen, og sagde derfor ja til Opfordringen og blev ogsaa valgt ved det paafølgende Landstingsvalg.

Jeg mødte saaledes i København den første Mandag i Oktober Maaned med Valgbrev som Landstingsmand og fik dermed Sæde i den danske Rigsdag. Jeg var meget undselig, ja, næsten forknytt ved at møde og indtage en Plads, jeg ikke ansaa mig værdig til, og saadanne Følelser er en Lidelse. Men jeg har senere godt forstaaet, at det var mig gavnligt, og at det var Guds Faderkærlighed, der ydmygede mig, og jeg kan føje til: Jeg har i mit Liv modtaget mange Tillidsposter, men er vist ved enhver saadan bleven fattig og har følt, at jeg trængte til Vorherres Hjælp, og det skal nok alle Tider slaa til for os Mennesker. Faar vi vore Medmenneskers Tillid, saa de giver os Æresposter, saa virker det paa vort Hjerte – enten til Ydmyghed, Taksigelse og Bøn eller til Hovmod, Forfængelighed og Egenkærlighed.

Det skadede mig ikke, at jeg gik lidt bly op i Rigsdagssalen og syntes om mig selv, at jeg var maa ske den ringeste blandt os alle. Den første Søndag ledsagede min Ven Folketingsmand *Jens Jensen* mig til Vartov og siger paa Vejen derhen: »Du bliver glad ved Sangen, men du kommer til at høre Grundtvig en Tid lang, førend du kan rigtig forstaa ham, og,« føjede han til, »jeg gik her i flere Vintre, før jeg kunde faa noget ud af det.«

Det første slog til, at jeg blev glad for Sangen, thi da jeg saa den ærværdige Kæmpe, Grundtvig, træde frem for Alteret for at holde Skriftetalen, faldt det mig paa Sinde: Saadan har Apostelen Peter set ud, og da Menigheden opløftede sin Sang, flød Glædestaarer paa mine Kinder, og jeg følte, hvad jeg aldrig før saaledes havde følt: Her er en levende Menighed, ja, her er godt at være, o Gud ske Lov! Og

Forkyndelsen af Grundtvig gik mig saaledes til Hjerte, saa der blev vist ikke en eneste Sætning borte, men jeg havde saa hjertelig Brug for det altsammen. Jeg glemmer aldrig den Dag, thi da fødtes hos mig Længselen efter, at vi ogsaa her hjemme i min Vennekreds kunde samles om en viet Herrens Tjener som en levende Menighed, thi det fattedes os i de nu hensygnede gudelige Forsamlinger.

Da vi kom ud af Kirken, kom der tre Folketingsmænd og underrettede mig om, at Grundtvig ønskede et Besøg af mig, og at han længtes efter, at jeg skulde fortælle ham, hvorledes jeg var kommen efter at holde Friskole. Det var en glædelig Overraskelse, at Grundtvig vidste af mig at sige, og at han saadan sendte Bud efter mig. Det er mærkeligt, hvad Virkning Aandsfællesskabet gør. I Forvejen var jeg ængstelig ved at gaa ind i Landstingssalen, hvor der ikke i de Dage blev gjort Krav paa, at jeg skulde lukke min Mund op, og nu forlangte Danmarks største Mand af mig, at jeg ikke alene skulde besøge ham, men fortælle ham, hvorledes det var gaaet mig, og hvordan jeg var kommen efter at holde Skole for Livet, og her frygtede jeg slet ikke, men var frimodig og glad ved denne Indbydelse.

De ovennævnte tre Folketingsmænd, *Jens Jørgensen*¹⁾, Bjerregaard, valgt i Horsens, *N. J. Terman-*

¹⁾ *Jens Jørgensen*, Bjerregaard i Aale (1806–1876), født i et dybt religiøst Hjem i Uldum, paavirket af de stærke Jyder, blev en af Lederne af den gudelige Vækkelse paa Horsenseggen. Som hans Ven, Peder Larsen Skræppenborg, sluttede han sig senere til den grundtvigske Retning. Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling 1848 1852–53, Landstingsmand, 1853–58 Folketingsmand for Kolding, 1864 Medlem af Rigsraadets Folketing og 1869–73 Folketingsmand for Givekredsen. Litt.: Johs. Elbek: *Jens Jørgensen Bjerregaard* (Horsens 1906).

sen¹⁾, valgt i Ribe, og *Jens Jensen*, valgt i Kværndrup, var alle kendt i Grundtvigs Hus. De lejede en Droske og tog mig Søndag Aften med ud ad Gl. Kongevej. De fremstillede mig for Grundtvig, og han bød mig venlig velkommen. Vi var snart inde paa Skolesagen, det kom ligesom af sig selv, og den gamle var luter Øre, thi jeg blev livlig til at fortælle Historie, som jeg foran har omtalt, samt hvorledes jeg var blevet hjulpet ved Kold o. s. v. — Vi spiste til Aften hos ham og havde derefter venlig Underholdning til henad Kl. 10. Da vi hilste god Nat, sagde han til mig: »Nu ved De, hvor jeg bor.« Derved følte jeg, at hans Hus stod aabent for mig, og det blev jeg glad ved. Da vi kørte ind i Byen, lod de andre mig forstaa, at vores Besøg var faldet godt ud, samt at Grundtvig var glad ved min Fortælling, og at det især var mig, der den Aften havde maattet give noget til Bedste. Denne rige Dag glemmer jeg ikke, thi den gav Stødet til min Længsel efter at tilhøre en levende Frimenighed.

Mandag havde Rigsdagen et kort Møde, og dermed blev Samlingen udsat til 3. December. Jeg tog med Dampskib fra København til Svendborg og kom hjem ved Aftenstid. Jeg var ikke rigtig rask, men et Par Dage derefter blev jeg meget syg. Min Kone og Venner vilde have haft Læge, men jeg sagde nej og paastod, at skulde jeg lade hente Læge, saa vilde

¹⁾ *Niels Jokum Termansen* (1824—1892), vakt nationalt og religiøst i Fyrreerne, sluttede sig helt til den grundtvigske Vækkelse, Gaardejer i Gammelby i Vejen Sogn, Folketingsmand for Bækkekredsen 1858—78, stod Bondevennerne nær, men viste iøvrigt stor Selvstændighed, stemte 1866 imod den reviderede Grundlov og sluttede sig derefter til det nationale Venstre. Fremragende Foredragsholder, skrev flere Bøger og benævntes Danmarks lærdeste Bonde. Litt.: Jørgen Nielsen: N. J. Termansen (Køb. 1915.)

Helligaanden minde mig derom, men det gjorde han ikke, og saa hjalp det ikke, for her var det ikke Vorherre, der førte an med Lægehjælp. Min kære Ven Regoli besøgte mig flittigt, og det var underligt nok, at han ikke var paatrængende med at hente Læge, thi det ligger jo saa nær for de lærde og fine Folk, men han kendte jo min Overbevisning, og Vorherre var saaledes ene om at helbrede mig, efter at jeg havde været syg i fire Uger. Det var den første Hjertesygdom, jeg havde, fra jeg 18 Aar gammel var syg i Lolland, til denne Tid, da jeg var 48 Aar gammel.

Den 3. December samledes Rigsdagen igen. Jeg var bleven helt rask oven paa Sygdommen og havde nu allerede lidt Kendskab til de Venner, der saa venligt tog sig af mig forrige Gang og førte mig ind i Grundtvigs Hus. Det havde en stor Betydning for mig, at Grundtvigs Venner i det hele kom mig saa venligt i Møde, Saaledes havde jeg ikke været i København ret mange Dage, førend en Mand en Aftenstund, jeg sad alene i mit Værelse, kom til mig for at hilse paa mig og byde mig til at besøge sig. Det var Skomagermester *Peter Mouritsen*, han blev efterhaanden en af mine allerbedste Venner, og hans Hus ligeledes et Vennested for mig. Denne Mand var paa en Maade Grundtvigs Tjener i Kirken, han tog ham under Armen, hjalp ham op paa Prædikestolen o. s. v., samt forrettede den Tjeneste at bede Korbønnen. Jeg blev saaledes meget snarere kendt i Vennekredsen end paa Rigsdagen, og det var mig til stor Trøst og Glæde, at jeg kom til at gøre Kendskab og stifte Venskab med Menigheden i København, det bar mig oppe i mange, lange Timer, og Gudstjenesterne i Vartov om Søndagen — ja, dem glemmer jeg aldrig, jeg har aldrig hørt Mage til For-

kyndelse og heller ikke til Sang, det kunde ligesom friske op paa mig hele Ugen.

Paa Rigsdagen blev jeg efterhaanden ogsaa kendt, men jeg vidste til at begynde med næppe, hvor jeg hørte hjemme, thi jeg var ikke ret meget udviklet paa de politiske Omraader. Jeg vidste, at jeg var *Frihedsmænd*, men jeg var noget mistænksom imod Bondevennerne med *J. A. Hansen* som Fører, thi ham kunde jeg ikke lide paa Grund af den drillende Maade, han behandlede sine Modstandere, Herremændene, paa, thi det gjorde i mine Øjne kun ondt værre.

Det var mig om at gøre at bevare en god Samvittighed, ogsaa i de politiske Spørgsmaal, og jeg var derfor bange for at slutte mig til noget Parti. Der blev holdt private Møder baade af Højre og Venstre, men jeg kom en Tid lang ikke til nogen af disse Møder. Man vilde igennem Forsamlingerne i Landstingssalen komme til Forstaaelse af min Stilling og Stemmegivning, og skønt jeg som sagt ikke var meget udviklet i det politiske, saa havde jeg den Gave, at jeg igennem Forhandlingerne let kunde forstaa og føle, hvor jeg skulde give min Stemme hen. I Venstre var *Balthasar Christensen* Fører, han var en gammel Bondeven og godt kendt med min Fader, fra den grundlovgivende Rigsdag, thi dær var de begge med, og min Fader var en ivrig Bondeven, saa det var ikke underligt, om disse Mænd syntes, jeg var min Fader noget vanslægtet, og jeg kunde den første Vinter ogsaa godt mærke, at de ikke rigtigt stolede paa mig, men da min Stemmegivning jo altid faldt sammen med Venstre, saa kendte Herr Christensen sig ved mig, og der var os kun det imellem, at jeg aldrig saadan spurgte mig for hos ham paa Forhaand.

Jeg fik efterhaanden Kendskab til Sagerne Gang, blev ogsaa valgt til Medlem af adskillige Udvalg og blev efterhaanden kendt med de fleste af Rigsdagens Medlemmer og blev Ven med flere iblandt dem. Der var en anden Vanskelighed for mig, og det var at være fra mit Hjem saa længe. Min Kone var syg, da jeg rejste, og gik hver Dag hjemme og længtes efter mig. Vore Børn var flinke og gjorde alt muligt for at hjælpe hende, og de var nu saa voksne, saa de kunde godt passe det daglige Arbejde, men hendes Sygdom lagde en Byrde paa mig, som var meget sværere at bære, end den havde været, naar jeg var hjemme. Ja, saadan er Kærligheden, den længes efter at meddele sig og trøste med Ord og Gerning. Nu kunde jeg kun skrive, og jo oftere jeg skrev til hende, jo mere vakte det Længselen efter Hjemmet. Det var især den første Vinter, jeg vaandede mig og følte mig tidt saa ene midt i den store Menneskevrimmel. De to første Vintre boede jeg sammen med min gamle kristelige Ven Cornelius Pedersen fra Davinde, men vi var ikke politisk enige, og det gjorde, at han tidt blev vranten imod mig.

Dertil kom, at jeg havde stiftet Venskab med en jydsk Bonde, Gaardejer *Niels Povlsen* fra Røgind, saa da jeg tredie Gang rejste til Rigsdagen, mødte jeg Niels Povlsen i Korsør og han spørger mig straks: »Skal vi ikke bo sammen? Jeg har jo min gamle Lejlighed i Krystalgade, og saa tager du med mig dertil i Aften.« Dette passede godt for mig, thi jeg havde, før jeg rejste, haft det Ønske at bo sammen med ham, da jeg i de 2 foregaaende Vintre havde lært ham at kende som en Mand, der passede sammen med mig, jeg tog med til hans Lejlighed i Krystalgade, og han fremstillede mig for sin Værtinde, Madam Mortensen, en elskelig, venlig gammel Kone. Her fik jeg et godt

Herberg i 5 Vintre og en Ven i Povlsen, som jeg endnu mindes med stor Kærlighed. Vi havde mange glade Aftener, som ellers vilde bleven lange og fulde af Længsel efter Hjemmet. Der kom ogsaa jævnlig Venner og besøgte os, og de sagde spøgende om os, at vi boede sammen som Mand og Kone. Jeg skulde være Manden og han Konen, sagde de. At det var saaledes, var af den Grund, at jeg tog ham med mig, ikke alene i Vartov Kirke, men ogsaa i de Vennehuse, hvor jeg allerede var kendt. Han var en elskelig Mand, men han var ikke ret meget udviklet i det kristelige Liv og kendte ikke noget til Grundtvigs Virksomhed, men havde et aabent Øre derfor og et godt Hjerter til at tage derimod, saa det blev for ham som en rigtig Vaartid, og han var saa glad, naar han Søndag Eftermiddag kunde faa mig til at fortælle, hvad Udbytte jeg havde faaet af Prædikenen, det kunde, sagde han, give ham rigtig Klarhed derover. Det skete ogsaa, at der kom Rigsdagsmænd af hans Bekendte fra Jylland, som ikke var trosenige med os. Naar han saa kunde faa mig i Strid med dem, saa gik han gerne paa Gulvet og røg af sin Pibe og godtede sig, mens vi sad i Sofaen og streddes; han var selvfølgelig altid paa min Side og gav Bifaldsbemærkninger dertil. Saa naaede vi Enden paa Rigsdagssamlingen, Samlingerne varede i Reglen de Aar, jeg var med, en 3—4 Maaneder. Det var gerne saaledes, at Kongen faa Dage før Slutningen af hver Samling bød Rigsdagsmændene til Taffel hos sig. Det var, saa længe *Frederik den Syvende* levede, en stor Højtid for os at komme til Bords hos den elskede Konge og høre ham paa sin hjertelige og varme Maade sende Hilsen fra vor Konge til vore Koner og Børn. Det var et godt Indtryk at rejse hjem med. Han døde 1863, jeg mindes kun at have

været til Taffel een Gang hos *Christian den Niende*, men der var en underlig Forskel. Frederik gik blandt os som en Fader, medens Christian mere lignede en Officer blandt Soldaterne.

Jeg bemærkede foran, at jeg syntes ikke, jeg rigtig dueede til at være Rigsdagsmand, og jeg kunde heller ikke holde ud at studere de mange Lovforslag, der kom til Forhandling, saa hvad jeg gjorde, var mere af Pligt end af Lyst. Jeg tog heller ikke Del i de offentlige Forhandlinger. Hvad jeg var virksom til og tog levende Del i, det var at bevare vor *Frihed*, den Frihed, der var os givet ved Grundloven af 5. Juni 1849. I den saakaldte Grundlovskamp tog jeg levende Del. Det var en bevæget Tid i det politiske. Vi havde ved Krigen 1864 tabt Sønderjylland, og saa længe vi havde dette, havde vi foruden Rigsdagen ogsaa et Rigsraad, Rigsdagen for de særlige og Rigsraadet for de fælles Anliggender. Da nu Sønderjylland blev tabt 1864, var Rigsraadet overflødigt, saa kunde og burde de Fællessager, der havde ligget under Rigsraadet, selvfølgelig overgaa til Rigsdagen. Men om disse Betingelser blev der en voldsom Kamp, og Udfaldet blev jo ogsaa et stort Nederlag i vor Valgret til Landstinget. Det hører med til noget af det sidste af min Rigsdagsgerning at sige et Nej til Indskrænkningen af Valgretten, og at jeg har været virksom derfor, er sikkert nok.

Det var en Aften, vi var nogle Venner ude at besøge Grundtvig, ved den Lejlighed kom han til at fortælle saaledes om de forskellige Dele af det danske Folk: Sjællænderne er de vittigste, Fynboerne er de snildeste og Jyderne er de tungeste at faa med, men kommer Jyden først, saa er han den sikreste. Paa denne Forklaring svarer Jens Jørgensen: »Det kan jeg ikke forstaa, at *Sjællænderne* er de vittigste,

for er det dog ikke et Bevis paa Christen Hansens Vittighed, at han bor sammen med tre Jyder, og de vilde alle have sagt ja til Grundlovsforandringen, men han har med sin Vittighed saaledes kunnet magte dem, saa nu vil de alle tre sige nej?« Derpaa svarede Grundtvig: »Nej, det er ikke Christen Hansens Vittighed, der har gjort det, men det er Fynboernes Snildhed, thi den vittige skal tage Tingen første Gang, kan han ikke det, saa kan han det aldrig, den snilde derimod har det saaledes, at hvis han ikke kan tage Tingen første Gang, saa bruger han sin Snildhed og tager den fra en anden Side; og Jyden, om han ikke kan sige ja, saa siger han heller ikke nej, men han overvejer Sagen. Har vi saa først Jyden, saa er han baade den sejgeste, stærkeste og mest trofaste.«

Naar jeg nu nedskriver dette i Aaret 1884 og ligesom spørger: Hvorfor skulde jeg i Rigsdagen? Saa svarer jeg: Det var af Guds Faderkærlighed, han gav mig derved Lejlighed til at blive baade oplivet og oplyst som aldrig før, dette at høre Grundtvigs Røst, høre ham forkynde Evangeliet, vidne om Vorherres Mundsord til os ved Daaben og Nadveren eller, som han gerne udtrykte sig, ved Badet og Bordet, det trængte jeg rigtig for, da var det først, jeg fik rigtig Forstand paa Menigheden og paa Menighedslivet, da lyste det op for mig, at ligesom Herrens Menighed begyndte som en Frimenighed, saa vilde den vistnok ogsaa slutte som Frimenighed. Jeg havde allerede dengang i flere Aar længtes efter at samles i et saadant kristeligt Vennelag, hvor Venner kunde samles til fælles Opbyggelse lig de gudelige Forsamlinger, naturligvis i den kirkelige Retning, jeg nu tilhørte. Det klarede sig nu mere for mig, at Statskirken var en verdslig Indretning, og at Guds Menig-

hed boede ligesom til Huse i dette lovfaste Kirkevæsen med sin Kultusminister, sine Bisper, Provster og Præster som Anførere og Haandhævere af det lovbestemte.

Aaret 1863 den 8. September, Grundtvigs Fødselsdag, afholdtes det første store Vennemøde til Ære for vor store Høvding. Vennerne mødte fra Landets forskellige Egne og blev anvist Kvarter hos Grundtvigs Venner i København, hvor vi boede frit. Det var store Højtidsdage, der var Møde den 8. og 9. September, det holdtes i Kasinos Sal. Grundtvig var naturligvis Hovedtaleren, den første Dag talte han om sin Overensstemmelse med Luther. Den anden Dag talte han om sin egen Stilling i den danske Statskirke, hvorledes han havde været bunden med saadanne Baand, at det var ham umuligt at være Præst i den danske Statskirke.

Han føjede til: »Jeg nedlagde saaledes min Gerning som Præst. Men da jeg troede, at Vorherre havde kaaret mig til sin Tjener, saa var det min Bøn, at han vilde mage det saa, at jeg kunde faa saa megen Frihed, som jeg hjertelig trængte for, og saa, efter at jeg havde været ude af Embedet i 11 Aar, gav Kongen mig det Fristed, Vartov, hvor jeg i 25 Aar altid har staaet med fuld liturgisk og dogmatisk Frihed og nu med fuld Frihed over Salmesangen.« Men det gjorde ham ondt, sagde han, at det syntes ikke, som hans Venner og Embedsbrødre følte disse Baand, thi gjorde de dette og bad Vorherre om Hjælp, saa fik de ogsaa Friheden, og nu, da Menigheden var bleven løst fra Sognebaandet, saa de kunde vælge, hvilken Præst de vilde slutte sig til, nu var det dobbelt nødvendigt, at denne Frihed blev gensidig, saa Præsterne ogsaa fik Frihed, saa vi kunde faa Frimenigheder og fri Præster, og blev en saadan Frihed ikke givet, saa vilde

det Menighedsliv, der nu var vakt, sygne hen igen med ham og hans Venner. Han føjede til, at hvis det ikke skete, mens han endnu levede, saa vilde han dø med megen Sorg. Men hvis en saadan Frihed blev givet, saa vilde Guds Rige blomstre i Danmark som paa ingen anden Plet i Norden.

Efter at Grundtvig havde talt, stod Hofjægermester *Carlsen* frem og talte omtrent saaledes: »Dersom det skal gennemføres, hvad Grundtvig nu har gjort gældende med Fripræster, saa vil jeg foreslaa, at den Sag bliver forelagt Rigsdagen, thi den faar Modstand baade paa Rigsdagen, hos Kongen og Regeringen.« Og da det vel var Menighedens Ønske at blive i Folkekirken, saa foreslog Taleren, at det Udvalg, der havde indbudt til dette Vennemøde, endnu før det skiltes ad, sørgede for, at der blev indbragt et Forslag i Folketinget, der gik ud paa, at theologiske Kandidater maatte faa Præstevielser uden at have noget Embede, og at deres Præstegerning i en frivillig Kreds skulde have lige saa borgerlig Gyldighed som Sognepræsternes. Et saadant Forslag blev ogsaa indbragt i Folketinget i Efteraaret 1863, men det kom ikke videre.

Dette Vennemøde var for mig noget af det glædeligste, jeg havde oplevet, jeg havde, siden de gudelige Forsamlinger sygnede hen, savnet Sammenkomster, Vennemøder, der kunde gaa i Stedet for de gudelige Forsamlinger. Ved nu at høre Grundtvig varsle om Fripræster levede Haabet op i mig, at nu nærmer Tiden sig, da vi faar Frimenigheder.

Aaret 1864 udbrød Krigen, hvor Danmark blev angrebet baade af Prøjsen og Østrig. I denne Krig var vores Søn Hans med. Han kom i alle Maader uskadt hjem, og Udfaldet blev, at vi mistede Sønderjylland. Dette Nederlag greb dybt ind og smertede det danske Folk i høj Grad. Hvad der var det pinlige baade for

Soldaterne og Folket herhjemme, det var, at vore Soldater *ikke maatte* angribe Fjenden. Det hed saadan hos os, et Regeringen sagde til Hæren: Skyd ikke paa Fjenden, thi saa bliver han værre, og Enden blev derfor ogsaa, at Fjenden tog baade Dybbøl og Als og til sidst Fredericia med.

BIRKEDALS AFSÆTTELSE. DEN FØRSTE VALGMENIGHED. Denne jammerlige Forsvarskrig havde saaledes Sønderjyllands Afstaaelse til Følge. Det harmede alle Danske, og denne Harme brød ud imod Regeringen i Rigsraadets Folketing af den varmlodige og hjertelige, danske Mand Pastor Birkedal i Ryslinge, saa han angreb Regeringens afmægtige Krigsførelse og usle Fredsslutning. Men denne hans mandige og frimodige Irettesættelse til Regeringen kostede ham hans Embede som Sognepræst. Det var i September Maaned 1865, Birkedal blev afsat. Mig gik det saaledes, da dette Budskab igennem Avisen kom til os: O, Gud ske Lov! Ja, det ser underligt ud at udbryde saaledes, naar det drejer sig om en Mand, jeg elskede. Men Aarsagen var den. Jeg troede lige straks: Dær er Manden, som skal være Banebryder som Fripræst for frie Menigheder, thi jeg var sikker nok paa, at selv om Kongen satte ham fra det Embede, han har givet ham, saa havde Vorherre alligevel en Gerning til ham som sin Menighedstjener, og jeg saa deri en stor Vinding for Menigheden at faa en saadan Mand som Birkedal, en af Danmarks mest fremragende og ansete Præster, til Banebryder for, hvad Grundtvig to Aar tidligere havde varslet om: Fripræster og frie Menigheder. Jeg sagde til mig selv: Det er noget andet med saadan en Mand end en ung uerfaren, der nylig er sluppen fra den sorte Skole. Dette mit glade Haab blev heller ikke beskæmmet.

Birkedal blev vel sat fra sit Embede, men hans Ven-

ner, Sognebaandsløserne, forlangte af ham, at han fremdeles skulde vedblive at være deres Præst, og han fortsatte saaledes sin Præstegerning for den Del af Menigheden, som ønskede det. Proprietær *Langkilde* overlod ham Boltingegaard til Beboelse indtil videre, og dær i Boltingegaards Lade holdt han Gudstjeneste og forrettede kirkelige Handlinger. Det var Vinteren 1865–66. Jeg var i København, men fulgte levende med i den nævnte Bevægelse og følte mig sammenknyttet med Vennerne i den lille Kreds.

I April Maaned, da Rigsdagen var sendt hjem, spadserede jeg en Dag til Ferritslev til min Ven Gmd. *Thyge Hansen* for at underrette ham som en af Birkedals nærmeste Venner om, at det var min Agt, at jeg og mit Hus vilde slutte os til den Vennekreds, der nu samledes om Birkedal, samt at jeg vilde give 100 Rdl. (200 Kr.) til Kirkebygning. Jeg underretter ham endvidere om, at i Morgen gaar jeg til Boltingegaard for at tale med Birkedal om Sagen. Den Meddelelse glædede Thyge Hansen, og han fortæller mig da: »Du behøver ikke at gaa til Boltingegaard, thi i Morgen kommer Birkedal til Ryslinge, der skal holdes et Møde paa Pladsen, hvor Kirkebygningen skal rejses, dær kan du træffe ham, og jeg kører for dig derhen.«

Vi kom til Ryslinge anden Dagen, hvor jeg træffer Birkedal og underrettede ham om, at jeg med mit Hus ønskede at slutte os til den Vennekreds, der nu samlede sig om ham som deres Præst. Det var for Birkedal vistnok et glædeligt Varsel, at en Mand, 3 á 4 Mil fra ham, kom og vilde have den Mand til sin Præst, der for nylig saaledes var faldet i sin Konges Unaade, at han var afsat fra sit Embede. Det var ikke underligt, at baade Birkedal og den lille Kreds, der samlede sig om ham, blev glade og saa det som et godt Varsel,

at en Familie, som ikke før havde løst Sognebaand, netop nu for den frie Stillings Skyld sluttede sig til Vennelaget. Der blev straks begyndt at bygge baade Kirke og Præstebolig, og indtil dette blev færdig, boede Birkedal paa Boltingegaard, og Gudstjenesten blev holdt i Tærskeladen.

Det var i Sommeren 1866, vi byggede og blev færde; saa vidt jeg mindes, blev Kirken indviet i August Maaned. Jeg kan ikke undlade at bemærke, at skønt det var udvortes fattigt at holde Gudstjeneste i en Tærskelade, saa var det dog noget af det mest højtidelige, jeg har oplevet, det var Aanden, der kendte sig ved det, hvor fattigt det end saa ud, og det var vidunderligt, saadan Broderkærligheden slog igennem, saa jeg mindes den Tid med Hjertets Glæde og Taksigelse. Naar vi kørte til Kirke den lange Vej, saa havde jeg gerne nogle af mine Venner med os, saa Vognen var altid godt læsset. Det varede heller ikke længe, førend vi blev flere Familier her fra Vejstrup og Oure, saa vi blev undertiden et helt Rejseselskab, især de store Højtidsdage. Skønt denne frie Stilling var forunderlig frisk og velgørende for Menigheden, saa længtes Birkedal dog meget efter, at Menigheden maatte blive anerkendt af Regeringen som et Led i Folkekirken. Der blev i den Anledning indbragt Forslag paa Rigsdagen, som endelig blev til Lov ved den saakaldte *Valgmenighedslov* 1868. Nu blev Menigheden saaledes folkekirkelig lovlig, og nu forlangte Birkedal af os, at hvis vi vilde vedblive at høre Menigheden til, skulde vi løse Sognebaand,

Skønt jeg og flere med mig helst vilde være bleven i den frie Stilling, saa løste vi Sognebaand for Vennelagets Skyld. Det var slet ingen Fornøjelse for os. Vi havde en kristelig og meget afholdt Sognepræst i den saakaldte *lille Baggesen*. Vi var allerede 12 Fæ

milier, foruden nogle unge Mennesker, der paa een Gang løste Sognebaand. I Begyndelsen syntes det, idet mindste for mig, som den 3 $\frac{1}{2}$ Mil lange Vej til Ryslinge kunde vi sagtens overkomme at rejse, men efterhaanden kom vi der dog sjældnere. Om Vinteren maatte vi selvfølgelig køre før Dag og kom først hjem, efter at det var mørkt; om Sommeren var Dagen lang nok, men i Sommerheden blev vi undertiden dørske, førend vi kom derhen og kunde ikke være saa friske til at faa Opbyggelse. Birkedal kaldte os sit Anneks, og han lovede os at komme ned til os og holde Gudstjeneste to Gange om Aaret, det gjorde han ogsaa, men han maatte ogsaa gøre Rejsen til os ved Begravelser, saa ogsaa han følte, at Vejen var lang. Det var ved en saadan Lejlighed, han første Gang sagde til mig: »Vejen er for lang baade for eder og for mig. I har jo Evne nok til selv at oprette en Menighed.«

Ved denne Bemærkning af vores Præst fik jeg ny Tanker, der fra nu af arbejdede i mig, og Ønsket blev for mig et Hjerterønske. Men jeg følte godt, at skulde vi kunne gøre dette, saa maatte Vorherre baade bøje vore Hjerter og selv faa Raadighed over vor Pengepung, thi ellers kunde vi ikke. Ja, jeg sagde til Vorherre: »Gør du Gerningen, naar din Time kommer, saa du kan faa Æren og vi din Velsignelse.«

VEJSTRUP HØJSKOLE OPRETTES *Ludvig Schrøder* var Højskoleforstander paa Rødding Højskole, men ved Krigen 1864 blev han af Fjenden jaget fra sin Gerning og søgte sin Svigermoder i København. Jeg var i Rigsdagen, lærte Schrøder at kende og blev glad ved at høre hans historiske Foredrag. Han saa sig om efter et andet Sted at fortsætte sin Gerning, han vilde helst over ved Sønderjyllands Grænse og forhandlede i den Anledning om at komme til Askov. Der var imidlertid saadanne Vanskeligheder, saa det

saa ud til, at han maatte opgive sit Ønske. Under disse Omstændigheder fik jeg af min Ven Folketingsmand N. J. Termansen den Anmodning, om jeg ikke i min Kreds kunde skaffe Lejlighed, saa Schrøder kunde faa bygget Skole ovre hos os.

Denne Anmodning gav mig meget at bestille, baade i mine egne Tanker som ogsaa ved Henvendelse til mine Venner hjemme. Jeg var endogsaa kommen saa vidt, at jeg hos vor venlige Sognepræst, Baggesen, havde faaet Tilladelse til, at Schrøder maatte bo i Kapellanboligen i Præstegaarden og begynde at holde Skole i hans Havestue, indtil vi fik en Skole bygget. Men inden jeg tænkte derpaa, blev det afgjort, at Schrøder skulde til Askov. Disse Tanker om at faa en Højskole i Vejstrup døde aldrig mere hen, thi de blev stadig frisket op derved, at vi længtes efter en Ordfører om Søndagen, thi vor venlige Sognepræst kunde ikke tiltale os (han tilhørte den indre Mission), saa vi flere Aar betalte Pastor *Brandt* fra Ollerup for at komme en Søndag hver Maaned og holde en gude- lig Forsamling, hvortil Oure Kirke blev brugt. Efter mit Haab skulde Schrøder have gjort den Tjeneste, men nu var der jo intet at gøre for denne Gang.

Nogen Tid efter, at denne Sag var lagt paa Hyl- den, kom jeg ved et Besøg hos Kold til at spørge ham saaledes: »Hvorledes er det gaaet med Deres Skole i Vinter?« Han svarede: »Ja, nu gaar det med min Skole, som det gik med Konen, der havde saa mange Sølvpenge, saa hun ikke kunde tælle dem, men hun holdt saa meget af dem, at hun, for at de ikke skulde mugne, lavede sig et Ror til at røre dem med, og saadan gør jeg ogsaa. Jeg kan holde dem i Bevægelse, men jeg kan ikke, hvad jeg før har kunnet, og hvad jeg i Grunden skulde kunne, lære hver enkelt at kende, thi iblandt de mange er der altid nogle, der

trænger til noget særligt, men det kan jeg ikke give dem nu.«

Kold havde omkring ved 100 Elever, maaske lidt flere. Ved denne Udtalelse af Kold følte jeg, nu er Tiden vel kommen, da vi skal have en Skole i Fyn, der kan gaa Haand i Haand med Kolds. Jeg talte dog ikke med nogen om disse nye Tanker, førend jeg senere hen i *Dansk Folkeblad* saa den Sætning: Svendborg Amt er nu det eneste, som ikke har en Højskole. Nu tænkte jeg: Ja, saa maa Tiden være kommen, saa jeg tør begynde at løfte min Røst for Sagen, og jeg mindes godt den første Gang. Jeg havde været til Møde i Sogneraadet netop den 10. Januar, som var min Faders Fødselsdag, og i et lille Vennelag om Aftenen talte jeg om at bygge Højskole i Vejstrup. Denne Forhandling gav mig Anledning til at fortsætte ved andre Lejligheder. Der var gaaet et Par Aar hen, siden Spørgsmaalet om at faa Schrøder til Vejstrup var oppe. For mit Vedkommende omfattede Højskoleaanden noget mere denne Gang, thi nu var Frimenighedstanken vaagnet, og nogle af os havde sluttet os til Frimenigheden i Ryslinge.

Det stod for mig saaledes: Højskole og Frimenighed er som to Søkende, der elsker hinanden. Vi bygger en Højskole, saa maa det blive et Samlingssted for os kristne Venner om Søndagen. I Løbet af Vinteren laa det mig paa Sinde i vore smaa Vennekredse at tale om at bygge Højskole. Ved et saadant Møde hos min Broder paa Oure Mark, hvor jeg igen talte om Sagen, blev Hovedet slaaet paa Sømmet. Min Broder gør den Bemærkning »Jeg tror nok, din Tanke at bygge en Højskole er rigtig, men hvor er Manden?« Jeg svarer ham: »Er det saaledes, at Vorherre vil, at vi skal bygge Højskole, saa maa

der staa en Mand af vore Venner til Tjeneste, thi gør der ikke det, saa skal vi ikke bygge.«

Vi blev saa enige om, at jeg skulde skrive til Venner i København og spørge, om der gik en Mand og ventede en saadan Gerning, thi i saa Fald stod vi til Tjeneste med at bygge en Skolebygning.

Det varede ikke længe, før jeg fik Svar: Vi har samtalen om Spørgsmaalet og fundet Kandidat *Kragballe* vel skikket til Gerningen, vi har talt med Grundtvig derom, og han blev glad ved, at der var tænkt paa Kragballe, thi der var ingen blandt hans unge Venner, der bedre egnede sig til Gerningen end han. Derefter henvendte de sig til Kragballe, og han modtog Budskabet som et Vink fra Vorherre.

Da vi fik denne Underretning, samlede jeg igen de Venner, der i Forening med mig stod Sagen nærmest. Vi blev da enige om at byde Kragballe over til os for at lære ham lidt nærmere at kende. Kragballe var af Biskop Martensen nægtet Præstevieelse for en Udtalelse, han havde skreven i Maanedsskriftet *Kirkelig Samler*, og var derved kommen til at staa noget skarpt over for Folkekirken. Men førend jeg turde indbyde Kragballe, rejste jeg til Ryslinge for at tale med Birkedal om ham og i det hele om vor paatænkte Gerning. Sagen stod dengang saaledes for mig: Naar jeg og min Samtid bygger Højskole, saa maa vore Børn bygge Kirke, thi det stod klart for mig, at der i Vejstrup maatte blive en Frimenighed, men jeg tænkte ikke, at jeg skulde være med i Forberedelser dertil paa anden Maade, end Skolen kunde staa venligt til Frimenigheden i Ryslinge, og da vi nu blev anbefalet en Mand som Skolemand, der havde Betingelserne som Præst, naar han blev præsteviet, saa kunde jeg ikke tage imod ham som Skolemand uden min Præsts Samtykke.

Birkedal svarede mig omtrent saaledes: »Hvad De har tænkt i den Sag, er ikke kommen fra neden, men fra Himlen, saa fortsæt kun. Hvad Kragballe angaar, da er han en begavet og hjertelig kristelig Mand.« Han føjede til: »Han kan jo saa holde Forsamling om Søndagen i Skolen og saaledes være baade Højskoleforstander og min Medhjælper.« Senere hen sagde han til mig: »Det er jo soleklart, at vi efterhaanden skal have flere smaa Menigheder, og at De ogsaa nede hos Dem skal have en saadan. Dersom Kragballe og jeg kunde blive rigtig gode Venner, saa kunde han jo blive min Kapellan og Deres Præst. Naar der saa blev samlet en Menighed om ham, saa skulde han være selvstændig Præst.«

Efter at Birkedal havde stillet sig saaledes, henvendte vi os til Kragballe og indbød ham til at aflægge et Besøg hos os for at forhandle om Sagen. Jeg afhensede ham i Nyborg, og vi holdt et Møde i Friskolen, hvor han for propfuldt Hus holdt en Tale, der rigtig trak os til ham. Det var tidligt i Foraaret 1867, Kragballe gæstede os, og vi blev enige med ham om, at han skulde begynde Skolen til 1. November. Nu var det afgjort, og nu vilde vi bygge en Skolebygning. Men nu skulde vi forhandle ikke alene om, hvor vi skulde bygge, men hvorledes, samt hvem der skulde eje Ejendommen o. s. v. — Der blev ved samme Tid gjort Forberedelser til at bygge Højskoler baade i Ryslinge og i Skerninge. I Ryslinge blev bygget ved Aktietegning. I Skerninge var det derimod en enkelt Mand, Digteren *Mads Hansen*, der satte sig i Spidsen for Sagen. Der var enkelte blandt os, der ogsaa slog paa at bygge paa Aktier, men det satte jeg mig imod.

Jeg saa saaledes paa Sagen: Kold er Banebryder for Højskolegerningen, og han har kunnet bane Vej

med sin stærke Tro paa Aandens Bistand. Nu har vi faaet Øje og Hjerte for, at det er værd at ofre noget for, og naar vi nu erfarer, at der er Trang for flere Skoler i samme Retning som Kolds, saa kunde vi dog ikke vente eller forlange, at de skulde alle være saadanne Kæmper som Kold, men saa skulde vi skaffe dem Lejlighed, og det gjorde vi bedst ved, at vi ved frivillige Gaver skød sammen og byggede en Skole, og denne Skole skulde være en Folkegave, der skulde benyttes til Folkeoplysningens Fremme, og hvis Bestyrelse skulde være forpligtet til og bære Ansvaret for, at de valgte Lærere var i den saakaldte grundtvigske Retning. Jeg var saaledes imod Aktie- Skoler, thi jeg var bange for, at Egennyttens derved let kunde spille Mester. Derimod paa den anden Maade troede jeg paa Vorherres Velsignelse. Hvis Skolen voksede og fik Overskud, saa skulde det anvendes til at hjælpe de fattige i Skole for.

Denne Betragtning gjorde jeg gældende ved vore forberedende Møder, og den fandt Bifald. Hidindtil havde disse Forhandlinger kun været i en snæver Kreds, men nu var Planen slaet fast, saa indbød vi enkelte indflydelsesrige Mænd til i Forening med os at udstede en offentlig Indbydelse til, hvem der af Omegnens Folk havde Lyst til at støtte vores Plan om Opførelsen af en Skole paa det nævnte Grundlag. Vi holdt derefter et offentligt Møde i Oure Kro, som viste livlig Tilslutning, derefter nok et i Friskolen, der ligesom slog Hovedet paa Sømmet, hvorved der blev valgt et Udvalg paa fem Mænd, der skulde forestaa det fornødne til Skolens Opførelse. Disse fem Mand var: Min Broder *Niels Hansen* og *Peter Rasmussen* af Oure, *Jens Mogensen*, *Albjerg*, og *Mads Nielsen* og mig af Vejstrup.

Ved Mødet, vi havde holdt i Oure Kro, var Fæl-

lesskabet nær gaaet i Stykker for os derved, at jeg holdt paa, at Skolen skulde staa til Tjeneste for vore kristne Venner som Forsamlingshus om Søndagen. Men dette Forslag mødte stærk Modstand, grundet paa, at saa fik den ikke saa stor Tilslutning, og at Skole og det kristelige skulde holdes hver for sig. Jeg fik Indtryk af, at de fleste ved Mødet var imod mit Forslag, men Spørgsmaalet blev ikke afgjort ved Stemmegivning. Imidlertid var dette mig en Hjertesag, saa jeg havde en urolig Nat derover. Om Morgen skrev jeg et Brev til min Broder og Peter Rasmussen, hvor jeg bad mig fritaget om at være med i Spidsen for Skolens Opførelse, men derimod vilde jeg staa mere i Baggrunden og støtte Sagen. Men inden jeg fik Brevet sendt, kom P. Rasmussen over til mig og sagde, at baade han og min Broder var meget bekymret over min Stilling, hvorfor han bad mig følge med sig hjem. Jeg leverede ham mit Brev, men han nødte mig at følge med. Min Broder kom ogsaa til Stede. Jeg gjorde gældende, at vi jo havde forskelligt Syn, og da jeg følte, at de andre fire Mænd var enige, saa var de bedre tjent med at undvære mig. Men de lagde et saa stort Tryk paa mig, at dersom jeg trak mig tilbage, saa kunde de ikke bygge Højskole, thi det var mig, der var fremkommen med Tanken, og mit Navn og min Stilling gjorde mig det til Pligt at være i Spidsen for den Sag. Jeg følte, at der var nogen Sandhed deri, og gik ind derpaa. Vi fem Mænd holdt saa Møde og raadslog om, hvor vi skulde bygge og hvorledes.

Niels Christensen havde tilbudt Byggeplads dær, hvor vores Kirke nu ligger, og jeg tilbød den Plads, hvor Skolen nu ligger. Vi blev enige om, at hvis der fandtes Vand paa den Plads, jeg tilbød, saa vilde vi betragte den som Stedet, hvor vi skulde bygge, i mod-

sat Fald byggede vi det andet Sted. Det viste sig ved Undersøgelse, at der var tilstrækkeligt Vand, og saa vilde vi bygge dær. I Spørgsmaalet om, hvorledes vi skulde bygge, var der delte Meninger. Min Broder og jeg havde hver et Grundrids, efter mit skulde der være Kælder under hele Bygningen, men efter hans ikke. Dette hans Forslag blev vedtaget med tre Stemmer imod to. Men de har tidt fortrudt den Sejr med en Stemmes Overvægt, thi efter mit Forslag kunde Bespisningen og hele Husholdningen have bleven i Kælderen, nu maatte vi bygge et særligt Hus dertil, hvad baade gjorde det hele dyrere og meget mindre bekvemt og hyggeligt.

Vi tog nu fat paa dette store Arbejde, vi akkorde- rede med Haandværkere om Arbejdet og sendte Bud til de Venner af Sagen, der havde lovet at støtte den enten med Penge eller Arbejde og nogle med begge Dele, om de nu vilde tage fat. Jeg fik det Hverv, at jeg skulde føre Tilsyn med Arbejdet og paase, at Grus og Sten og alt, hvad der skulde til, var paa Pladsen i rette Tid. Dette var ikke saa lidet Ansvar, der blev paalagt mig, men jeg havde megen Glæde deraf, thi jeg kunde godt føle, at Guds gode Aander drev Værket. Folk kom til mig med Penge. Summerne var indtil 100 Rdl. (200 Kr.) og derfra nedad, endog til 1 Krone, men det viste Deltagelsen, og Egens Gaardmænd kørte Sten og Grus og mødte frivillig, læssede af og kørte igen uden at melde mig, at de havde været der. Det var mig et glædeligt Syn at sidde i mit Sovekammervindue og se den Slags Offervillighed.

Det gik godt frem med Arbejdet. Naar der mødte mig Vanskeligheder, hvor jeg ikke ene turde handle, sammenkaldte jeg mine fire Medarbejdere for at tage Beslutning, og saaledes gik det saa raskt frem med

Arbejdet, at det var kun enkelte Kørsler, der stod tilbage, da vi naaede Høsttiden. Imidlertid følte jeg Sandheden af, hvad Grundtvig engang sagde til mig: I Fynboer er de letteste at faa op, og derfor skulde Kold ogsaa begynde sin Gerning hos eder, men I har ikke saadan Sejghed til at holde ud som Jyden. Det viste sig ogsaa; da vi naaede Høsten, var omtrent alle Mand kørt trætte, saa jeg, som var den, Haandværkerne henvendte sig til om, hvad der mangede, følte godt, at mine Fynboer var bleven trætte, og jeg stod derfor saa temmelig ene med de sidste Smaakørsler.

Aaret derefter byggede vi det andet Hus, og det gik paa samme Maade som med Hovedbygningen. Da vi var færdige, gjorde vi en Beregning efter et Skøn, hvad der alt i alt var ydet frivilligt, dels i Penge, dels i Kørsel, samt 3 Skp. Land til Byggeplads og Have. Dette tilsammen blev vurderet til 4000 Rdl. (8000 Kroner).

Som foran nævnt kom Kragballe November 1867. Det var nærmest Egnens Ungdom, der besøgte Skolen den første Vinter, og som Birkedal havde sagt, at han var en hjertelig, kristelig og begavet Mand, saa blev han ogsaa meget afholdt, ikke alene af sine Lærlinge, men af os ældre tillige. Han havde talt med mig allerede den Dag, jeg hentede ham og hans Kone i Nyborg, om, at nu havde vi da tænkt os at holde kirkelige Møder i Skolen om Søndagen. Jeg blev glad ved at høre, han havde samme Længsel som jeg, og svarede ham, at det længtes vore kristne Venner, som havde sluttet sig til Menigheden i Ryslinge, meget efter, thi Vejen til Ryslinge var saa lang, saa vi kom der kun sjældent. Det saakaldte Byggeudvalg var ved den Tid ophævet, og ved et Møde var der allerede valgt en Bestyrelse af syv

Medlemmer, der for Fremtiden skulde bære Ansvar for Skolens Drift, disse syv var, foruden vi fem, der havde forestaaet Byggeforetagendet, Gaardmand *Rasmus Christensen* i Ellerup og Skomagermester *Peter Mouritsen* i København. Denne sidste vel nærmest efter mit Forslag, fordi vore Venner i København saa venligt til vor Gerning og endogsaa havde støttet os med Pengebidrag.

Der var fra Bestyrelsens Side heller intet i Vejen for vore Søndagsmøder, ja, paa et Medlem nær var Bestyrelsens Medlemmer stadige Tilhørere. Kragballe samlede efterhaanden saa mange Tilhørere om sig, saa Skolen var propfuld om Søndagen. Jeg var rigtig glad ved, hvad vi nu havde faaet Lykke til, og haabede, at her maatte udvikles en Frimenighed, og til at begynde med troede jeg, at vi kunde i saa Fald godt benytte Skolen til at forrette kirkelige Handlinger i. Men saa kom Valgmenighedsloven, og den bestemmer, at for en saadan Menighed, hvor i det mindste 20 Familier slutter sig sammen som Menighed med sin Præst, skal der være en Kirke eller Bedesal, der ikke maa bruges til andet Brug. Dette syntes jeg ikke godt om, thi det var en Indskrænkning i den Frihed, jeg ønskede. Men vi havde jo alligevel fuld Frihed til Brugen af Skolen til vore Søndagssammenkomster. Vi havde saaledes Skolen til almindeligt Søndagsbrug og Ryslinge ved kirkelige Handlinger og Højtidsdage, og det gik meget godt — det var en frisk Tid.

Men det varede ikke længe med den kære Kragballe. Han var paa Besøg med sin Hustru i København i Julen, og da han kom igen derfra, gik jeg hen og bød dem velkommen, og han spurgte mig, om jeg i Julen havde været i Ryslinge, og om jeg havde talt med Birkedal. Ja, det havde jeg da. Og

saa fortæller jeg ham Birkedals og min Samtale, Birkedal havde spurgt mig: »Er det sandt, at Kragballe ved Skolens Aabning udtalte, at ingen kristelig Mand med god Samvittighed kunde være Præst i Folkekirken?« Dertil svarede jeg nej og føjede til, at han vistnok ikke udtalte andet, end Birkedal godt vilde kunne sige ja til. Birkedal svarer: »Det ligger mig rigtig paa Hjerte, at det kunde gaa godt for jer dernede i Vejstrup, og De ved jo nok, at Kragballe har ikke rigtig kunnet finde sig til Rette i Folkekirken. Det vilde gøre mig ondt, om han skulde tage mine gamle Venner med sig ud af Folkekirken. Vi har været Venner i mange Aar, og jeg ønsker, at vi bestandig kan blive det.« Ved disse Ord kom der Taarer i hans Øjne, og han tog mig i Favn og kyssede mig.

Jeg forsikrede ham baade paa mine egne og Venners Vegne, at han ikke skulde frygte. »Men,« føjede jeg til, »jeg ønsker, at Deres Prædikestol maa staa aaben for ham, thi jeg tror, at han baade af Aandens Drift og Hjertets Trang længes efter at lade sin Røst høre, og han er en af de bedste Prædikanter, jeg har hørt.« Birkedal svarede: »Det maa han hver Søndag, han kommer her om Eftermiddagen, og vil han lade mig det vide forud, kan han godt komme til at prædike en Gang om Maaneden om Formidagen. Ja, kan det gaa, saa kan han jo blive min Kapellan og Deres Præst og paa den Maade samle en Menighed dernede, og naar det var sket, saa skulde han ikke være min Kapellan længere, men Menighedens selvstændige Præst. Thi De maa jo engang have en Menighed nede hos Dem.«

Jeg hilste Birkedal farvel, hjerteglad ved vores hjertelige Forhandling og med det Ønske, at det maatte gaa saaledes. Da jeg havde fortalt Kragballe om min

Forhandling med Birkedal, tænkte jeg, at det var falden i god Jord og havde glædet ham, men han sagde intet. Derimod svarede hans Kone saaledes: »Jeg tror ikke, at Birkedal og Kragballe kan sammen.«

Jeg blev lidt forundret over dette Svar og gik noget fattig hjem, thi der var ligesom kommet en Kurre paa Traaden, jeg ikke kunde løse.

Første Lørdag Aften efter mit Besøg hos Kragballe skulde der som sædvanlig være et Møde i Skolen, og som jeg stod og gjorde mig rede til at gaa derhen, fik jeg et Brev fra Kragballe med følgende Indhold: »Jeg takker den ærede Bestyrelse, og særlig dens Formand, for al den Kærlighed, de har vist mig. Men da det er bleven mig klart, at jeg ikke passer til disse Forhold, saa underretter jeg herved Bestyrelsens Formand om, at jeg til 1. April forlader denne min Stilling.« Nu forstod jeg, hvorfor jeg hin Aften intet Svar fik af Kragballe.

Dette Brev var det mest smertelige, jeg havde modtaget. Da jeg havde læst det, kom vor Datter Karen ind, og da hun saa mig, spørger hun: »Er du bleven syg, Far?« »Nej, jeg er ikke syg.« »Jo, saa daarlig du ser ud, du er syg.« Jeg gentog, at jeg var ikke syg, og hun spørger, om jeg ikke vil med til Møde. »Nej, jeg vil alligevel ikke med i Aften.« Jeg var saa bedrøvet, at jeg i dette Øjeblik ikke kunde fortælle, hvad der var sket, jeg nænnede ikke at gøre min Kone og mine Børn ligesaa bedrøvede, som jeg var bleven. De andre gik til Møde, og jeg blev hjemme. I denne Stilling jeg nu var, søgte jeg en Lindring ved at give mit Hjerte Luft i et Brev til Kragballe, som jeg sendte ham endnu samme Aften. Jeg sluttede Brevet med de Ord: Hvis jeg kan, saa besøger jeg Dem i Morgen.

Søndag Morgen var det gaaet lidt over for mig, saa jeg gik hen til ham, og da jeg hilste paa ham, græd han

og siger: »De skal have Tak for Deres Brev, jeg græd mig i Søvn i Aftes. Kom, lad os bekende vor Tro og bede vort Fadervor,« og det gjorde vi.

Jeg kunde ikke blive fortrolig med, at Kragballe skulde rejse fra os, og paastod, at han vistnok tog fejl, thi da han for et Par Maaneder siden rejste til os, var det i Troen paa, at det var Guds Aand, der havde gjort, at han kom til os, saa kunde jeg ikke antage, at Vorherre sendte ham herover, for at han saa snart skulde rejse fra os igen, og jeg var saa paa-trængende imod ham, saa han til sidst ikke rigtig kunde taale det, men saa kunde jeg da skønne at tie stille.

Jeg rejste hen til Birkedal, underrettede ham om Stillingen og spurgte, om han kunde anvise os en Stedfortræder for Kragballe. Efter nogen Søgen fandt vi *L. B. Poulsen*,¹⁾ for Tiden Frimenighedspræst i Bovlund, Sønderjylland. Han var paa den Tid ligesom fredløs i sin Hjemstavn af den Grund, at Prøjserne vilde have ham til prøjsisk Soldat, skønt han som dansk Soldat havde været med i Krigen mod Prøjserne 1864. Vi bad Poulsen til os, og han var villig til at gøre den Tjeneste, han kunde, men han sagde straks til os: »Jeg ligger i Proces med det prøjsiske Justitsministerium, thi de vil slæbe mig til Berlin som Soldat, og vinder jeg min Sag, saa skal jeg have min Gerning derhjemme, men indtil det sker, staar jeg til Tjeneste efter bedste Evne.«

¹⁾ *Laurits Bertelsen Poulsen* (1840—1919), Lærereksamen fra Tønder, paavirket i grundtvigsk Retning af en af Lærerne, Cornelius Appel, Folkeskolelærer 1862—67, frivillig med i 64. Afsked af de prøjsiske Myndigheder paa Grund af Edsnægtelse, 1868—70 Forstander for Vejstrup Højskole, købte en Gaard i Bovlund 1870, hvor han samlede en Kreds til kristelig Andagt. Kredsen voksede og opfordrede P. til at blive dens Præst Præsteviet af Cornelius Appel 1879. Gudstjeneste holdtes i en Stue i P.s Gaard, til Kredsen fik Midler til at opføre Bovlund Frimenighedskirke 1896.

Poulsen kom og begyndte Skolen 1. November. Det varede ikke længe, før han blev almindelig elsket og min personlige Ven. Han fortsatte, hvad Kragballe havde begyndt med Søndagsmøder. Jeg havde paa Forhaand næppe troet, at vi havde faaet Kragballe erstattet i saa Henseende, men det Liv, den Friskhed og stærke Tro, der var Poulsen given, virkede styrkende paa hans Tilhørere, saa vi var fuldt tilfredsstillede med ham.

Men hen i Vinteren fik han en Ministerskrivelse fra Berlin, der lød paa, hans Sag var vunden, og han var udslettet af de præjsiske Ruller og dermed fri for Værnepligt. Med denne Skrivelse fulgte et Brev fra hans Venner i Bovlund, der lød paa, at han maatte ikke sætte sig fast i Vejstrup, thi de længtes efter ham. Imidlertid var vi glade ved hinanden, saa han blev hos os i 1½ Aar. Han havde anbefalet *Jens Lund*¹⁾ som sin Stedfortræder, og denne kom og var anden Lærer den sidste Vinter, Poulsen var hos os. Jens Lund begyndte ogsaa at holde Søndagsmøder, men det kunde ikke fuldt tilfredsstille navnlig os ældre.

Min gamle Ven *Regoli* var kun Præst hos os i 7 Aar, og i de sidste Aar var han svagelig. Dels for selv at faa Hjælp og dels for at glæde os, hans Venner, havde han formaaet en af Grundtvigs allerældste Disciple til at komme og hjælpe sig med sin Præstegerning. Det var en Pastor *Berg*, der havde nedlagt sit Præsteembede paa Grund af Svagelighed, men var nu bleven saa rask, at han igen kunde gøre nogen Præstegerning. Ham holdt vi meget af, og særlig enkelte af vore Kvinder holdt nu paa, om vi ikke kunde faa fat paa *Berg* igen. Om Sommeren boede han hos

¹⁾ *Jens Lund* (1844–1922), f. i Virring ved Randers, Lærereksamen, stærkt optaget af Grundtvigs Skrifter, Lærer ved Vejstrup Højskole 1869. Fra det paafølgende Aar 1870 til 1912 Forstander.

sin Datter, der var Præstekone i Jylland, og om Vin-
teren i København.

Berg blev indbudt at komme og tage Bolig iblandt os og være til Tjeneste med Forkyndelsen om Søn-
dagen, og han lovede os det. Dette Løfte satte Røre
iblandt os, jeg fortalte det for Birkedal, og han var
straks rede: »Jeg kan give ham Fuldmagt, saa han
kan paa mine Vegne forrette alle kirkelige Handlinger
for eder dernede i Vejstrup.«

Vi indbød Højskolens Venner til Møde i Høj-
skolen for at forhandle om, hvor Berg skulde bo, og
der var fælles Enighed om, at det bedste Sted var Høj-
skolen. Jens Lund udtalte, at han, særlig paa Grund
af sin Ungdom, var glad ved, at Berg boede paa Sko-
len, thi han haabede, at Berg, saa længe hans Helbred
tillod det, vilde holde Foredrag i Skolen imellem,
og det satte han megen Pris paa. Alting saa nu saa
lyst ud, og den talrige Forsamling skiltes ad med det
lyse Haab: Nu faar vi en Præst.

HØJSKOLESTRIDEN I VEJSTRUP. Men det varede
ikke længe, før der kom en Kurre paa Traaden. Det
løb nu rask af By: Nu skal Grundtvigianerne have
en af de grundtvigske Præster ud i Højskolen at præ-
dike om Søndagen. Det spurgtes ogsaa over til Taa-
singe, og saa sker det, at et Medlem af Bestyrelsen
for Højskolen, Jens Mogensen, kom paa Vennebe-
søg til Taasinge, og dær blev han bange for Bergs
Komme, thi Folk derovre sagde til ham: »Hvad er
det, I tænker paa derovre hos eder i Højskolen? Vi
har hørt, at I vil have en af de mest grundtvigske
Præster til at prædike i Skolen om Søndagen, og
hvis I gør dette, saa faar I ikke vore Sønner i
Skolen.«

Vi holdt nogen Tid derefter et Bestyrelsesmøde i
Højskolen, hvorved Jens Mogensen underretter os

om, hvad han havde hørt paa Taasinge. Denne Un-
derretning gjorde det betænkeligt at tage imod Berg.
Ja, mer end betænkeligt, thi det blev med et Flertal
af Bestyrelsen slaaet fast, at Berg maatte ikke præ-
dike paa Højskolen, og med det samme af Jens Lund,
at han skulde heller ikke bo her.

Ved dette Møde var kun fem Medlemmer til Stede.
Nu brød det forskellige Syn, der allerede gjorde sig
gældende ved Mødet i Oure Kro, igennem. For mit
Vedkommende er det mig en Trossag, at den Aand,
der havde samlet os til at ofre baade Arbejde og
Penge til denne Bygning, han vilde fremdeles lade
Gerningen lykkes, naar han maatte raade derfor. Men
nu kom jeg i Knibe, de fire andre Bestyrelsesmed-
lemmer, med Tilslutning af Jens Lund, var enige i
dette: Naar vi allerede hører, at Folk, som ikke synes
om os Grundtvigianere, ikke vil sende deres Sønner i
Skole hos os, naar vi tager Berg, saa kan det aldrig
gaa an at tage imod ham, og Jens Lund føjede til,
at han troede, det laa for ham at dyrke en raa Mark
op, og den Lejlighed blev ham afskaaren, naar de
ikke vilde have deres Sønner og Døtre i Skolen, hvis
Berg kom.

Her sad jeg alene med mit dybe Hjertesuk. Det
var mig, der med det lyse Haab havde sat det hele
i Værk, dreven af Aandens Drift og Hjertets Læng-
sel med Tro paa Gud Faders Velsignelse, og nu følte
jeg, det blev til et Regnestykke, og det gjorde jeg
Indsigelse imod, og med al den Varme for Sagen,
der var mig given, gjorde jeg gældende, at gaar vi
denne Vej og lader os kommandere af Verden, saa
vi for dens Trusler ikke tør lade en af Vorherres
Tjenere tale til Opbyggelse om Søndagen for de Ven-
ner, der har rejst denne Bygning, saa de skal lige-
som vises ud af deres eget Hus, saa tror jeg ikke,

Gud velsigner Gerningen, saa bygger vi paa Klogskab og Regnestykker i Stedet for paa Tro. Men de var alle fem Mand imod mig, og jeg sad forpint og bedrøvet over, at det skulde gaa os saaledes.

De samme Mænd, der, førend vi byggede, sagde til mig: »Dersom du ikke er med, saa kan vi ikke bygge,« de turde nu slet ikke følge mit Raad. Jeg havde jo allerede mange Aar i Forvejen vovet mig ud paa Troen om Guds Velsignelse, da vi skulde have Friskolen frem, og set, hvorledes Vorherre saa vidunderligt velsignede den Gerning, og jeg var lige saa sikker paa, at han ogsaa vilde velsigne vor Gerning med Højskolen. Naar han maatte raade og have Æren, saa skulde vi faa megen Glæde, saa vi kunde takke ham, at vi maatte være med og støtte, hvad han vilde have frem.

Nu blev min Stilling forandret, jeg var Bestyrelsens Formand, og det var mig, der ikke alene mere end nogen anden havde støttet, hvad her var udrettet, men ogsaa til daglig Brug stod nærmest til Tjeneste.

Mine Venner i Bestyrelsen, der ikke var til Stede ved nævnte Møde, navnlig Mouritsen i København, og Rasmus Christensen i Ellerup, underrettede jeg straks om det passerede, og det varede kun faa Dage, inden jeg fik Opsigelse fra Mouritsen som Medlem af Bestyrelsen, Rasmus Christensen misbilligede Fler-tallets Bestemmelse, men forblev dog i Bestyrelsen et Aars Tid. Jeg var i Vaande, jeg vidste ikke, om jeg kunde blive, eller om jeg skulde melde mig ud.

I denne Forlegenhed skete det en Søndag, da jeg var i Ryslinge Kirke, at Birkedal sagde til mig: »Hvorledes gaar det dog til nede hos eder, nu driver I jo Politik med Højskolen?« Og han gav mig det Raad at melde mig ud af Bestyrelsen.

Paa Hjemvejen kom jeg til Klarhed over, hvad jeg skulde, og Dagen efter skrev jeg til Mads Nielsen, der nu var bleven Formand, at jeg til 1. Maj fraaadte som Medlem af Bestyrelsen for Højskolen.

Den Stilling, Bestyrelsens Flertal havde indtaget, var selvfølgelig en Overraskelse for vore kristne Venner, og jeg havde jo den Lykke, at jeg stod i Overensstemmelse med dem. Vi forhandlede om, hvad vi skulde gøre, nu Skolen var bleven lukket for os om Søndagen, og vi blev enige om, at Berg efter sit Løfte skulde komme, og at han i Stedet for Højskolen skulde bo og holde Gudstjeneste i vort Hus. Dette skete ogsaa, Berg holdt Gudstjeneste i vor Havestue hver Søndag om Formiddagen Klokken 10. Jens Lund holdt Møder om Søndag Eftermiddagen, men da vi begyndte, valgte han samme Tid som hos os, og denne Forandring antog vi blev gjort, for at hans Lærlinge og andre, der stod ham nærmest, ikke skulde komme til os.

Vi havde en fornøjelig Sommer og var rigtig glade ved vor gamle Præstemand, han havde Fuldmagt fra Birkedal at forrette kirkelige Handlinger for os, og Sommeren gik for os, som vi var en lille Frimenighed. Da Efteraaret kom, blev Berg mere svagelig, og grundet derpaa, maaske ogsaa til Dels som Følge af Forholdene, kunde han ikke holde ud længere og tog Afsked med os.

Jeg var nu bleven fri for noget Ansvar med Hensyn til Højskolen. Bestyrelsen fik Mouritsens Plads besat med Folketingsmand *Michael Pedersen*, og senere fik de Gmd. *Morten Rasmussen*. Det saa imidlertid saaledes ud, som de vanskeligt kunde faa den tredje Plads besat. Denne Strid blev kendt i vide Kredse og kaldt »Højskolestriden i Vejstrup«, og Skolen led derved et stort Nederlag, thi vore

kristne Venner trak sig omtrent helt tilbage fra at sende deres Børn til Skolen, saa Regnestykket slog ikke til, men Skolen maatte paatage sig Gæld, grundet paa det ringe Elevantal.

Ja, Skolen var endog bleven saa fremmed for vore kristne Venner, at de enkelte af dem, der besøgte Skolen, blev paa en Maade haanet, saaledes fortalte en af mine unge Venner mig, min Nabos Plejesøn, der var Elev paa Skolen en Vinter: »Naar der kommer ny Elever, saa bliver der sagt til dem: I skal ikke sidde ved det Bord dær, for det er Grundtvigianere, dær sidder.«

Denne Strid varede i 3 Aar. Min Broder Niels, som var i Flertallet af Bestyrelsen, havde en Dag været hos vores Søster Karen og klaget, at han vidste ikke, hvor de skulde faa en Mand til at udfylde den tomme Plads i Bestyrelsen, og han havde føjet til: »Der er ingen, jeg saadan ønsker, som om min Broder Christen vilde gaa ind i Bestyrelsen igen.«

Jeg kom nu i ny Kampe med mig selv, hvad jeg skulde gøre. Paa den ene Side gjorde det ondt i mig, at mit Navn og min Stilling af Skolens Modstandere skulde bruges til at trykke ned paa Skolen med, og paa den anden Side krympede jeg mig ved et nyt Samarbejde, til Dels med den samme Bestyrelse og den samme Forstander. Imidlertid overvandt jeg min Tvivl saaledes: Du forlod Bestyrelsen, fordi den lukkede sine Døre for Skolen om Søndagen for de kristne Venner med Berg som Ordfører, og hvis det nu var kommen dertil, at den vil lade Skolen staa aaben om Søndagen for de kristne Venner, saa ofte der kommer Ordførere og vil samles med os til Opbyggelse, saa kan du træde ind igen. Om dette Skridt var rigtigt eller fejl, har jeg aldrig kunnet blive klog paa.

Jeg gaar saa hen til min Broder og indleder en Samtale om Højskolen, han bliver ivrig og siger til mig, at jeg havde begaaet en *Folkebrøde* og svækket Skolens Fremgang. Da han tog saadan paa mig, kom jeg et Øjeblik i Tvivl, om jeg skulde gøre mit Tilbud, men jeg overvandt disse Følelser og siger til ham: »Mit Ærinde var ellers dette at tilbyde min Tjeneste som Medlem af Bestyrelsen.« Ved dette Tilbud blev han lige med eet helt omstemt, saa han udbryder: »Tak skal Du have, Broder. Vi skal netop have et Bestyrelsesmøde hos Morten Rasmussen i Eftermiddag, og du kan godt møde med, for du kan være sikker nok paa, at de ønsker dig alle.« Da han havde udtalt dette, siger jeg: »Du skal ikke sige Tak, førend du hører, paa hvilke Betingelser jeg kan modtage Genvalg, og det er disse: Jeg kan ikke tro, at Vorherre kan velsigne Gerningen, saa længe vore kristne Venner skal være fremmede i deres eget Hus og ikke frit maa samles dær om Søndagen, naar der kommer Venner og vil tale til os.« Han siger: »Jeg tror ikke, der er nogen, som nu vil have noget imod disse Betingelser, saa du kan godt gaa med hen til Mødet.« Men det vilde jeg da ikke. Samme Aften fik jeg Brev fra Bestyrelsen, at jeg var enstemmig valgt til dens Medlem.

Men dette Valgbrev indeholdt slet intet om de Krav, jeg havde betinget mig, og jeg sendte Brevet tilbage til Bestyrelsens Formand, Mads Nielsen, med den Bemærkning, at jeg kunde ikke modtage det paa mig faldne Valg, da de Betingelser, hvorpaa jeg kunde modtage Valget, ikke var til Stede. De holdt atter Bestyrelsesmøde for at raadslaa om, hvad der var at gøre, min Broder var rejst ind i Rigsdagen, og der blev skrevet til ham, og Udfaldet af alt dette blev, at Jens Lund, Jens Mogensen, Pe-

der Rasmussen og Mads Nielsen møder hos mig en Aftenstund og forsøger, om jeg vilde sætte en begrænset Tid, hvor længe Skolen skulde staa til Tjeneste for de nævnte Møder — om jeg vilde nøjes med et Aar o. s. v. Men da der intet Udkomme var med mig, saa tog de imod mig, ligesom jeg var.

Jeg blev nu Medlem af Bestyrelsen igen, men jeg blev aldrig et fremragende Medlem mere, og jeg var aabenbart mere med for Navnets end for Gavnets Skyld.

Aar gik, og Aar kom, og jeg blev ved med at holde Stillingen ud, til vi solgte Jens Lund hele Ejendommen, saa vidt jeg mindes 1882.

VEJSTRUP VALGMENIGHED. I mit private Liv gik det sin jævne Gang. Min Rigsdagsvirksomhed varede kun i 7 Aar. Sognefoged var jeg i 22 Aar, denne Bestilling havde jeg Lyst til, men da jeg var lige ved 70 Aar, var jeg dog bleven træt og bad mig fri derfor. I Sogneraadet blev jeg valgt for tredje Gang, imens jeg var Medlem af Rigsdagen, men ogsaa af denne Forretning blev jeg træt, saa jeg var glad ved at blive fri. Det var vist ved denne Lejlighed, jeg først mærkede lidt til, at Alderdommen begyndte at melde sig. Jeg havde omfattet det kommunale med ligesaa stor Lyst som mine egne Sager, men nu tabte jeg en Del af denne Lyst og længtes mere efter Hjemmet og Virksomheden dær, og jeg var da ogsaa lige ved 60 Aar gammel.

Skønt jeg altsaa havde tabt noget af Lysten til de nævnte Sager, saa var det, ligesom Længselen efter Frimenighed blev mere og mere levende. Jeg glemte ikke, hvad Birkedal havde sagt, at vi havde Evne dertil, og vi maatte have en Menighed. Imidlertid var det for mig, som den saakaldte Højskolestrid ganske lammede vore Kræfter. Det laa nu stille for mig det Ønske og den Længsel at samles til en Me-

nighed her i Vejstrup og Omegn, og det stod klart for mig, at skulde vi engang kunne samles derom, saa maatte det være Vorherres Sag at gøre Gerningen.

Min gamle Ven, Friskolelærer Rasmus Hansen, sagde engang til mig: »Du skal vist være med at bygge endnu en Gang, inden du dør, og det skal være en Frimenighedskirke.« Det var en Velsignelse at samles med Menigheden i Ryslinge, ja, det var for mig saa underligt, saa velsignet velgørende at komme ind i Nazareth-Kirken, ind i Menighedens Forsamling, der var en Følelse af Englenes Nærhed, som trak mig.

Ja, det gik mig saaledes, at da jeg fik mit Hjerte tilfredsstillet ved at slutte mig til Vennelaget i Ryslinge — jeg siger tilfredsstillet, thi lige siden de gudelige Forsamlinger sygnede hen, saa der ingen Steder var, hvor vi hellige samledes i Flok om Søndagen, havde der været en Længsel hos mig efter Frimenighed, og da jeg nu fik denne Længsel tilfredsstillet saa rigeligt, syntes det i Begyndelsen som ingenting at køre til Ryslinge og tage et godt stort Læs Venner paa, ja, det var en Fornøjelse, og saa længe denne Glædesrus varede, var jeg fuldt tilfreds, og sagde baade til mig selv og Venner: »Nu har vi bygget baade Friskole og Højskole, nu kan vore Børn bygge Kirke.«

Men jeg fik i denne Sag slet ikke mine glade Forventninger opfyldt, thi saa kom den store Skuffelse, bl. a. Højskolestriden.

Under alt dette i mine Øjne forfejlede og beregnede, hvor det saa ud for mig, at Afgørelsen var sket ved Regnestykker i Stedet for Tro paa Aandsmagt, vaagnede nye Længsler hos mig, og det var, om det maatte lykkes os, og Guds Time maatte komme, saa vi kunde faa en Præst, der ikke var afhængig af Højskolen, men kunde leve frit med Menigheden.

Vejen til Ryslinge blev efterhaanden ligesom længere, saa vi kom der i Reglen kun, naar vi vilde nyde Nadver eller ved Barnedaab og Bryllupper. I denne for mig fattige Tid blev Sukket og Længselen efter en Frimenighed større og større i mit Hjerte. Det var kendeligt nok, at dette, at Højskolen ligesom var bleven lukket for os (naar vi ikke vilde samles om Jens Lund), ogsaa vakte Længsel hos mine Venner efter en Menighed, men jeg saa ogsaa, at nu havde nogle af os bygget Friskole, og flere havde været med at bygge Højskole, og naar vi skulde bygge Kirke og lønne en Præst, saa blev dette det største Stykke Arbejde. Jeg sagde i denne Forventningstid saa tidt til Vorherre: Bøj vore Hjerter saaledes, at du ogsaa maa raade for vor Pengepung, thi ellers kan vi ikke, og lad det ske, naar din Time kommer. Jeg var i denne Ventetid sikker nok paa, at naar Vorherres Tid kommer, saa er det ikke alene nok, at vi, Vennekredsen, længes efter at samle en Menighed, men den Præst, han har tiltænkt os, han maa have samme Længsel efter at blive Præst for en levende Menighed. Ja, saadan stod det for mig over Aar og Dag.

Den saakaldte Højskolestrid var nu ovre, og vi kom sammen med hinanden igen, efter at Skolen var bleven aabnet for os om Søndagen, ikke alene for at høre Jens Lund, thi i den Henseende havde den altid været aaben, men ogsaa for andre Ordførere.

Jeg var Medlem af Menighedsraadet i Ryslinge, og som saadan havde jeg i Efteraaret 1873 indbudt Birkedals Sognebaandsløseren til et Møde i Friskolen for at anmode dem om at støtte et Byggefortagende til Birkedal.

En lille Gnist kan tænde en stor Ild, og et lille Ord kan ligesaa. Idet jeg paa Menighedsraadets Vegne

anmodede om at yde Bidrag til nævnte Bygning, gjorde min Broder den Bemærkning: »Ja, vi kan nok støtte dem lidt, men det kan ikke være rimeligt, at vi bliver ved at støtte dem, thi det kan jo dog være, at vi snart kommer til at bygge selv, og saa kommer det an paa, hvorledes de kan hjælpe os.« Han fortalte siden efter, at han gjorde denne Bemærkning for at høre, hvor langt Folk var kommen med den Slags Tanker, eller om de snart vare glemte.

Men det kan nok være, at nu blussede det op. Det gik, ligesom jeg saa tidt har lagt Mærke til. Naar Smeden gør Ild i Essen og lægger Kul derover, saa kan vi blæse med Bælgen et Stykke Tid og slet ingen Ild faa, men naar han saa stikker sit Essespyd ind, saa der kommer Luft til Ilden, saa kan det flamme i Lue over det hele. Ligesaa gik det her, det havde brændt indvendigt, det brød da allerførst ud i Jens Lunds og min Mund, og vi blev begge saa varme, saa vi med vore Ord varmede hele Forsamlingen. Min Broder blev næsten bange, thi han havde ikke tænkt, der skulde have været taget saaledes paa Sagen. Jeg mærkede her ved denne Lejlighed, at Aanden kom over os, saa der blev Varme og Kræfter i Ordet, og det var to Gange glædeligt, at netop Jens Lund og jeg, der paa en Maade var Hovedmændene hver paa sin Side i Højskolestriden, ved denne Lejlighed ligesom gav hinanden Haandslag i denne Sag.

Slutningen af dette Møde blev den, at nu skulde hver især af os tænke nærmere derover og tale med vore Husfolk og Venner om, hvad vi havde forhandlet, og der blev saa tillige bestemt en Dag, vi igen skulde samles for at erfare, om vi skulde lade Sagen ligge stille en Stund endnu eller fortsætte den. En tre, fire Uger efter holdt vi et Møde i Højskolen, en

talrig Forsamling var mødt, og det viste sig straks, at Stemningen for Sagen var vokset hos os fra det forrige Møde i Friskolen, samt at de mange andre Venner, der var kommen til dette Møde, blev grebne af Lyst til at være med. Jeg skal bemærke, disse, som kom til dette Møde, og ikke havde været ved det forrige, det var kristne Venner, der paa Grund af den lange Vej til Ryslinge ikke havde løst Sognebaand, men iøvrigt hørte Vennekredsen til. Saa der var ligesom kun een Mening, og denne var at tage fat.

Der blev valgt fem Mænd, der skulde gøre de forberedende Skridt. Jeg havde været i Kerteminde og set Valgmenighedskirken dær hos dem, og den syntes jeg var kønnere end den ved Ryslinge. De andre fire Mænd, der sammen med mig var Medlemmer af det forberedende Udvalg, gjorde en Rejse og besaa Kerteminde Kirke og blev enige om at foreslaa den Byggestil. De henvendte sig til Arkitekt Hansen, der nu bor i Svendborg, og han lavede os en Tegning.

Da Udvalget var færdigt med sit Forarbejde, sammenkaldte vi til et Møde, gjorde vort Forslag, hvorledes og hvor vi syntes, vi skulde bygge. Forsamlingen valgte et Byggeudvalg paa fem Medlemmer, der skulde forestaa hele Byggeforetagendet efter Tegningen. Der opstod efterhaanden flere Spørgsmaal, som gjorde det nødvendigt for os at samle Kredsen, saaledes var der fremkommet Forslag om at udsætte med Bygning af Kirken endnu et Aar for at have en længere Tid til Forberedelsen, men det blev efter nogen Forhandling afslaaet, thi nogle af os var saa varme for Sagen, saa vi følte, vi skulde smede, mens Jernet var varmt, men saa var der et andet, og det var nu et Hovedspørgsmaal: Hvor skal Pengene komme fra, og hvad vil enhver af os give? Vi tegnede os paa en Liste, det

højeste, der blev tegnet, var 1000 Kr., men vi blev dog nogle faa, der gav saaledes, og det gik lige ned til 10 Kr. Ja, det var nogle velsignede Møder. For mine Følelser var der ingen Forskel paa dem, der gav 10 Kr., og dem, der gav 1000 Kr.

Som Medlem af Byggeudvalget blev det mig overdraget at være Regnskabsfører og modtage de indkomne Bidrag. Hele Kapitalen, der saaledes indkom, var omtrent 20,000 Kr.

Der var den Forskel paa Oprettelsen af Frimenigheden i Ryslinge og den i Vejstrup, at i Ryslinge var en elsket, begavet Præstemand kastet ud af sit Embede, men hans Venner og Sognebaandsløserne vilde ikke opgive ham som deres Præst, og derfor samlede Menigheden sig om ham. Og saaledes opstod Frimenigheden i Ryslinge 1865–66. Hos os derimod, 1873–74, havde vi ingen Præst i vor Midte, men Længselen efter en Menighed. Vi kom saaledes ved et Møde kort før Nytaar til det Spørgsmaal: Hvem skal være vor Præst?

I den sidst afvigte Sommer var Sognepræsten Baggesen død, og Embedet saaledes blevet ledigt. En af vore kristne Venner, Kapellan *Lorentsen* i Gislev, blev af omtrent hele Sognemenigheden opfordret til at søge Embedet. Han fik det imidlertid ikke.

Jeg traf sammen med Lorentsen ved et Vennemøde i Odense, hvor Samtalen faldt saaledes: »Det blev saa ikke Dem, der blev Sognepræst i Oure og Vejstrup.« »Nej,« siger han, »jeg havde egentlig ventet det, og Biskoppen sagde til mig, at jeg kunde være temmelig sikker derpaa.« Jeg svarede ham: »Naar jeg var med at anbefale Ansøgningen, saa var det med den Følelse, at vilde Vorherre have Dem til at være Sognepræst i Oure, saa var det vist kun for, at De skulde ned og gøre Bekendtskab med kristne Venner for derefter at blive vores Præst, thi,« føjede

jeg til, »jeg tror, vi snart skal have en Menighed nede hos os.« — »Saa det var med den Følelse, De anbefalede Ansøgningen?« svarede han. »Ja, det var, thi jeg kunde ikke nænne, De skulde være Sognepræst for os ved Siden af en Frimenighed,« og han svarede: »Det var ogsaa med samme Følelser, jeg søgte Embedet.« Mit Svar var dertil: »Ja, saa kommer det an paa, om De, hvis De bliver anmodet om det, kan gøre Skridtet uden det foreløbige Kendskab.«

Da vi ved forannævnte Møde fik det Spørgsmaal at besvare, hvem der skulde være vor Præst, gjorde jeg opmærksom paa min Forhandling med Lorentsen og spurgte, om det ikke var rigtigt, vi først forhandlede med ham, og det blev vi enige om. Men ved Mødet var der nogle, som foreslog Gaardmand *Peder Rasmussens Søn* fra Holmdrup, de havde for nylig hørt ham holde en Tale i sin Fødeby, der tiltalte dem meget. Vi blev alle enige om først at forhandle med Lorentsen og i andet Fald med *Rasmus Pedersen*¹⁾, der var Kapellan i Nordsjælland. *Hans Andersen*, Aaby Mark, og jeg blev af Vennelaget valgt til at forhandle med Lorentsen. Vi rejste til ham Nytaarsdag, hørte ham prædike og var meget glade derved. Da vi kom uden for Kirken, hilste vi paa ham og fortæller ham vort Ærinde, hvortil han svarede: »Det kan jeg vist ikke, saa længe min Svigerfader lever (gamle Provst

¹⁾ *Rasmus Pedersen* (1839—1918), theologisk Kandidat 1866, Huslærer i et grundtvigsk Lægehjem i Middelfart, besøgte ofte Pastor Mads Melby i Asperup, hvad der ogsaa fik stor Betydning for ham. 1868 personel Kapellan i Slagslunde-Gandløse i Nordsjælland, 1875—1902 Valgmenighedspræst i Vejstrup. Se iøvrigt Else Nygaards Skildring »Valgmenighedspræst Rasmus Pedersen i Vejstrup« i »Grundtvigske Hjem i det 19. Aarhundrede«, (Kbhv. 1930) udg. af Holger Begtrup, og Anders Nørgaard: »Vejstrup Valgmenighed og dens Forhistorie« (Svendborg 1925).

Knudsen, Sognepræst i Gislev), thi han kender ikke og synes heller ikke rigtigt om den Slags Menigheder.«

Jeg svarede ham: »Ja, saa er det ikke Dem, vi skal have, thi den, vi skal have, ham maa jo Guds Aand have vakt Længsel hos efter en saadan Stilling.« — Vi vilde dermed have hilst ham Farvel paa Kirkegaarden, men han byder os med sig ind til sin Kone og fortæller hende, hvad vi var kommen for. Vi fik en livlig Forhandling, og han bad, om Spørgsmaalet maatte staa aabent en lille Tid. Nogle Dage efter meddelte Lorentsen mig imidlertid, at han kunde ikke modtage Tilbudet.

Hans Andersen og jeg blev ved et nyt Møde valgt til at forhandle med Rasmus Pedersen. Men nu skulde han først spørges, om han vilde forhandle med os paa det Grundlag muligvis at blive vores Præst. Jeg paatog mig at skrive til ham i den Anledning. Da der var hengaaet en kort Tid, fik jeg Svar fra ham, omtrent saaledes: »Siden jeg modtog Deres Brev, har det været min og min Hustrus stadige Tanke. At Deovre i Vejstrup tænker paa at oprette en Frimenighed, falder mig slet ikke underligt, men at De har tænkt paa mig som Deres Præst, det havde jeg aldrig ventet, men tror De ikke, De tager fejl ved at tænke paa mig til den Gerning? Hos Dem er der flere, der er gamle i Troen og som Følge deraf ogsaa gamle i Vækst. Jeg er ung i Troen og saaledes ung i Vækst. Var det ikke bedre at søge en ældre? I de 2 à 3 sidste Aar har det ligget som noget af min dybeste Hjertelængsel, om det engang maatte forundes mig at blive Præst for en levende Menighed, men at Tanken hos Dem er falden paa mig, havde jeg aldrig tænkt. Jeg skal efter Deres Ønske møde Dem i København den 12. Februar i Krystalgade Nr. 14, hvor Deres Broder bor.«

Dette Brev var mig i alle Maader rigtig kærkomment, thi det stadfæstede mit barnlige Haab, at naar

Guds Time kommer, saa at vi maatte faa en Frimenighed, da vilde den Herrens Tjener, han udsaa til Præstegerningen, komme til at længes efter en saadan Stilling, og jeg satte det vistnok som en Betingelse for mit Vedkommende med Hensyn til Valget.

Skønt jeg endnu aldrig havde set Pedersen, saa blev jeg i Troen forsikret paa, det var ham, Vorherre havde tiltænkt os. Jeg underrettede Kredsen om Pedersens Svar, og min Svoger *Peder Gravvænge*, der kendte Pedersen, skulde saa i Stedet for Hans Andersens, der var bleven syg, være min Rejsefælle, og *Lars Rasmussen*, Jullingegaard, tilbød at rejse med.

Der er ikke mødt mig noget i mit Liv, hvor jeg med større Sikkerhed har kunnet tro paa Helligaandens Ledelse end i denne Sag. Da Lorentsen, en Mand, jeg elskede og holdt meget af som Præst, personlig kom i mit Hus for at underrette mig om, at han kunde ikke modtage Præstegerningen hos os, blev jeg saa glad, saa jeg næppe kunde skjule min Glæde for ham, og da jeg fik den mig aldeles ukendte Pedersens Svar, glædede jeg mig atter og var i Troen sikker paa: Ham er det.

Vi tre Mænd kom til København den 11. Februar om Aftenen og traf Pedersen i Hotel Knapstedes Gaard ved Vesterport.

Han bød os op paa sit Værelse og var straks til Rede og lod os opvarte med Mad og Drikke. Vi sad i Sofaen ved Siden af hinanden og var snart i livlig Samtale. Jeg behøvede hverken at maale eller veje ham, om jeg ellers havde kunnet det, thi jeg var glad i Troen paa, at det var ham, saa vi var snart i hjertelig Samtale, og jeg erfarede straks hans følsomme Hjerter, thi det vidnede Taarer i hans Øjne om.

Vi var sammen den Dag, og næste Dags Morgen fulgte han os paa Banegaarden, hvor vi glade ved

Mødet bød hinanden Farvel. Vi havde underrettet ham om, at vi havde talt om at købe en lille Gaard i Vejstrup til Præstegaard, men ved Afskeden siger han: »Det staar for mig, som om jeg helst selv vilde eje Gaarden.« Da vi kom hjem, indbød vi Vennerne til at møde i Højskolen for at underrette dem om Udfaldet af vor Rejse. Hvad mig personlig angik, da var jeg, førend vi saas, sikker paa, at det var ham, Vorherre havde kaldet til os, og at dette Kald var langt sikrere end nogen Kultusministers, men da vi alle tre var glade ved det personlige Møde, saa blev vores Meddelelse særlig anbefalende, og det faldt i god Jord, thi saa vidt jeg kunde erfare, var der kun een Følelse i Vennekredsen, og det var den: Gid det var Pedersen.

Nogen Tid derefter aflagde han et Besøg hos os, just en Søndag, da Birkedal var hos os og forrettede Gudstjeneste i Vejstrup Kirke, og det blev Pedersens første Gerning hos os at hjælpe Birkedal ved Herrens Bord. Om Eftermiddagen var der Møde i Højskolen, hvor Pedersen udtalte sig om sin kristelige Tro, sin Barndom og Ungdom, samt om sin kirkelige Stilling nu, og han sluttede med Ordene: »Saa-
dan er jeg. Vil I have mig, saa tag mig, som jeg er.«

Jeg tvivler ikke om, at jo alle tilstedeværende sagde i deres Hjerter: »Jo, vi vil have dig.«

Birkedal fulgte mig hjem og sagde til mig: »Jeg var bange, I havde taget fejl, da I valgte en saa ung Mand, men nu er jeg glad ved eders Valg.«

Ved dette Møde vedkendte Vennekredsen sig den Mand, vi forannævnte tre Mænd havde anbefalet, saa nu betragtede vi ham som vores Præst, saa snart Omstændighederne tillod det.

I Forsommertiden aflagde han et nyt Besøg hos os, denne Gang var hans Hustru med, de besøgte da Hjemmene omkring i Menigheden og boede hos os.

Førend alle Forberedelser var gjort, var det allerede gaaet hen i Foraaret. Vi havde da saaledes valgt Haandværkere og akkorderet med dem om Opførelsen af hele Kirkebygningen. Gaardmændene blev enige om at hjælpes ad med Kørselen. Det var først tredie Pinsedag, vi begyndte at køre Grundsten, og jeg mindes godt, at jeg den første Morgen tog Læs med mig hjemmefra, saa jeg kom til Pladsen med den første Læs Sten, som straks blev lagt ned under det sydøstlige Hjørne af Kirken, saa ved det Hjørne begyndte vi Kirkebygningen, og i samme Hjørne, lidt oven for Sokkelen, er indmuret en Sølvplade med Indskrift, samt Navnet paa Menighedens første Præst.

Arbejdet blev saaledes fordelt: Vejstrup, Aaby, Brudager og Holmdrup skulde køre Kampesten, Oure og Gudme skulde køre Grus, Mursten til Taarnbygningen var Fælleskørsel. Kampestenene blev for Størstedelen hentede hos min Svigersøn Hans Nielsen i Aaby. En Del blev hentet paa Gaardmand Rasmus Rasmussens Mark i Brudager, lige ved Albjerg Sogneskel, og mange Læs paa Brudagergaard. Det var en meget betydelig Kørsel med Kampesten, og hvad der efter vores Mening var overdrevent, det var, at der blev gravet en Rende i Jorden, $1\frac{1}{2}$ Al. dyb og $1\frac{1}{2}$ Al. bred, og den blev fyldt med store og smaa Sten, som dels skulde være for at bære den svære Bygning, dels for, at Frosten ikke skulde naa derunder. Bygmesteren sagde, at der var lagt over 300 Læs Sten ned til Undergrund.

Byggeudvalget bestod af min Broder, *Niels Hansen*, og *Peder Rasmussen* af Oure, samt min Svoger *Morten Rasmussen*, *Lars Pedersen*, *Maltgører*, og mig af Vejstrup. Det blev igen ved denne Lejlighed ligesom tidligere, da vi byggede baade Friskolen og Høj-

skolen, min Lod, at jeg skulde have det daglige Tilsyn med Arbejdet og paase, at Haandværksfolkene havde paa Pladsen, hvad de skulde bruge.

Det var en frisk og lykkelig Tid, alle gode Kræfter var ligesom ovenpaa hos os, og vi spændte os frivillig an for at tage fat paa Kørearbejdet. Da jeg skulde have Tilsyn paa Byggepladsen, saa besluttede jeg selv at være Kusk og køre Sten for at spare en Mand. Andreas sagde til mig: »Det bliver du snart træt af, Far, at gaa og løfte paa de Kampesten.« Men som Ordsproget siger: Lysten driver Værket, saa gik det mig. Jeg kørte fra Morgen til Aften de første 17 Søgnedage efter Pinsen, og i de 17 Dage kørte jeg omtrent 100 Læs, siden efter kørte jeg ikke hver Dag, men dog jævnlig, og det rettede sig efter, naar der var Brug for Sten paa Pladsen. Jeg synes aldrig, jeg har været med ved saa glædeligt et Arbejde, ja, jeg var vis paa, at jeg har aldrig været saa glad ved at køre til Gilde, som jeg var ved at køre Sten til Kirken, jeg var ogsaa sikker paa, at Englene hjalp os, jeg sagde med Forundring, da vi var helt færdige: »Jeg har under hele dette Sommerarbejde med flere Hundrede Læs Sten ikke saa meget som faaet en Finger klemt, og det tror jeg var Englenes Skyld, thi jeg er slet ikke saa forsigtig, og jeg stod ikke bag ved og lod de andre gøre Arbejdet, men det gik altid godt.«

Det kan ogsaa gerne være, at jeg var den allerlykkeligste, thi skønt jeg var den allerældste, der gjorde stadigt Arbejde med Kørsler, saa var der slet ingen, der kørte saa mange Læs, og at Vorherre havde Velbehag og velsignede Gerningen, var jeg sikker nok paa, ja, det var kendeligt lige straks. Jeg kunde ikke mærke, at vi ved vores andet Arbejde blev det mindste tilbage, og skønt jeg kørte med de to Heste omtrent daglig hver Dag lige til Høst, saa blev hverken

disse to eller de andre to, som Andreas gjorde alt Arbejdet med hjemme, mere magre end ellers, og det følte jeg hver Dag som Guds Velsignelse. Det gaar altid saaledes, at hvem der kan faa Naade til at ofre mest for, hvad Gud velsigner, faar altid den største Fordel, thi der er ingen, der saaledes betaler med Renter og Renters Renter som Vorherre.

Det var en Tid lang en let Forretning at være Tilsynsmand, thi det var mig en daglig Fornøjelse at se, hvordan Folk ligesom kappedes, og ingen trak sig tilbage. Der var naturligvis en stor Forskel, saa det gik hverken efter Hartkorn eller Hestetal med Kørsel, og da jeg kørte daglig, saa lærte jeg mine Folk at kende, og jeg havde altid den Følelse, at de, jeg saa var de stadigste, de var ogsaa de gladeste, og det var ogsaa dem, der holdt ud til det sidste. Jeg skal nævne disse, og jeg er glad ved, at min Slægt er blandt dem, det er vores Søn Hans, vores Svigersøn Hans Nielsen, Aaby, Gmd. Hans Andersen, Aaby, og min Svoger Morten Rasmussen, Kohave. Ja, havde jeg ikke haft disse fire Medhjælpere, vilde det have knebet haardt at magte Arbejdet med Kampestenskørselen.

Maltgører Lars Pedersen var mig en tro Medhjælper som Tilsynsmand, han var daglig paa Pladsen og anviste, hvor der skulde lægges baade Sten, Grus og Tømmer, saa han havde mest med Ordningen at gøre og jeg med at besørge det skaffet til Veje, der skulde bruges.

Kirkebygningen 1874 var den største Forretning, Vejstrup og Omegn har gjort. Mange Bække smaa gør en stor Aa, siger Ordsproget, og det kan sandes ved denne Lejlighed, hvor vi mange Smaafolk med forenede Kræfter gjorde, hvad jeg næsten tør kalde et Kæmpeværk, at rejse en saadan Bygning paa een

Sommer. Mine Medhjælpere i Byggeudvalget havde overlæst mig med Forretninger, men som sagt, Lars Pedersen stod trofast ved min Side paa Byggepladsen, og min gamle Ven, Rasmus Hansen, var min Forvalter over Pengene baade med de indkomne Summer som ogsaa med Udbetalinger, kun Pengekassen vilde han ikke have. Ja, ogsaa fra den Side gjorde Vorherre det godt, ja, saa godt, at jeg med de mange og tidt store Regninger aldrig manglede.

Naar jeg nu overser dette Arbejde og Indsamlingen dertil, saa er Ydelserne saare forskellige. Hvis det skulde have været udredet efter Formue og Lejlighed eller Hartkorn, vilde det have bleven ganske anderledes, men her har jo været brugt en anden Maalestok, *Friheden*, og den har ogsaa givet sig til Kende saaledes, at dær, hvor den har sat to Mænd lige, har den gjort Forskellen saa stor som een til tyve. Og det glæder mig, at denne Forskellighed, saa vidt jeg har mærket, ikke har opvakt nogen Bitterhed, og jeg vil helst haabe af den Grund, at de, der har ofret mest, ser paa det ligesom jeg, at de har den største Fordel.

Vi blev færdige med dette store Stykke Arbejde om Efteraaret, men Menigheden skulde jo anerkendes som et Led i Folkekirken, indvies af Biskoppen og Præsten indsættes, og alt dette gik langsomt, saa Indvielse og Indsættelse skete først Palmesøndag 1875.

Da vi i Foraaret 1874 fik det slaaet fast, at Pedersen skulde være vor Præst, blev der slet ikke talt et Ord om, hvad han skulde have for sin Tjeneste i Menigheden, og jeg saa dette som et godt Varsel baade fra Præstens og Menighedens Side. Han blev i sin Gerøning som Kapellan i Gandløse i Sjælland til om Efteraaret. Sidst i September flyttede han til os, og vi benyttede saaledes Højskolen om Søndagen. I Løbet af Sommeren havde nogle enkelte af os i Forening med

hans Fader købt den Gaard til ham, hvor han nu bor, saa hans Ønske om at eje Gaarden blev opfyldt. Der blev af nogle Menighedsmedlemmer indsat en Kapital, omtrent 6000 Kr., i Præstegaarden, der henstaar som et rentefrit Laan og betragtes fra Legatorernes Side som deres Godtgørelse i Offer til Præsten, for mit Hus indsatte jeg 1000 Kr. Jeg havde ligeledes indsat 1000 Kr. til at bygge Kirke for, saa nu var jeg over dette, men jeg følte mere til disse Udgifter end til Friskoleudgifterne, thi den Tid havde jeg ingen andre særlige Udgifter, men nu havde jeg paataget mig Gæld ved mine Børns Udstyr, saa jeg maatte laane de nævnte 2000 Kr., men det var bleven en Bestemmelse hos mig, førend vi begyndte at bygge, at ligesom jeg havde indsat 2000 Kr. i Friskolen, saa skulde jeg ogsaa sætte 2000 Kr. til Kirken og Præsten, og da jeg var kommen over det, blev jeg glad derved.

Da vi var kommen over dette store Stykke Arbejde at bygge Kirke, saa blev den indviet af Biskoppen Palmesøndag 1875, saa nu var Tingene i lovlig Orden, selv Kirkesangeren, Lærer *Andersen* paa Højskolen, var anerkendt. Jeg var rigtig glad og saa tilbage paa Arbejdet med inderlig Taksigelse, at alle Ting var lykkedes saa vel. Jeg havde jo, lige siden de gudelige Forsamlinger ophørte, længtes efter ny Vennelag i den kirkelige Retning, jeg nu tilhørte, og nu var det lykkedes os lige i vor Midte og saa nær mit Hjem, som Kirken nu er. Jeg har ogsaa siden været stadig Kirkegænger, og jeg har følt — og føler mig — baaret oppe ved at samles med Menigheden.

Det varede ikke længe, efter at Menigheden var dannet, førend der meldte sig nye Medlemmer, og det tog stadig til med Anmodninger om Sognebaandsløsning, saa jeg for mit Vedkommende blev betænkelig. I gamle Dage skete der ogsaa Tilgang blandt de

Hellige, men det var kun, naar der skete Omvendelse med et Menneske, at vedkommende saaledes kom til at føle Trang til at samles med kristne Venner til Opbyggelse i gudelige Forsamlinger, og det var os en Hjertens Glæde, naar der kom saadanne nye Venner til vort Vennelag, thi der skulde endda taales nogen Spot og Forhaanelse for dem, der blev kaldt de Hellige.

Der var nu sket en Forandring. Det kostede ingen Spot eller Forhaanelse at løse Sognebaand til Valgmenigheden, saa dette gjorde Skridtet en Del lettere fra den Side. Jeg havde ventet, at jeg kunde omfatte enhver, der løste Sognebaand, med en ligesaa varm Broderkærlighed som mod dem, der i gamle Dage sluttede sig til Vennelaget i de gudelige Forsamlingers Tid. Men jeg mærkede snart, at det kunde jeg ikke, og jeg blev noget bedrøvet over mig selv og tænkte: Mon det virkelig er gaaet tilbage for mig i Broderkærlighed? Men jeg har saa trøstet mig selv med den Tanke, at Aarsagen for en Del er den, at Sognebaandsløserne kommer ikke med Bekendelse om »Synd og Naade« som i gamle Dage, og jeg er sikker nok paa, at der er mange, som kender kun lidet dertil, og idet Overgangen er saa let, saa det koster ingen VerdensSpot eller Forfølgelse for at løse Sognebaand, saa kan Aarsagen godt komme af andre Grunde end Trang til Samliv med Brødrene.

Naar der kom Anmodning om Sognebaandsløsning til Menigheden, og det var Folk, vi ikke kendte noget rigtigt til, saa blev Sagen afgjort af Menighedsraadet, og ved saadanne Lejligheder har det altid vist sig, at vi gamle gjorde de største Krav. De Medlemmer af Menighedsraadet, som ikke havde været med blandt de Hellige i de gudelige Forsamlinger, har altid været mest modtagelige for, hvem der meldte sig. Dog er

det slaet fast, at vedkommende maa føre et ordentligt Liv for at kunne blive Medlem af Menigheden. Nu er Menigheden vokset til det dobbelte, ja, vel omtrent 140 Familier. Men det er mig et Savn, at jeg kender maaske ikke Halvdelen af Menighedens Medlemmer, og i Modsætning dertil kendte jeg alle de Hellige her fra Egnen, der sluttede sig til os og samledes med os i de gudelige Forsamlinger.

En Ting kom jeg ogsaa til at savne, og hvoraf det var rigere i de gudelige Forsamlinger, det var hjertelig Fortrolighed og indbyrdes Kærlighed, enfoldig og troskyldig Aabenhjertighed, det gjorde ikke alene, at vi lærte at kende hverandre, som jeg ovenfor har bemærket, men vi kom ogsaa af den Grund til at elske hverandre.

En anden Grund til denne inderlige Forbindelse, der saaledes var imellem de Hellige i gamle Dage, kan søges deri. Det var i den døde og vantro Tid, da Læren til Salighed var Dyd og gode Gerninger, at Opvækkelsen og Omvendelsen til Troen paa Jesus Kristus vaagnede, og ved denne store Forandring fra Mørke til Lys, fra Død til Liv og i det hele fra at leve med Verden og ved en Hjertets Omvendelse at komme til at leve et Liv i Troen og Helliggørelse blev Forskellen saa kendelig — især paa dem, der havde levet i aabenbare Laster — saa det blev som nogle helt andre Mennesker, der vidnede for Verden, hvad Naade der var dem vederfaret ved Troen paa Syndernes Forladelse.

Men denne Bekendelse og dette Vidnesbyrd gav ogsaa Anledning til Formaning og til Omvendelse for dem, de kom sammen med, som endnu ikke var bleven troende, og da den Tids Kristne troede, at de førend deres Omvendelse, og førend de blev troende, var Djævelens Børn, blev som Følge deraf Formaning

gerne til Verdens Børn strenge og dømmende, og dette mørke Syn paa ens Medmennesker bidrog vist en Del til Forfølgelsen, men saa meget er vist: Der var indbyrdes Kærlighed.

For mit Vedkommende gik det mig i min kristelige Barndom, som det gaar med livlige og videbegærlige Børn, de har saa meget at spørge deres Forældre om, som Forældrene tidt har nok med at besvare. Saaledes havde jeg saa mange Spørgsmaal til de gamle blandt de Hellige, thi der var saa meget, jeg trængte til Vejledning i. Det har imidlertid været mig et Savn, nu da jeg er blevet i de gamles Tal, at jeg har længtes efter Spørgsmaal fra de unge, og det vilde have været mig en Glæde at fortælle om mit Livs Erfaringer. Men nu spørges der ikke. Folk slutter sig til Menigheden, og dermed er den Sag i Orden.

Naar det kun er pæne Folk, saa er Dørene ind i Menigheden lukket op paa vid Gab, men der er stor Forskel paa at være en pæn Mand og saa at være en Kristen. Denne lette Overgang fra en Sognemenighed til Valgmenigheden koster, antager jeg, slet ikke saadan indvortes Kamp, og udvortes Forfølgelse eller Forhaanelse er der ikke Spor af. Det gør Tilslutningen talrig. Men det er ogsaa en Kendsgerning, at det skarpe Skel, der i gamle Dage var imellem de Hellige og Verden, det er der ikke Spor af nu imellem Valgmenigheden og Sognemenigheden, og det er ikke saa underligt, at dette slapper Samfundsfølelsen. Saa dan som vi i gamle Dage blev gladere og gladere ved fleres Tilslutning til Vennelaget, saadan er det, i det mindste for mit Vedkommende, ikke nu i Valgmenigheden, men det gaar snarere den modsatte Vej. Som Følge deraf kan jeg ikke føle Glæden som i gamle Dage. Vi Mennesker kommer ikke til at elske hinanden enten for at se hinandens Krop eller for,

om vi hører nogle løse Ord om dit og dat, om Povl og Peder o. s. v., men kun derved, at Hjerterne mødes i Ordet, thi Aanden er i Ordet, og ved at mødes og samstemme og sammensmelte i den gode Bekendelse bindes vi sammen. —

Ved Valget af Menighedsraad blev det gjort gældende, at ligesom der i Aposteltiden blev valgt syv Fattigforstandere, burde vi ogsaa have syv Medlemmer i Menighedsraadet, og saaledes blev det. Jeg har siden den Tid stadig været Medlem af Menighedsraadet. —

I HJEMMET. Da nu efterhaanden de gudelige Forsamlinger sygnede hen, saa gik der, i det mindste for mit Vedkommende, 14—15 Aar hen, at vi Kristne ikke saaledes havde nogle særlige Samlingssteder, og nu var jeg jo bleven, hvad der kaldes Grundtvigianer, og jeg havde da travlt med at besøge mine gamle Venner i deres Hjem om Søndagen, for om jeg kunde hjælpe nogle af dem til LivsKlarhed over Trosordet som Vorherres Mundsord til os i Modsætning til, at vi som Pietister troede, Bibelen var Gudsordet.

Min Kone var ikke altid glad ved, at jeg gik saadan fra hende om Søndagen, men jeg følte Trang i mit Hjerte dertil, og mine Venner bad mig komme, og jeg tror, Vorherre har givet mig en Naadegave til saadanne smaa kristelige Vennebesøg. Det var tidt, jeg blev forsinket i mine Planer derved, at der kom fremmede til os selv, thi ligesom jeg aflagde mange saadanne Besøg, saa fik vi ogsaa mange igen, saa der var vel næppe noget Hus her paa denne Egn, der var saaledes gæstet af kristne Venner som vores. Min Kone hører til de mest gæstfri Kvinder, men det kunde dog ske, at det gik hende over Magten, saa hun kunde sige: Det volder ogsaa, at jeg har den Snakkemand.

Livet voksede en stille sund Vækst. Pietismen sygnede hen, og mine gamle Venner var efterhaanden mer eller mindre kommen ind paa den faste Kirkegrund. — Det var i disse Aar, vi havde faaet Fri-skolen.

Jeg er, nu jeg er bleven gammel, glad og taknemmelig ved at se tilbage paa de henrundne Dage, og i det jeg kaster Blikket tilbage, saa er det klart for mig, at jeg har slet ingen Fortjeneste af de forskellige Hverv, jeg har haft, thi det har hørt med til mit Livs Lykke at tage fat, og jeg er taknemmelig for, at Vorherre har givet mig Lov til det, han har villet velsigne. Ja, jeg tør haabe, at det er Helligaanden, der vil lære os alting og minde os om alle Ting, der ogsaa har mindet mig, og jeg har faaet Lykke til at lade ham udføre en lille Gerning ogsaa ved mig. Ja, det gaar altid saaledes med os Mennesker, at faar vi Lykke til at gøre en god Gerning, saa gør det selvfølgelig Indtryk paa vort Hjerte, og enten virker det, saa vi bliver ydmyge og taknemmelige og giver Vorherre Æren derfor, eller det virker Egenkærlighed, saa vi selv vil have Æren. Og Gud ske Lov! Jeg takker Gud for hans Naade, hans er Æren.

Vore huslige Sager gik sin jævne Gang. Men min Kones Sindssvaghed fulgte hende lange Tider, men saa lod Vorherre derimellem komme saa lyse og venlige Dage, saa hun fejlede ingenting, og da var det for mig som de yndigste Foraarsdage. Vore Børn voksede nu til, og efterhaanden som de blev henimod 20 Aar gamle, kom de i Skole hos Kold, gerne i to Vintre, og jeg var fristet til at sende dem i Skolen i for ung en Alder, thi jeg var saa glad for Kold og hans Skole, saa jeg vidste ikke noget bedre at gøre for dem. Vores timelige Velstand blev ved

at øges, og jeg havde god Lykke med, hvad jeg tog mig for. Jeg har til denne Stund haft godt Helbred, og det var saare lidt, jeg kunde mærke, mine Kræfter svækkedes, før jeg var 60 Aar gammel.

Af Bestillinger har jeg endnu tilbage at være Forligsmægler, den Forretning har jeg haft i 18 Aar, men nu staar det for mig, som jeg ogsaa snart beder mig afløst derfra, og i saa Fald er Aarsagen denne: Jeg har for nylig været indkaldt for Retten for at afgive Vidnesbyrd i en Sag, der havde været til Forligsmægling hos mig, og det er første Gang, jeg har været stævnet til at møde i Retten. Ved denne Lejlighed vaagnede den Følelse hos mig: Kan du aflægge Ed for Retten, hvis det forlanges? Det blev mig da en Hjertesag at bede Vorherre lyse for mig, saa jeg kunde blive vis paa, hvad jeg med god Samvittighed kunde gøre.

De Ord, Jesus har sagt: I skal aldeles ikke sværge, men eders Tale skal være ja, hvor der skal svares ja, og nej, hvor der skal svares nej, thi hvad der er over det, er af det Onde, de blev saa levende for mig, at hvad han sagde i sit Køds Dage til sine Venner, det siger han endnu til dem, og jeg spurgte vores Præst, om han kunde give mig bedre Oplysning, end jeg havde, om det maaske var en Sygelighed hos mig, at jeg kunde ikke se anderledes. Men han sagde til mig: »Følg, hvad dit Hjerte tilsiger dig, og lad dem saa gøre ved dig, hvad de vil.«

Da jeg mødte paa Tingstuen, gik det saaledes: Herredsfogden kommer med en stor Bog, omtrent som en Bibel, jeg tænkte straks, da han stillede sig lige over for mig med den, nu vil han fremsige Eden for dig. Foruden mig var der tre andre Vidner. Jeg sagde straks til ham: »Jeg tillader mig at bemærke, jeg aflægger ikke Ed.«

Han lagde straks den store Bog og siger: »Ja, saa bliver De idømt en Bøde, og den bliver forhøjet, og der bliver taget fra Dem, saa længe De ejer noget, og naar De ikke ejer mere, bliver De sat i Fængsel, saa længe De lever.«

Jeg gjorde dertil kun den Bemærkning: »Det er mig en Samvittighedssag.« »Ja,« siger han, »men saadan er vor danske Lovgivning, og som Borger er De pligtig at gøre det, med mindre Parten, der har indkaldt Dem, vil fritage Dem for at afgive Vidnesbyrd.«

Straks derpaa fremstod Manden, *Mads Hansen* i Albjerg, der havde indkaldt mig, med de Ord: »Jeg fritager ham for at afgive Vidnesbyrd.« Derpaa siger Herredsfogden: »Ja, saa skal De have Tak, saa er De færdig for i Dag. Farvel.«

Saaledes kom jeg over denne Sag, der havde givet mig flere vaagne Timer. Jeg havde siddet inde i Ventesalen og hørt, at hele Processen gjaldt 600 Kr., jeg havde da opkastet det Spørgsmaal til mig selv, om jeg hellere vilde aflægge Ed eller give 600 Kr., og mit Hjerter besvarede Spørgsmaalet: Langt heller betale 600 Kr. end aflægge Ed. Ja, saadan staar jeg. Jeg forlod Tinghuset med underlige Følelser og takkede Vorherre for, at jeg slap over det.

Jeg gaar ind til min Ven, Bundtmager *Andersen*, og fortæller ham om Dagens Begivenhed, og han glædede sig derved og lod mig vide, at han havde været i samme Forlegenhed, men var bleven fri ved at give sit Æresord paa, at hans Udsagn var Sandhed, og derefter fortæller jeg en anden Mand, Fuldmægtig *Bache*, om Sagen og mærkeligt nok, det var gaaet ham noget lignende.

Det er ikke saa let gjort som sagt at kaste al sin Sorg paa Gud, at give sig Gud i Vold og tro paa,

at Aanden vil lære os alting, og at vi kun har det at gøre at være Aanden lydige og bruge de Evner, Gud giver. Men jeg er nu sikker nok paa, at ligesom der ikke er noget saa stort, at Gud Fader det jo kan, saa er der heller intet saa smaat, han jo det vil, blot han det maa.

Det er omtrent 40 Aar siden, jeg begyndte at indtage et saadant Barnestade, og det er mit Haab, at der har været en stadig Vækst i mit Hjerte i de 40 Aar.

Jeg mindes godt den Tid, da vore ældste Børn holdt Bryllup, da vaagnede de Tanker hos mig: Hvor meget kan vi give hver af dem i Medgift? Paa den ene Side vilde jeg gerne give dem ligesaa meget, vi kunde taale, og paa den anden var jeg bange for nu, jeg var bleven en aldrende Mand, at sætte mig for en stor Gæld, og ligesom begynde paany igen. Vi havde, før Hans holdt Bryllup, 5—6000 Rdl. paa Rente, saa der var jo ikke saa lidt at begynde med. Men hvor meget vi turde give hvert af Børnene, efterhaanden de kom i Stilling, det kneb det for mig at faa bestemt, jeg kunde jo, som saa mange gør, være forsigtig og give dem en god Lommeskilling, og saa senere se, om der kunde blive mere en anden Gang, men den Maade passede ikke for mig. Thi jeg følte som saa: Det er jo lige straks, det gælder om at faa rigtig fat og ikke blive overlæst og forknyt, saa jeg vilde straks give, hvad jeg ligesom kunde tro, vi kunde taale. Jeg bad Vorherre om gode Raad, men jeg gjorde ved Siden deraf mange Regnestykker og havde mange Bekymringer, saa jeg følte godt, det var smaat for mig med at kaste al min Sorg paa Vorherre.

Jeg havde ved den ovennævnte Tid i mange Aar levet i den Tro og sagt saa tidt til Gud Fader: Det

er dit altsammen, lær mig at være Husholder efter din Vilje, saa du faar Lov at raade for det altsammen, og skønt det var saaledes med mig, saa følte jeg godt, at jeg var kun lille og skrøbelig i Troen paa Aandens Bistand.

Jeg blev imidlertid fortrolig med at give vore Børn hver 4000 Rdl. (8000 Kr.) i Penge, foruden hvad Udstyr af Bohave og Kreatur vi kunde afse til dem. Det gik saa meget nemt med Udstyret første Gang, thi da kunde vi tage dem af Kassen, og for anden Gang Halvdelen, men nu kommer tredie, fjerde og femte Udstyr, og efterhaanden blev Gælden større og større, saa den voksede op til 28,000 Kr.

Det var, saavidt jeg mindes, i Løbet af 10 Aar, at alle disse Udstyr blev udredede, og Pengelaanene fik jeg uden mindste Besvær hos mine Venner. I det samme Tidsrum var det, vi byggede vores Kirke, hvor til jeg betalte 1000 Kr. og indbetalte 1000 Kr. i Præstegaarden.

I disse Aaringer var det med vores Avl noget knappere end tidligere, og end det senere igen blev, thi vi havde erfaret, at det var et fejlt Regnestykke, vi havde gjort, da vi en 30 Aar tidligere ved at mergle vore Marker troede, at naar vi blot fik merglet, saa kunde Jorden taale at drives, saa stærkt vi havde Lyst, thi nu var den bleven udpisket og gav derfor langt færre Fold, men den gav dog saa meget Overskud, saa vi kunde udrede det Udstyr, vore Børn fik, og behøvede derfor kun at gøre Pengelaanene. Det gik ogsaa op for os, at vi maatte have Jorden forbedret.

Nogle købte Kunstgødning, og det prøvede jeg da ogsaa, men det hjalp ikke. Men hvad der hjalp, det var, at vi begyndte at fodre Køerne godt, saa vi efterhaanden fik vore Indtægter væsentligst af Mejeriet; tidligere solgte vi Kornet og havde Indtægterne deraf.

Men det varede dog noget længe, inden vi kunde opnaa gode Priser. — —

Rasmus Hansen er rejst for henimod to Aar siden. Jeg er blevet ældre, men hvad Helbredet angaar, saa er jeg Gud ske Lov i samme Stand. Jeg spørger dog tidt mig selv om, hvad jeg gamle Mand nu skal være her for længere, nu kan jeg vel ikke gøre nogen Tjeneste, og jeg ser saa meget i Menigheden, der bedrøver mig, og som jeg dog ikke kan raade Bod paa. Men saa kan jeg da svare mig selv: Ja, nogen Tjeneste gør jeg dog, og det er til daglig, ja, baade Dag og Nat at gaa min Kone til Haande, der nu snart i to Aar har baaret en Sygdom (Rørelse), og det er Gud ske Lov gaaet mig, som Grundtvig engang har sagt: Naar kristne Mennesker bliver over 70 Aar gamle, saa bliver deres Liv halvt i Himlen og kun halvt paa Jorden, eftersom de da bliver mere døde for de jordiske Ting, men mere levende for de himmelske. Dette hørte jeg fra Grundtvig, længe før jeg var naaet den Alder, og jeg har saa tidt tænkt: Gid det maa falde i min Lod, hvis jeg bliver saa gammel, saa jeg kan fornemme, at dette stadfæster sig ogsaa paa mig. Nu er jeg kommen ind i mit 74. Aar, og Gud ske Lov, jeg kan erfare, min Længsel efter Himlen vokser mer og mer, og det er for mig, som jeg nu er færdig med min travle Virksomhed for disse jordiske Ting.

DAGLIGT LIV. Jeg vil nu fortælle lidt om mit Syn paa den folkelige Udvikling i den sidste Menneskealder, ja, maaske lidt længer tilbage. Jeg har foran foralt om den travle Tid, da Jorderne blev merglet. Det var en Arbejdstid, der vanskeligt skal findes Mage til, hvad Mandfolkene angaar. Der var i Almindelighed kun 1 Tjenestekarl og 1 Dreng i hver Bondegård; førend efter Krigen 1848—50 var baade Tær-

sker og Hakkelsemaskiner aldeles ukendte, og indtil der begyndtes med Maskiner, maatte Karlene tærskel al den Mængde Korn, som groede paa vore Marker, og det var saa rigeligt i mange Aar, efter at Jorden var merglet, saa der siden ikke har været lignende. Kornet blev tærsket med Plejle, og Hakkelsen til Hestene maatte Karlen skære med Haandkiste, om Vinteren ved Lygte og om Sommeren, inden han skulde have Davre. Saa naar der var optærsket om Foraaret — og det var en Æressag for Karlene at blive færdige førend deres Nabo — saa fra Tærskeladen til Hegnene, siden lægge Tørv, saa kline Væggene. Saa længe Mergeltiden varede, saa i Mergelgraven, dette varede til Høst, og undertiden begyndtes der igen efter Høsten, og saa atter igen i Laden.

Ja, Tiden i min Ungdom og den i min Midalder det var en strenge Arbejdstid. Der kom nu efterhaanden Velstand iblandt Bønderne. Kornpriserne var ikke høje, men der avledes en stor Mængde Korn, saaledes kan jeg mindes, at vi en Vinter tærskede over 400 Tdr. Korn, foruden hvad vi skar til Hestene, og Pengene kunde endnu godt forslaa, thi Husfliden var endnu i fuld Gang til henimod 1870 og mange Steder endnu længere, thi Husmoderen lavede selv og lod væve og farve vore Klæder, og det var ikke lidet, der sparede derved, saa længe vore Klæder væsentlig kun var af Vadmel, Hvergarn og Lærred.

Der er jo ingen Regel uden Undtagelse, saaledes ogsaa paa dette Omraade, thi der var enkelte Huse, som gik foran med Gæsteri og Forfinelse, og efterhaanden greb det om sig, baade med Nydelse og Forfinelse, saa nu er det en almindelig Mening, at det ikke kan betale sig at spinde og selv lave sine Klæder, og det har ogsaa gjort kendelige Virkninger,

saa nu kan Kvinderne langt bedre end i gamle Dage hække, filere, pudse baade i Huset og deres egen Krop, og det er bleven kendeligt i Byerne. Saaledes kan jeg som Barn mindes, at den første Manufakturhandler kom og bosatte sig i Svendborg, og nu, ja, for nogen Tid siden fortæller en Købmand mig, at nu var der ikke mindre end 28 store Købmands-Forretninger af den Slags.

Jeg kan ikke uden nogen Bedrøvelse se paa denne Forandring, thi det er en kostbar Maade at skaffe sig Klæder paa, og jeg tror, der var en Guds Velsignelse ved den gamle Husflid. Det fornøjede mig at se, hvorledes min Kone og Pigerne havde travlt med at spinde de lange Vinteraftener, skønt det paa en Maade gik ud over mig, thi jeg maatte vinde deres Tene om Aftenen, men jeg syntes, at naar de saadan havde travlt med at spinde, var de gerne altid i godt Humør. Min Kone sørgede ogsaa gerne for, naar de skulde karte Uld, at faa mig og Karlene til at hjælpe dem med den første Behandling, som vi kaldte *at blande Uld*. Det gik gerne saadan til: Naboer og Venner byttede med deres Piger, saa det var ikke saa sjældent, at en halv Snes Piger blev samlet for at karte, og saa holdt de gerne ud til Kl. 2 om Natten, og disse Selskaber kaldtes *Kartegilder*.

Det gik paa samme Maade med Hørren. Naar vi om Efteraaret var færdige med Vintersæden, saa skulde Hørren brydes, for at den kunde blive rengjort saa snart som muligt, og dertil blev byttet med Pigerne ligesom ved Ulden, og desforuden brugtes nogle gamle Koner. Denne Maade blev dog efterhaanden afløst af saakaldte *Hørsvingere*. Det første Vinterarbejde for Kvinderne var at faa Ulden behandlet og faa det til Væveren, saa Vadmelet kunde blive stampet i Løbet af Vinteren og komme til Farveren. Saa snart

dette var besørget, toges der fat paa Hørren, og det var en Æressag, hvem der tidligst om Foraaret kunde have de fleste Stænger med Garn ude at bleges.

I den Tid jeg her har omtalt, var det tillige Pigerens Arbejde at passe Køerne baade Sommer og Vinter, samt naar der kørtes Gødning, at sprede Gødningen, sanke Sten af Markerne om Foraaret o. s. v. Det fornøjer mig at fortælle om den Tid, thi alt var saa hjemligt og friskt.

Det var kort efter Krigen 1848—50, man begyndte med Tærse- og Hakkelsemaskiner, og det er underligt nok, thi naar vi nu kan tærse ligesaa meget paa een Dag som før paa en Uge, og naar vi kan skære lige saa megen Hakkelse paa en Time som før paa 12—14 Timer, saa skulde vi synes, at vi kunde hjælpe os med færre Arbejds kræfter, og der blev ogsaa en Ængstelse blandt Arbejdsklassen for, at det vilde gaa ud over dem. Men det har vist sig, at Folkeholdet blev det samme; der har altid været Arbejde nok.

Men Folk er ogsaa efterhaanden kommen til at gøre langt mere Krav paa Fritid og Magelighed end tidligere, saa naar jeg tænker mig, hvad Fordel vi har haft af Maskinerne, saa har vi ganske vist sparet mange Arbejds kræfter og megen Sved.

Undertiden om Efteraaret kunde vi faa en Del Korn solgt til høje Priser. Men det er soleklart, det har slappet paa Folket, vel særlig paa Ungdommen og Gaardmændene. Før end Tærskemaskinerne blev benyttet, var det jo en Selvfølge, at Karlene maatte staa saa stadig paa Loen, som det var muligt, og de Karle, der rigtig var nogen Drift i, var heller ikke ret villige til at forlade Plejlen, om det saa kun var en halv Time, thi de vidste, hvor meget de kunde tærse om Dagen, og naar de blev forsinkede, saa

de ikke kunde naa Bestemmelsen, saa blev deres Plan forstyrret og Sindet daarligt. Ja, det kan jo synes, som det var en Trældom saaledes at være spændt for Arbejde. Men jeg kan jo tale af Erfaring, at det var en Fornøjelse saaledes at arbejde. Ja, saa længe jeg selv var Tærsker, var det især saa fornøjeligt for mig, naar vi kunde blive tidligt færdig om Aftenen, men jeg var ogsaa besværlig at have med at gøre, naar jeg skulde ud af Loen, og den samme Følelse havde jeg for mine Karle. Det kunde saaledes ikke falde mig ind, naar jeg skulde ud at køre, at sige til Karlene: Spænd Hestene for. Nej, det gjorde jeg villig selv. Der var ogsaa i denne Arbejdstid meget at gøre for Mændene.

Det var saaledes Mandens Gerning at gøre om trent alt Pløjearbejdet, saa der maatte rigtig hænges i med det, thi der var i den Tid ligesom endnu mange Udture for Mændene.

Ja, ved at nedskrive disse Linier kommer Mindet om hin Tid mig saa levende for, som den var nærværende, og ved at se mig selv ligesom løbende til min Gerning, thi det gjorde jeg bogstaveligt, — da mindes jeg Salomons Ord: Jeg saa alt det, som er under Solen, og det skønneste af det alt sammen det var, at en Mand er glad i sin Gerning.

Lønnen var kun lille, men jeg synes, de unge Karle samlede sig lige saa megen Formue som i vore Dage og Pigerne meget mere end nu i Almindelighed.

Lønnen for en dygtig Karl var i Reglen 6 à 8 Rdl. halvaarlig, et Stykke hvidt Vadmel til Bukser og Trøje om Vinteren og om Sommeren Lærred til 2 Skjorter. Pigerne fik Hvergarn til en Kjole, og naar de var bleven ældre og var bleven godt forsynet med Klæder, fik de vævet Dynevaar sammen med Husmoderen, og dette, at de ligesom hjalpes ad med

deres Klæder, holdt en Del sammen paa dem til fælles Virksomhed.

I den her nævnte Tid var alt saa hjemligt (indenslandsk). Naar jeg ser tilbage paa den Tid, da saa vi om Vinteren Karlene møde ved Gilderne med mørkeblaa Vadmels Trøje, Hvergarns Vest, blaa eller graa Vadmels Bukser og en rød Lue til Hovedtøj. Pigerne havde Hvergarns Kjoler med korte Ærmer, der naaede kun midt imellem Hærden og Albuen, og Ærmer paa den øvrige Del af Armen, kaldet *Mamelukker*, Forklædet var af hjemmegjort, Ternettøj. Om Vinteren havde de blaa Vadmels Spends eller Trøje at trække udenpaa. Paa Hovedet havde de en Hætte af Sirtses Tøj og Korsklæde. Om Sommeren var Karlens Hovedtøj Hat eller Kasket.

Al denne Klædedragt var billig og saa køn ud, og det er jo saa naturligt, at saadanne hjemmelavede Klæder maa passe til et Folks Ejendommelighed og være et meget sandere Udtryk for Udviklingen end det nærværende. Thi dengang kendte vi ikke til den Uaand, der nu kaldes Moden, og det er jo saa naturligt. Thi dengang var det kønt at smykke sig, som det opkom i Folks eget Hjerte, nu er det helt anderledes.

For mig ser det saaledes ud: Efterhaanden som Folk fik Lyst til at klæde sig i de udenlandske Klæder, fik de ogsaa Lyst til at glæde sig paa udenlandsk Vis, og Udlandet var naturligvis villig nok til at være vor Læremester.

Imod alt dette indførte fremmede har jeg i hele mit Liv været en Indsigelse imod min Samtid. Jeg takker Gud derfor og kalder det en Naade at være sig selv, og jeg er vis paa, at vort Hjerte tager Skade derved hos alle dem, der ikke lader Hjertet raade for, hvorledes det passer os med Klæderne, saa det

udvortes kan være et Udtryk for det indre Liv i os.

Det staar for mig, at efterhaanden som det danske Folk fik Lyst til at klæde sig paa udenlandsk og lod den saakaldte Mode være Lærermester, saa kom der udenlandske Tanker og Følelser, som bidrog til, at vor ejendommelige danske Natur blev forkvaklet, saa Naadens Aand forlod os. Det er dette, jeg saa inderlig ønsker, at vi igen kunde blive os selv og lade vor Folke-Engel føre os. Thi dersom dette at klæde sig paa Fransk ikke gjorde anden Fortræd, end det var mere kostbart, som jeg foran har bemærket, saa gik det kun da ud over den timelige Formue. Men jeg er sikket nok paa, at jo mere vi Mennesker sætter ind paa det rent udvortes, jo mere svækkes vort indre Liv. Jo mer det derimod bliver stort for os at smykkes som Kristi Brud – at bære Aandens Frugter, som viser sig i barnlig Tro, Haab og Kærlighed, at vokse i Ydmyghed, i Selvfornægtelse, ja, i alle Maader leve et Liv til Guds Ære, saa skal al den Forfængelighed, der nu i vore Dage florerer saa stærkt, visne og for den levende Menighed komme med ind under Forsagelsen, thi det er soleklart, at det er en Verdens-Aand, der virker alt saadant, og det er min Sorg, at jeg kan slet ikke se rettere, end Valgmenighedens Ungdom og mange gamle er reven med i denne forfængelige Strømning.

Men naar jeg ser, at saadan er det i sin Almindelighed, saa er jeg saare glad ved at træffe enkelte, baade unge Mænd og Kvinder, ja, selv ganske unge, der er en glædelig Undtagelse, og det er mit Haab, at disse skal faa Naade til at være som Saltet, der bevarer fra Forraadnelse, og styrkede ved Herrens Nadverbord, vokse til at fortsætte Menigheds-Livet som Staden paa Bjerget, et aandeligt Præstedømme, et saligt Folk, og komme

et Stykke længer frem end vi gamle i Helliggørelse. Gud til Ære og Lov! Det ønsker jeg vore Børn.

AT PRØVE AANDER. Efterhaanden som min Udvikling gik for sig, og jeg lærte lidt til at kende og prøve *Aander*, saa opdagede jeg, at *Begæringerne* var nogle slemme *Krabater*, og at disse saa ofte havde narret mig til at tjene sig. Det er først, efter at jeg havde gjort *Bekendtskab* med *Kold*, jeg kom til *Forstaaelse* med og efterhaanden til mere *Klarhed* over *Aandeverdenen*. Jeg kom til at *forstaa*, at ligesaa *velsignet* det var i mit *Ansigt* *Sved* at æde mit *Brød*, ja, i *Grunden* at arbejde for *Gud Fader*, saa var der noget *fortærende* deri, naar jeg satte mig mere *Arbejde* for, end jeg *naaede* at udføre, og det var jo de *umættelige* *Begæringer*, der *plagede* mig.

Her fik jeg en *daglig Kamp*, jeg *tidligere* ikke rigtig *kendte* til, navnlig dette at gøre al min *Gerning* i *Jesu Navn*, ligesom jeg allerede i mange *Aar* havde været *stillet* lige over for *Gud Fader*, ikke som *Ejer* af det mig *betroede*, men kun som *Husholder*. Men nu *klarede* det sig efterhaanden mere for mig, at jeg ikke selv var *raadig* over min egen *Krop*, men at jeg kun var *sikker* paa *Guds Velsignelse*, naar jeg *spurgte* mig for hos *Aanden*. Thi det blev jeg *fastere* og *fastere* *overbevist* om, at der var *ingenting* saa *smaat*, at han jo vil give *Jesu smaa Søkende* *Besked*. Alt som *Jesus* har *lovet*: Han skal lære eder alle *Ting* og *minde* eder om alle *Ting*.

Det er nu en *Menneskealder* siden, det *begyndte* at *lysne* for mig om de mange, baade *onde* og *gode* *Aander*, der *virker* paa vort *Hjerte*. Ja, det var *samtidig* med, at jeg fik *tændt* *Lys* for mig over *Herrens levende Ord* ved *Herrens Bad* og *Herrens Bord*. Thi saa længe jeg var *Pietist*, *sporede* jeg *ingen* *Udvikling* hos mig af den *Slags*. Men nu kom jeg til

Forstaaelse med, at naar vi talte om Egenkærlighed, Hovmod, Ærgerrighed, Løgn, Bagtalelse o. s. v., o. s. v., saa var det ikke saadanne Uaander, som jeg intet havde med at gøre, men at jeg havde huset en hel Del af den Slags. Thi tidligere, naar der i vore gudelige Forsamlinger blev talt imod et Syndeliv, saa var det i Almindelighed mere noget udvortes i Gerninger, og det skød jeg fra mig og tænkte saa tit: Dær er noget til baade den og den. Men nu følte jeg, hvorledes baade Hovmod, Egenkærlighed, Vrede, Misundelse og alt andet, som er af den gamle Adam, havde, om ikke Højsæde, saa dog Trivsel og Plads i mit Hjerte. Kampen imod disse vort Livs Fjender er nu som ovenfor meldt en Menneskealder gammel, og den staar endnu. Men jeg kan dog sige: Gud ske Lov, jeg har efterhaanden bedre lært at bruge Vaaben imod dem, som Apostelen siger: Ifører eder Troens Skjold, hvormed I skal kunne udslukke alle den Ondes gloende Pile.

Saa længe jeg var Pietist, hørte eller tænkte jeg ikke paa andre Aander end Gud Helligaand, der vejledede og lærte alle troende Guds Vilje og Raad til Salighed, og i Modsætning dertil den onde Aand, Djævelen, der havde Magt og Raadighed over de vantro, og at disse, som Følge deraf, var Djævelens Børn. Denne mørke Anskuelse og denne haarde Dom over Mennesker, der endnu ikke kendte til Omvendelse og Tro, maatte jo paa den ene Side være opvækkende imod Folkefølelsen og paa den anden svække vor egen Udvikling. Dette havde jeg ogsaa følt, da jeg som foran meddelt rejste baade til Sjælland og Hindsholm for at høre, hvad det var at være Grundtvigianer.

Siden det efterhaanden lyste op for mig om en Aands-Verden, og at jeg kom til at føle Sandheden

af Pauli Ord: Vi har ikke Kamp med Kød og Blod alene, men med Fyrstendømmer og Magter og med Ondskabens aandelige Hær under Himlen, kom jeg ogsaa til at tro paa Guds Englevagt, og at de var tjenstagtige Aander, udsendte til Tjeneste for deres Skyld, der arver Salighed, og efterhaanden som jeg er blevet ældre, er det klaret sig for mig, at enhver Bedrift, vi Mennesker udøver, selv i det smaa, er avlet enten af en god eller en ond Aand, og det har nu i mange Aar været af Vigtighed for mig at prøve Aander, det vil Helligaanden lære os, og det maa da være vort Livs Opgave at staa i de gode Aanders Tjeneste, saa vil vor Daabs-Engel, naar Guds Time kommer, bære os hjem i Paradis.

BØRNENADVER. Naar jeg nu spørger mig selv: Hvad er da vundet ved Valgmenigheder, saa svarer jeg: Dog ikke saa lidt, thi vi har Raadighed over, hvis Børn vi optager i Menigheden ved Daaben, og hvem vi vil samles med ved Herrens Bord, og det er meget. Men der er saa meget, jeg længes efter endnu, og som jeg godt kan skønne kun kan komme ved et friskt og varmt Menighedsliv, et Aandepust. Ligesom det i mine yngre Aar var mig en stor Besværighed, som jeg foran har meddelt om, med Statsskolevæsenet, saaledes er det efterhaanden klaret sig for mig, at Menigheden ligger endnu i et underligt Formynderskab under Folkekirken, og det er disse Baand, jeg venter paa og længes efter, at Livet skulde sprænge. Det er i mine Øjne et stort Tyranni, at Staten griber ind og med sin kolde, isnende Haand nægter Menigheden Børn at følge med deres Forældre til Herrens Bord, førend de er 14 Aar, og endda kun, naar de er et halvt Aar forud forberedte af Præsten, og det maa da alle oplyste Kristne let kunne enes om, at ingen Præst eller noget andet

Menneske saaledes kan tale Barnehjertet til som Fæder og Moder, og som Følge deraf er den naturligste og sandeste Vej til Nadverbordet fra det kristne Hjem, hvor Børn hos deres Forældre og sammen med dem har bekendt Troens Ord og bedt Fadervor.

Jeg er ogsaa vis paa, at det er galt, der er sat en vis Aldersgrænse for at komme til Nadverbordet, idet jeg tror, Vejen til Herrens Bord staar aaben for alle døbte Børn, og at det vilde blive en stor Velsignelse til Livs-Vækst for Menigheden, særlig for de smaa, at komme til Bords hos Vorherre, saasnart de kunde høre Ordet: Tager dette hen og æder det, det er mit Legeme, givet for eder, og drikker alle heraf, det er mit Blod, som udgydes for eder o. s. v.

Det har saaledes ligget mig paa Hjerte at tale til mine Venner ved givne Lejligheder, navnlig til Forældre, at nu var Tiden kommen, at Forældrene maatte selv tage det med under den kristelige Børneundervisning at fortælle deres Børn, hvad Vorherre gav sine Venner ved sit Bord, thi det vilde hos vakte Børn i de kristne Hjem vække Længsel efter af følge med deres Forældre, og jeg har sagt: Jeg ønsker, at Livet maa blive saa friskt og stærkt, saa det kan sprænge disse Baand, og jeg længes efter, at det maa ske, endnu før jeg dør, jeg ønskede, at dette skulde have brudt frem i Menigheden, det vilde have bleven en Livsvækst, vi ikke har Mage til i vore Dage. Men gammel Slen-drian, følge Vanen og sejle i Køl vandet, det koster ikke som at stride imod Strømmen. Et Barn har i 10–11 Aars Alderen bedt sine Forældre følge med til Nadverbordet, det var lille Karen i Aaby, og de vaandede sig, men de turde ikke, der skulde, syntes de, nogle større Folk være Banebrydere.

Nej, vi følger smukt Statens Kommando, Forældrene i Menigheden staar umyndige i den Sag, lader Præsten

besørge det hele, saa naar han bekendtgør: Den Dag begynder jeg at forberede Børnene til Nadverbordet (Konfirmation), saa møder kønt alle 14 Aars Børn. I mine Øjne en Jammerlighed for en levende Menighed, der selv har valgt sin Præst og lønner ham og bygget sin egen Kirke. Ja, en stor Sygelighed, at Forældrene i Menigheden endnu ikke er kommen saa vidt i barnlig Tro og kristelig Oplysning, saa de føler det som en Samvittighedssag, at det er dem og ikke Præsten, Vorherre har sat til at tage Børnene med til Nadverbordet. At jeg her har omtalt dette, er af den Grund, at jeg mener, det vilde have været en naturlig Frugt af et virkelig sundt og friskt, frit Menighedsliv.

For 3 à 4 Aar siden syntes det en Stund, som om Menighedslivet i Valgmenigheden paa Mors havde sprængt Rammen for Aldersgrænsen, idet et 12 Aars Barn blev taget til Alters. For denne Forbrydelse blev Præsten tilholdt enten at bøde 100 Kr. eller stilles for en Provsteret (han betalte de 100 Kr.). Da et Aars Tid var hengaaet, blev et andet Barn under 14 Aars Alderen igen taget til Alters. Jeg var glad og fulgte med spændt Opmærksomhed og troede som saa, nu maa det enten briste eller bære. Nu kommer Menigheden til sin Ret, ligesaa frit til Herrens Bord som til Herrens Daab, enten det saa sker saaledes, at Friheden bliver givet i Folkekirken eller udenfor.

Denne Gang blev Følgen, at Kultusministeren gav Menigheden til Kende, at da deres Præst havde brudt, hvad han i sin Embedsed havde lovet, saa var han ikke længer Præst i Folkekirken, og hvis de fremdeles vilde beholde ham som deres Præst, saa var deres Anerkendelse som en Menighed i Folkekirken taget tilbage, og de blev saaledes anvist borgerlig Ægtevielse ligesom Gendøbere og andre uden for Folkekirken. For

mig stod det saaledes, at de skulde have fundet dem deri og blevet en Frimenighed. Uden for Folkekirken, for saa vidt den Frihed til Børnenadver ikke maatte blive lovlig anerkendt, og i en saadan Stilling ønskede jeg, at alle Valgmenighederne havde været fælles med Mors – enten lovlig Frihed inden for eller en Frimenighed udenfor.

Men saa fandt de lærde paa, at Folkekirken kunde ingen kaste ud, og Menigheden kalder sig som Følge deraf en Frimenighed i Folkekirken.

I Valgmenigheden i Høve paa Sjælland gik det paa en anden Maade, dær var det ikke Børnenadver, der viste sig Trang til, men det var andre Baand, som deres Præst (Rønne) for Samvittighedens Skyld ikke kunde finde sig til Rette med, hvorfor de tilhold sig Friheder som ikke at bede den befalede Indgangsbon, ikke overhøre Børnene ved Konfirmation, ikke altid bruge de befalede Kirketekster, meddele Nadver uden Skrifte forud og maaske lidt mere. Det blev meldt for den kirkelige Øvrighed, og Præsten fik Tilhold om at holde sig de folkekirkelige Forskrifter efterrettelige. Men da han som sagt af Samvittigheds Hensyn ikke kunde dette, saa bad han om sin Afsked som Præst i Folkekirken, og den fik han. Men efter at han havde modtaget sin Afsked, tilbyder han at være Præst for samme Menighed, naar den gik under Navnet: Frimenighed i Folkekirken. Det gik her ligesom paa Mors, at hele Menigheden ikke var enig i denne Stilling, men et Mindretal forlod Menigheden begge Steder. Saaledes var Stillingen nu i 1885. Som anerkendt i Folkekirken er ikke alene Sognemenighederne, men ogsaa Valgmenighederne, hvoraf der, saa vidt jeg ved, for Tiden er 10, og saakaldte Frimenigheder 3, nemlig 1 paa Mors, 1 i Klim i Han Herred og Høve i Sjælland. Disse er

ikke anerkendte af Regeringen, men betragtedes uden for Folkekirken. Men de kalder sig selv Frimenighed i Folkekirken. I mine Øjne en saare løs Stilling, som ikke kan vare.

Det er 20 Aar siden, Menigheden i Ryslinge begyndte som en Frimenighed med Birkedal som Præst, og efterhaanden som Trangen er kommen, er der blevet saa mange, at da vi for 14 Dage siden indbød til et Vennemøde af Valgmenigheder, var der 14 Menigheder at indbyde, hvor vi da indbød 20 fra hver Menighed. Vi havde ogsaa et glædeligt Møde den 9., 10. og 11. Juni. Saaledes begyndte den Slags Møder i Ryslinge, saavidt jeg mindes 1880, paa Askov Højskole 81, paa Mors 82, i Ubberup paa Sjælland 83. Jeg har været med til dem alle, undtagen i Ubberup. Naar jeg nu tænker mig Stemningen, og hvad der saaledes var Sjælen i Forhandlingen paa disse Møder, saa kan jeg besvare det med det ene Ord *Præstefrihed*.

Ja, det er underligt nok, og det havde jeg ikke tænkt mig, at Valgmenighedspræsterne gaar sammen med Sognepræsterne i den Slags Krav, og disse lærde Folk er jo mundstærke, saa ved saadanne Møder har jeg følt og føler saa ofte: Vi lider af Præstevælde. Hvad var ellers mere naturligt, end Valgmenighedspræsten og hans Menigheds Krav var de samme? At de kristelig vakte Sognepræster tidt er i Vaande med deres Embede, er let at fatte, som ved at døbe alles Børn, tage alle til Nadverbordet og ægtevi selv Gudsfor nægtere i den treenige Guds Navn; at saadanne længes efter at løses fra Præsteden, det er klart nok. Men at Valgmenighedspræsterne lader dette staa som Nr. 1, finder jeg ifølge den Stilling, de har indtaget til den Vennekreds, der har valgt dem og lønner dem, unaturligt. Hvad der for Valgmenig-

hedspræsterne, naar vi ser Sagen fra Menighedens Side, maatte særlig ligge øverst, det er Menighedsfrihed, Frihed for Barnelivet, at det kan blive næret og plejet.

Det bliver imidlertid ikke anderledes, saa længe Menigheden bliver i Folkekirken, thi Præsterne har alle gaaet samme Skolekursus igennem og er saaledes den lærde Stok, som føler sig ligestillede og gør Fordring paa at være mere dannede end vi Bønder.

Naar jeg bemærker »blive i Folkekirken«, saa synes det mig, Tidens Tegn varslers, at det varer ikke længe, at Menigheden bliver i Folkekirken, og jeg vil føje til: Gid Guds Time til Frigørelse snart vilde komme. Det er imidlertid endnu kun enkelte Røster, der høres om at træde ud. Men da vi var samlet 1881 paa Askov ved det kirkelige Vennemøde, da var alle Talere enige om mere Frihed, men i Folkekirken, Aaret derefter ved Vennemødet paa Mors var derimod nogen Stemning for Udtrædelse. Der kom et andet Spørgsmaal til Forhandling, nemlig om en Præsteskole. Præsten *Hoff* fra Ubberup kom frem med Sagen, omtrent saaledes: Det er til næste Aar 100 Aar siden Grundtvigs Fødsel, og det synes, som at hans 100 Aars Fødselsdag kunde ikke hædres bedre end derved, at den blev Stiftelsesdagen for en Præsteskole, hvor de unge vordende Præster kunde slippe for al den fremmede Dannelse, de universitetsdannede er underkastede. Det førte imidlertid ikke til noget og blev kun støttet af faa og angrebet af flere, de sidste Lægfolk.

Nu ved Vennemødet i Aar i Vejstrup kom Præsten *Frederik Nygaard* med Præsteskole-spørgsmaalet igen og grundede det paa det bibelske Ord: Høsten er stor, men Arbejderne er kun faa. Der var for mig noget stødende, ikke i hans Fremstillingsmaade, men

i selve Sagen, saa havde det været i mine yngre Aar, vilde jeg vist have gjort Indsigelse derimod, men det gaar vel tidt efter det gamle Ord: Ung Mands Mod savner gammel Mands Forstand og omvendt. Hvad jeg har imod en Præsteskole, det er det, det vilde gerne blive noget selvgjort, og det duer ikke i Vor herres Gerning. Vorherre gjorde alle Ting vel. Da han valgte sine Disciple, tog han dem ikke fra Fari-sæernes Højskole, han tog ikke sine Medarbejdere efter Skolekundskaber, men efter, hvem der vilde lade sig bruge af Helligaanden, og disse voksede op ved Jesu Fødder ved at følge ham i 3—4 Aar og høre hans Ord og se hans Tegn.

Det er paa selvsamme Maade, jeg vilde have Præster i Menigheden, ikke nogle, vi som Dreng — med et godt Hoved, som der siges — sendte i Skole for derigennem at uddanne dem til Præster. Men Mænd ud af Menighedens Midte, Mænd, der ogsaa var vokset op ved Jesu Fødder i Tro, Haab og Kærlighed, udrustet med Kraften i Livsordet ved Herrens Daab, Herrens Bøn og Herrens Bord, saadanne Præstemænd ønsker jeg Frimenigheden i gamle Danmark, saa længe Bølgerne rulle.

Det er nu 20 Aar siden, da et kristelig Vennelag samledes i Ryslinge som en Frimenighed med Birkedal som Præst. Jeg var, som jeg har bemærket, saare glad ved at tilhøre denne Frimenighed, og var vi dengang bleven staaende som en Frimenighed, saa finder jeg det naturligt, at saa vilde en saadan Menighed efterhaanden ud af sin Midte have valgt Præster, og saa af Lægmand. Men det er jo selvfølgelig, at Præsterne med den lærde Dannelse i Almindelighed føler sig hævet over Lægmand, og vi har saaledes hørt stærke Røster om Farligheden for Sværmeri og Udskejelser (særlig af Birkedal), hvis Præstevielsen kom

uden for sin nuværende Grænse. Jeg deler slet ikke denne Frygt. Siden Lyset blev tændt i Menigheden over Herrens Munds-Ord til os ved Herrens Daab og Herrens Bord, saa vi med Apostelen kan udbryde: Een Daab, een Tro og een Herre, da er det blevet vitterligt for oplyste Kristne, at det er *Herren, vi samles om i Menigheden og ikke Præsterne*. Ja, jeg har ved Lejlighed gjort det gældende, at saa længe vi hængte i Skriftens gyngende Virvar om Guds-Ordet, da var det ligesom en Betryggelse at have Systemet med sine faste Lovregler. Men siden Vorherre sendte os Grundtvig, ved hvem han tændte Lyset, hvor Herren er i sin Menighed, navnlig i det Troens og Haabets og Kærlighedens Ord, ja, det er en langt fastere Grundvold end alle de lærdes Skriffortolkninger. At bygge paa dette det er at bygge paa Klippen, som kan taale baade Stormvinden og Regnskyllen, saa Grundtvigs ægte Disciple behøver ikke at være bange for Sværmeriet, selv om der igen blev valgt Fiskere, Bønder eller Haandværkere til Præster, og det er da ogsaa mit Haab, at dette maa ske, saa Slutningen paa Menigheden maa bliver Begyndelsen lig.

FOLKEAANDEN. Alting gaar op og ned, frem og tilbage i denne Verden. For henimod en MenneskealdersTids siden fik vi Friskolen frem, som jo aabenbart var en ren Modsætning til Statens Skole, thi Statens Skole er jo kun beregnet paa Hjernens og ikke paa Barnets Hjerter, hvilket Staten vist ikke bryder sig om, thi hele Systemet er jo et Regnestykke. Staten vil have oplyste Borgere. Saa sendte Vorherre os den store Skolehøvding Kold, der lærte os at holde Skole for Livet ved det mundtlige, levende Ord, og derved kom vi Barnets Hjerter i Tale til Glæde og Velsignelse baade for Forældre og Børn.

Nu ser det imidlertid saaledes ud flere Steder, hvor

der holdes Friskole, som nu skal Kundskaben have første Plads, og det bliver jo at komme bort fra Grundlaget og hen imod Statsskolen. — Jeg vil kun ønske, at disse maa blive standset paa Halvvejen og komme tilbage til Skolen for Livet igen. —

Det er en fattig Tid, vi nu lever i. Jeg længes inderlig efter bedre Dage i aandelig Henseende. Paa vor Rigsdag vedvarer ikke alene den bitre Kamp imellem Venstre og Højre, men Venstre har nu ogsaa i flere Aar været splidagtig med sig selv, og det staar for mig, at dem, jeg kalder mine Venner og Aandsfrænder, det i sin Tid saakaldte »nationale Venstre«, de tog helt fejl, da de for at blive et Overtal sluttede sig sammen med Bondevennerne, og det har ogsaa vist sig, at de med deres Overtal i Folketinget har rejst en Modstand imod sig af Regeringen og Lands-tinget som aldrig før og som Følge deraf standset alle Reformlove, og selv Venstre er og har nu i flere Aar været i to Gruppe, Radikale og Moderate.

Jeg er i alle Maader Frihedsmand og hører til det saakaldte radikale Venstre, og dog er jeg og har i mange Aar været uenig med Venstres Politik, saa skønt det ikke falder Folk ind at kalde mig Højremand, saa indtager jeg dog som Venstremand en Særstilling, og det er vel nok saaledes, at kun et lille Mindretal er enig med mig. Den første Uenighed stammer fra det forenede Venstres Oprettelse, som jeg har beskrevet.

Ja, jeg længes efter bedre Tider. Det er Klogskaben, der nu raader. Regnestykker gøres der, men det er fattigt med Troen paa Aanden. Men jeg haaber paa, at den Tid er nær, da alle de, der tror paa Vorherre, vil komme til at bede ham om Forbarmelse for vor Selvraadighed og i Ydmyghed befale sig Gud i Vold.

Da vi fik Stænderforsamlingen, lod Grundtvig Holger Danske sige:

Nu rider jeg til Tinge,
 – og op til Kongens Gaard,
 helt djærvt skal Ordet klinge,
 hvor gamle Holger bor.

Men nu ser det saadan ud for mig, som gamle Holger slet ikke er med paa Tinge.

Ligesom jeg foran i Korthed har omtalt mit kristelige Livssyn, saa kommer jeg nu til det folkelige og skal da bemærke, at i samme Grad som Menigheden giver sig hen i Aandens Tjeneste, saaledes bliver Menighedslivet. Det samme gælder Livet paa det folkelige Omraade. Naar Folket vil lade sig føre af sin Folkeand, saa bliver Folket levedygtigt, hvorimod naar Folket gaar ud paa sine egne Kræfter og Klogskaber, saa bliver det bare Regnestykker og Fornuftslutninger. En saadan jammerlig Tid lever vi nu i i gamle Danmark, da det er kommen dertil, at Mænd, der gaar og gælder for de fremmeligste, ja, selv kaldes for de bedste blandt vore Ordførere, tvivlende spørger, om der er en Folkeand til. Det har ikke alene forundret, men det har bedrøvet mig. Ligesom det var min gode Engel, der hjalp mig, da mine Heste løb løbsk, og Hjulet med et stort Læs Graner gik over min Fod uden at knuse den, saaledes tror jeg, at enhver Kristen har sin Engel, og at ethvert Folk, der ikke er en sammenløben Flok, men et Folk med sit eget Modersmaal og Fædreland, har sin egen Folkeand eller Folke-Engel, der er en aandelig Personlighed, som vil styre og lede Folket og saaledes er større end Folket.

Nu i vore Dage er Folk bleven store og kloge i deres egne Øjne, nu er det Tidsaanden, nu er det Selvarbejdet, Fornuften, saa skal Aanden naturligvis

staa bi, men ikke som Fører. Nej, Selvarbejdet naturligtvis. Her er jeg ved Aarsagen til, hvorfor jeg ikke er glad eller tilfreds med det politiske Venstre. Det er, som jeg har bemærket, Tro paa Overtal i Stedet for Tro paa Aandsmagt, der har gjort, at vor Stilling er bleven saa pinlig, som den i Virkeligheden er i Øjeblikket.

Det staar saaledes klart for mig, at ligesom Herren selv vilde føre sit eget Folk Israel, saa har han sendt Engle med Hedningefolkene, og den Overengel, han sendte os, kalder vi jo Verdens Aand eller Holger Danske. Ja, Gud er Kærlighed, og deri viser han den, at han sender Engle til Ledsagere for Folkene. Men det gælder da om, at vi i Ydmyghed lader os føre af Guds gode Aander, thi med Selvraadighed gaar det, som det gik Israel, naar det var genstridigt.

Dær staar det politiske Venstre og begyndte for omtrent en halv Menneskealder siden, stolende paa sit Overtal, hvormed det haabede at overvinde Højre. Det var Regnestykket, Klogskaben, Selvraadigheden, eller hvad det nu skal kaldes, dette Overtal støttede sig til.

Den første og vel ogsaa største Aarsag til den nærværende pinlige politiske Stilling ligger endnu længere tilbage end det forenede Venstres Oprettelse, thi det er aabenbart GrundlovsIndskrænkningen af 1866. Indtil 1865 havde vi i en lang Aarrække væsentlig haft de lærde ved Styret, saadanne Mænd som Monrad, Hall, Krieger, Andræ, Lehmann, David, Bluhme o. s. v., og i den Tid var den politiske Kamp væsentlig mellem de lærde og læge, og jeg tænkte mig dengang: Det er nu kommen til det Spørgsmaal, om de Mænd med den latinske (den fremmede) Dannelse skal vedblive at slaa Tonen an i Danmark, el

ler den hjemlige Udvikling og det voksende danske Folkeliv, der havde saadanne Aandshøvdinge til Ordførere som Grundtvig og Kold og deres Frænder, om det kan bryde igennem, og jeg længtes inderlig efter, om dette kunde ske. I den Tid syntes det, som Godsejerne vilde være fælles med Bønderne for at kæmpe imod det lærde Parti og oprettede Foreninger, som kaldte sig Forening for de smaa og store Bønder (Godsejerne og Bønderne), grundet paa, at de alle vare Skatteydere. Men mærkeligt nok, saa kom 1866, og til at staa i Spidsen for Gennemførelsen af Grundlovs-Indskrænkningen valgte Kongen Danmarks største Godsejer, Grev Frijs til Frijsenborg i Jylland, og med denne Grundlovsforandring blev Venskabet borte imellem de store og smaa Bønder, thi nu fik Herremændene et saadant Overtal, at een Herremand fik ligesaa megen Valgret til Landstingsvalget som en hel Kommunes Folketingsvælgere, saa nu fik Kampen efterhaanden en anden Skikkelse, thi ligesom det før var de lærde, saa blev det nu de rige, Penge- magten, og imod denne Magt var det, at Venstre med sit Overtal vilde prøve Styrke gennem det for- enede Venstre.

Den, som tror, frygter ikke. Jeg har aldrig været i Tvivl om, at Aanden jo vil Frihed, og at i det Liv, som vore store Skjalde Oehlenschläger, Grundtvig, Ingemann og flere havde sunget for Folket, og som gjorde sig gældende ved Oprettelse af danske fri Børneskoler og Højskoler, hvor vore Skjaldes danske Sange blev sunget med Liv og Hjertens Lyst, at dær var Verdens Aand, Folkeengelen til Stede, og havde vore Politikere da ikke haft Hastværk, men biet og ladet dette Liv vokse sin stille Vækst, saa skulde det nok efterhaanden bleven stærkt nok til at sprænge Formerne, thi da var det Aandens

Gerning, og den bryder sig slet ikke om et samenskabet Overtal. Men nu gik det en anden Vej, det politiske Flertal i vort Folketing vilde overvinde Magthaverne, men Følgen blev anderledes.

Vi har nu haft forskellige Ministerier, og nu har vi Godsejer *Estrup*, som er den stærkeste af dem alle. Ja, saa stærk, at han, da han 1877 ikke kunde faa en Finanslov, han var tilfreds med, tog han i Stedet for at gaa sin Vej paa egen Haand Pengene af Kassen. Nu viste det sig, at det saakaldte forenede Venstre ikke længer kunde holde sammen, men delte sig i tvende Partier, det radikale og det moderate, der bittert forfulgte hinanden, og nu blev det helt kraftesløs. Imidlertid vaagnede Vælgerne, saa de sendte flere og flere Venstremænd til Folketinget, saa den samme Estrup ved de sidste Rigsdagsmøder kun har haft en Fjerdedel Folketingsmænd med sig i Folketinget, thi selv mange Højremænd er imod ham, og disse i Forening med Venstre vil nu af med ham. Men denne Estrup gaar endnu ikke sin Vej, men i Stedet sender han Rigsdagen hjem den 1. April 1885 uden at have en Finanslov, og vi har saaledes Provisoriet Nr. 2. Buen er nu spændt som aldrig før i vore Dage. Det politiske Venstre oprettede straks Riffeforeninger, som dog snart blev standset i Virksomhed ved en provisorisk Lov imod Indførelse af Rifler og al Skydning selv i Skytteforeninger, uden dertil bliver givet provisorisk Tilladelse. Det gik mig ved Oprettelsen af disse Foreninger ligesom i sin Tid med Oprettelsen af det forenede Venstre, thi jeg følte, det er igen Overtallet, den fysiske Magt, der gør sig gældende.

Mit Ønske, ja, min Bøn til Vorherre, er for vort Fædreland, at denne bitre Tid, hvor Uaanderne er ligesom slaet løs, saa Partihadet er grænseløst, snart

kunde faa Ende, og at det danske Folk kunde blive ydmyget og bede Vorherre om Hjælp. Ja, det er mit Haab, at det vil ske, saa det hjertelig bløde danske og efter sin Natur fredsommelige Folk snart kunde faa Fred med sig selv. — Men saa længe det stærke Raab lyder ved alle politiske Venstremøder: »Ned med Estrup,« da vil Folket endnu raade sig selv, thi han bliver ikke siddende een Dag længere, end Vorherre vil. Thi hans er Riget og Magten og Æren.

Søndag, den 12. Juli 1885.

Christen Hansen.

Om Christen Hansen ønsker Udgiveren at tilføje følgende yderligere Meddelelser. Da han 1831 — som omtalt Side 40 — drog hjemmefra for at rejse til Knudstrup ved Randers, vandrede han paa sin Fod op gennem Jylland. Det var en drøj Tur, og da han en Nat gik hen ad Landevejen, kørte Postvognen forbi ham. Han tog da fat i Vognen og løb saaledes ca. 4 Mil lige til Skanderborg. »Det fremmede godt,« fortalte han senere, »og var mig til stor Lettelse.«

Ved Giftermaalet med *Maren Nielsdatter* overtog Christen Hansen hendes Fødehem Rosagergaard. Til at begynde med var det meget smaat med Indtægterne. Den første Vinter havde han kun Raad til at anskaffe to Stole, en til hans Hustru og en til Pigen, men saa lavede han tre Skraver, som han, Karlen og Drengen kunde sidde paa de lange Vinteraftner. Næste Aar vovede han sig til at købe et Bord med Sideklapper, men da hans Fader kom hjem fra Roskilde Stænderforsamling og saa det, udbrød han: »Ja, Christen, du er ung og dristig, men bliver du saadan ved at anskaffe, saa ryger du snart fra Gaarden!«

I sit daglige Liv viste Christen Hansen en aldrig

svigtende Udholdenhed. Samme Trofasthed viste han i offentlige Anliggender. Da han var 83 Aar, rejste han til Kværndrup for at stemme til Folketingsvalg. Ved den Lejlighed udtalte han med en Følelse af Stolthed og Taknemmelighed: »Første Gang jeg stemte ved Folketingsvalg, stemte jeg paa min Fader, jeg har altid stemt paa Venstre, det gør jeg ogsaa denne Gang, og derfor stemmer jeg paa min Søn.« Denne Søn var Folketingsmand *Andreas Rosager*.

Det var med en lignende Følelse, Christen Hansen nogle Aar senere udtalte sin Glæde over, at han endnu i sit 87. Aar kunde pløje en Tønde Land daglig og endda efter endt Dagværk læse Avisen og derefter en god Bog, mens han røg sin Aftenpipe.

Men selv en Kæmpe indhenter Alderen omsider. I Slutningen af Aaret 1900 maatte Christen Hansen gaa til Sengs. Den 18. Februar 1901 var det paa det sidste. Om Aftenen rakte han begge Arme i Vejret og udsbrød som i glad Forundring: »Maa jeg komme hjem?« Lidt efter lagde han sig rolig tilbage, foldede Hænderne og sagde: »I Jesu Navn.« Og dermed sov han hen.

FRA MIN BARNDOM OG UNGDOM

AF NIELS PEDERSEN

AARDEN, hvor jeg er født den 13. Febr. 1851, og hvor jeg bor endnu, er min Faders gamle Gaard. Min Farfar, *Niels Jensen*, overtog Gaarden, som dengang laa i Brudager By, Svendborg Amt, efter sin Far, *Jens Hansen*, der havde købt Gaarden til fri Ejendom fra Bjørnemose Gods. Niels Jensen flyttede Gaarden fra Byen her ud til den vestre Side af Brudager Sogn i Aaret 1807, hvor Distriktet med flere Huse og Gaarde kaldes Gravvænge.

Min Fader hed *Peder Nielsen* og var født 1813. Han var Tvilling til en Søster, *Maren*, og om deres Fødsel er at fortælle, at da Pigen blev født først, blev der Glæde, idet Forældrene havde to Dreng forud, men da der lidt efter kom en Dreng til, græde de begge. Det var jo i Statens og mange Menneskers Fallitaar. Min Moder hed *Johanne Margrethe Hansdatter* og blev født 1814 som Datter af *Hans Christensen* i Kohavegaarden i Vejstrup.

Mine Forældre holdt Bryllup 1841 og overtog samtidig denne Gaard. De var, som saa tidt sker med Ægtefolk, meget forskellige af Natur. Fader hørte til de stille og meget tilbageholdende, men kunde til Tider være rig paa Lune, saa han var meget afholdt af saa godt som alle. Fra Barneskolen medbragte han et rigt Fond af Bibelsprog og Skriftsteder, som han bevarede højt op i Alderdommen, og jeg tror, at han i Stilhed, alt som han blev ældre, levede med dem i

sit Hjerte. I alt Fald gav han gerne Møde, naar Lægeprædikanten *Johan Nielsen* i Fyrrerne og Halvtredserne holdt Forsamling i Brudager eller Omegn. Min Mor havde et livligere Temperament, hvorfor hun ofte var Sjælen i et muntert og godt Vennelag, men jeg mindes tydeligt, at hun selv erkendte, hun var bag efter Far med at blive kristelig vakt, ja, jeg er nær ved at tro, at det først skete, da Slægten i Vejstrup med Broder Christen Hansen i Spidsen var blevet klar over, hvad Grundtvigianismen førte i sit Skjold.

Mine Forældre fik seks Børn, hvoraf de fire ældste var Piger, af de to Drenge var jeg den ældste. Den tredieældste Datter døde 1½ Aar gammel. Hun var fra Fødselen af svagelig og skæv i Ryggen, og vor Læge i Svendborg var, trods al Umage, ikke i Stand til at kurere hende, og Følgen var, at det til Mor strømmede ind med Raad fra kloge Koner. Jeg skal kun anføre eet, som mærkeligt nok blev fulgt. Der skulde tre Torsdagnætter i Træk mellem 12 og 1 hentes en Haandfuld Jord fra den sidste Grav paa Kirkegaarden i Brudager, og den, der hentede Jorden, maatte ikke tale et Ord til nogen undervejs. Denne Jord skulde saa Barnet sove paa, men efter sidste Torsdag Nats Søvn skulde Barnets Linned øjeblikkelig, men ligeledes stiltiende føres til Kirkegaarden og graves ned i Graven, hvor den sidste Jord var taget. Forsøget blev virkelig gjort. Det var Far, der til Trods for, at han var den allermest tvivlensde — han troede hverken paa Spøgeri eller Hekse — fik det Vovestykke at besørge. Men det hjalp ikke. Barnet døde.

Min Mor var, saa langt jeg husker tilbage, til Tider meget svagelig. Hun led meget af Gigt, men naar Sygdommen stilnede af, var hun ofte Livet i Huset. Jeg fik imidlertid som Barn mange Rap af

hende. Det var Datidens Skik, at Klø skulde der til, endogsaa somme Tider for en lille Forseelse. Men adskillige Gange var der vel Grund nok til Daskene, jeg fik, da Smaaspilopper laa mig i Kødet. Jeg kan erindre, at jeg som 4¹/₂Aars Purk en Dag havde »pudset« den ene Vindueskarm i Spisestuen, saa Nederkanten var blevet rund, dog ikke mere, end Karmen kunde bruges, da Snedkeren fik den vendt, men forinden havde Mester Erik danset paa mine Rygstykker. Af Far kan jeg kun huske, at jeg har faaet Straf to Gange.

I Efteraaret 1854 købte Far sin første Tærskemaskine, som vistnok var den første af den Slags Maskiner, der kom her til Egnen. Den havde imidlertid den slemme Fejl, at den tidt gik i Stykker, en Genvordighed, som ikke gik mig til Hjerte, saa meget mindre som jeg et Par Aar efter blev sat til at drive Maskinheste tillige med vor Tjenestedreng, og denne evige Gaaen rundt uden at komme længere det var virkelig ikke noget, som passede mig. Intet Under, at der saa kunde findes paa et og andet til Tidsfordriv, som kunde have farlige Følger. Saaledes kan jeg huske, at Tjenestedrengen en Dag, vi drev Heste, stod paa det store Omgangshjul, der ikke var Dæk over, og selvfølgelig skulde jeg prøve det samme. »Ja,« sagde han, »men du tør ikke staa saa nær hen til den lille Skive som jeg!« »Det skal jeg vise dig!« sagde jeg, og saa stod jeg paa hen til Skiven, der greb fat i mine Nordtræsko. (Træskostøvler). Med et Ryk trak jeg Foden til mig, saa kun Træskoen blev knust, hvorimod Foden slap med en Blodstrime ind under den store Taas Negl. Det var første Gang, en Ulykke havde Bud efter mig.

Det siger sig selv, at det var en stor Lettelse for

Karlene i hin Tid at faa al Vaarkornet tærsket paa Maskine, saa kun Rugen og undertiden lidt af Hveden blev tærsket med Plejle, for at man kunde faa Tækkehalm, men alligevel skulde der adskillig mere Flid til end nu om Dage. Om Vinteren varede Arbejdstiden gerne fra Kl. 6 Morgen til Kl. 7 $\frac{1}{2}$ Aften, Spisetiderne fraregnet, og om Sommeren fra Kl. 4 til 7 $\frac{1}{2}$, men da kvægede en god Middagssøvn godt.

Spisetiden i en fynsk Bondegaard for 70 Aar siden var saaledes: Om Sommeren Kl. 5 Davre, Øllebrød og Flæsk, Kl. 9 Mellemmad, bestaaende af halvanden Rundtenom af de store hjemmebagte Rugbrø'er med Smør og Paalæg af Ost og Kød plus en eller to danske Dramme, Middagsmad som nu Kl. 12. Derefter 1 $\frac{1}{4}$ Times Middagssøvn og saa Kaffe med et Stykke brunt Sukker (Kandis) Kl. 1 $\frac{3}{4}$, Mellemmad som om Formiddagen Kl. 4 $\frac{1}{2}$ og endelig Kl. 7 $\frac{1}{2}$ den saakaldte *Na're*, der som Regel bestod af nykogt Byggrød, dyppet i Mælk. Om Vinteren var Spisetiderne Kl. 7 Morgen, Middag Kl. 11, ingen Middagshvile, Kaffe Kl. 1, Mellemmad mest med Fedt i Stedet for Smør Kl. 4—4 $\frac{1}{2}$, hvorefter der røgtes og gjordes klar til Hakkelseskæring, som foregik med Haandkraft, i min Barndom med smaa Haandkister, senere med Maskine. Nadren Kl. 7 $\frac{1}{2}$ var gerne om Vinteren Byggrød hveranden Aften og Kartoffler med god Dyppelse hveranden Aften, men hver maatte pille sine Kartoffler, som man lagde i en lille Hob foran. Som Regel stod Husets Piger op og spiste ved den udvendige Side af Bordet.

Da vi Drengene blev 7—8 Aar, fik vi Lov til at komme med til Sommermarked i Svendborg, og Far gav os hver en Mark — 33 Øre — til fri Raadighed. Rideture paa Karrusellens Heste var for mig noget af det højeste, et Marked kunde præstere, omtrent lige-

saa morsomt var det at se og høre den mærkelige Harlekin og det Panorama, der kunde ses i hans Telt, saa mine 33 Øre var snart forduftede til disse Fornøjelser, hvorimod min Bror brugte sine Penge til det mere solide, til Honningkager og et Hjerte, hvoraf han bragte det meste med hjem til Deling mellem Mor og vore Søkende. Egentligt ikke underligt, at han af alle blev betragtet som en meget bedre Dreng end mig, thi han var det visselig ogsaa.

Det var en Selvfølge, at jeg skulde i Brudager Almueskole, som den dengang kaldtes, og hvori mine tre Søstre havde gaaet. Min Mor fulgte mig første Dag i Skole, men hvordan jeg blev modtaget af Læreren *Pedersen*, kan jeg ikke huske. Kun erindrer jeg, at jeg læste to Vers for ham, som jeg kunde udenad, det ene var »Klokken slaar, Tiden gaar« og det andet første Vers af »Dejlig er den Himmel blaa.«

Vi var 102 Børn i begge Klasser, altsaa et Par flere, end Loven dengang tillod en Enelærer at have. Jeg havde lært at læse, før jeg kom i Skole, men det havde de langt fra allesammen, og det voldte stort Besvær for *Pedersen*, og han blev derfor ikke saa sjældent i ondt Lune. I yngste Klasse var korporlige Straffe dog ikke saa almindelige som i ældste, hvor Rebtampen ofte blev benyttet. Jeg ved med Sikkerhed, at jeg kun har faaet Klask af hans flade Haand to Gange, og den sidste Gang gik det saaledes til. Vi, der sad paa den ene af Bænkene, skulde stave til *Arbejde*. Den første Dreng skulde sige første Bogstav, den næste det andet og saa fremdeles, saadan som vi almindelig staver. Jeg sad Nr. 2 og skulde altsaa have sagt »r,« men ulykkeligvis sagde jeg »ar« — øjeblikkelig en Sinkadus. Nr. 3 skulde have sagt »ar«, men sagde »b«, atter en Ørefigen, og saaledes

blev der Fejl Rækken igennem, alle saa nær som Nr. 1 løb Sur i Opgaven og fik et Klask.

At Skolearbejdet ikke var særlig tiltrækkende for vi Drengene, var der flere Ting, der tydede paa. Vi var f. Eks. aldrig gladere, end naar der om Sommeren kom en Vogn med Skoletørv, hvorved flere blev tilsagt til at hjælpe med Aflæsning. Eller naar Husmanden, der tærskede i Loen, trængte til en Haandsrækning ved Rensningen af Kornet. Det gjorde slet ingenting, om ogsaa vi ved saadanne Ekstraarbejder blev noget sorte og forrøgede i Ansigtet, for saa var vi dog fri saa længe.

Vi kom tidlig i Lag med Katekismusen, der var Forløberen for Balles Lærebog, den Bog, der ved Udenadslæsning formørkede mangt et Barnesind, og som ogsaa gjorde sit til, at Bægeret kom til at flyde over for mig, dog ikke, før jeg fik noget andet og bedre at hige efter.

Efter omtrent et Par Aars Forløb kom endelig den for mig gode og lykkelige Tid, da jeg blev fri for denne Trædemølle, og det gik saaledes til. I og omkring Vejstrup havde jeg ikke mindre end fire jævnealdrende Fætttere, som jeg nu og da fik Lov til at besøge. En Sommerdag i Aaret 1859 aflagde jeg et saadant Besøg i Kohavegaarden, hvor min Moder var født, og hvor hendes yngste Søster, Karen, der var gift med Morten Rasmussen, havde arvet Gaarden. Deres ældste Søn, Peder, var et halvt Aar yngre end mig, men en fortrinlig Legekammerat. Jeg mindes, at jeg gik fra Brudager Skole lige derned og havde Lov til hjemmefra at blive i Kohavegaarden en Dag over, men atter næste Dag skulde vi igen i Skole, han ud i Friskolen og jeg i Brudager Skole. Minnet staar saa levende for mig, som var det sket i Gaar. Moster Karen lavede vor Skolemad i Stand,

og da vi bød Farvel, føjede hun den Bemærkning til:
 »Naar I kommer ned til Vejleddet, gaar I hver til sin Side.«

Begge vidste vi, hvad hun mente, men hvem der gjorde det modsatte, det var Niels, thi jeg fulgte uden videre med Fætter Peder ud i Friskolen, og jeg fik mere end Blod paa Tanden ved at høre *Rasmus Hansen* fortælle Bibelhistorie og Danmarkshistorie, ja, endogsaa Geografi blev fortalt. Det var altsammen noget saa mageløst for mig og gjorde et saadant Indtryk paa mig, at det ligefrem sprudlede i mig. Og da jeg samme Aften kom hjem og fortalte min Mor om denne min store Oplevelse, var det med en saadan Livfuldhed, at den ganske betog hende Lysten til at give mig Irettesættelse.

Men fra den Dag var der Graad og Tænders Gnidsel, de Morgener, jeg skulde i Brudager Skole, og ikke mindre naar Katekismen og Balle skulde læres udenad herhjemme. Min Bøn var tidlig og sildig, om jeg dog maatte faa Lov til at gaa til Vejstrup. Min Mor vandt jeg snart, hvorimod det var langt vanskeligere med Far. Han og Lærer Pedersen havde som Børn siddet paa Skolebænk sammen, og indtil kort forud havde Far pløjet for ham. Sin Vægtring motiverede han ogsaa med at udtale: »Folk siger ikke, at den Kone har taget sine Børn ud af Skolen, men de siger, den Mand har gjort det, og dog er det dig, Moer, og ikke mig, der vil det.«

Længe prellede derfor mine Bønner af hos ham som paa en Mur, men min Attraa og Ildhu til Vejstrup var saa stærk, at jeg ikke alene græd, men tudede, hver Morgen jeg skulde i Skole.

En saadan Morgen, da det var rigtig galt, siger min Mor til min ældste Søster: »Gaa ud i Marken og spørg Far ad, hvad vi dog skal gøre ved Drengen!«

Hun gik og maa vist have fremsat Spørgsmaalet med endnu stærkere Patos, for Far svarede — rimeligvis i Vrede: »Saa gør, hvad I vil da!« Og med den Besked vendte hun tilbage.

Samme Dag fulgte Mor mig op i Brudager Skole, hvorfra jeg blev udskrevet og fik mine faa Sager med hjem. Nu vilde Far, at min yngste Søster, Karen, der var 12 Aar, skulde fortsætte i Brudager, saa var Saaret i Forholdet mellem ham og Pedersen knap saa ulægeligt, mente han, men det vilde Søster bare ikke, og hun fik ogsaa Lov at følge med mig.

Med Glæde blev vi begge modtaget af Rasmus Hansen, der forud godt kendte vort Hjem. Den første Vinter, 1859—60, gik vi i hver sin Klasse, men det paafølgende Foraar kom vi til at følges ad.

Det var altsaa Efteraar og bar mod Vinter, da vi kom i Friskole, men hvilket Vaarbrud følte vi ikke inden i os ved den vældige Forandring fra den gamle til den ny Skole, og min Mor mærkede det sikkert ogsaa, for det første, jeg gjorde, naar jeg kom fra Skole, var at opsøge hende for at fortælle det væsentligste af, hvad vi havde hørt den Dag.

Med Sandhed kan jeg sige, at mit Øre var lyttende og mit Hjerte modtageligt, hvortil kom en stærk Fantasi. Under Rasmus Hansens Skildring af historiske Personer og Begivenheder saa jeg altid Menneskene og Stederne for mig. Af Bibelhistorie tiltalte Josefs Historie mig mest. Ja, hver Gang denne Historie levende blev fortalt, som Rasmus Hansen kunde gøre det, da duggedes mine Øjne, og mit Barnehjerte blev varmt. Jeg følte — omend halvt ubevidst — at den Aand, der herskede her i Friskolen, var af en højere og ædlere Art end i den Skole, hvorfra jeg kom.

Gudesagn, saavel de græske som de nordiske, var ligeledes ypperlig Føde for et opladt Barnesind og

RASMUS HANSEN

LARS HANSEN

P. H. NYGAARD

NIELS PEDERSEN

en god Hjælp til at lære at skelne skarpt mellem det onde og det gode. Men ved Siden af de forskellige Arter af Historie blev de andre Kundskabsfag, Læsning, Skrivning og Regning, ikke glemt, hvad de forskellige Skolekommissionserklæringer, der fremkom i Tidens Løb, bærer Vidne om.

Naar Biskop Engelstoft ved sin Visitats i 1860 i sin Tilkendegivelse i Friskolens Protokol [se Side 98] bruger det Udtryk: »efter sin Plan«, maa der altsaa foreligge en Plan for Skolen, og det gør der ogsaa. Paa et løst Blad, som jeg har fundet i den gamle Protokol, har Rasmus Hansen udtrykt Skolens Program i følgende Ord (hans Navn staar ikke under det, men Haandskriften er hans): »Vi betragter Skolen — selvfølgelig Friskolen — som et Resultat af den folkelige Frihed, Grundloven af 5. Juni 1849 skænkede det danske Folk, idet vi gaar ud fra, at Friheden kan umulig udvikles og gaa i Arv til Efterslægten, med mindre Bondestanden, der udgør det store Flertal og altsaa er i Besiddelse af Magten, kan tilegne sig saa mange Kundskaber og saa megen folkelig Dannelse, at den bliver sig selv bevidst ved at skatte sine Friheder og sin Indflydelse, ved at tale det djærve Ord paa rette Tid og Sted og ved at frede om Kunst og Videnskab samt alt det skønne i Livet. Dernæst ser vi, det er umuligt at virke for denne Frihed og for dette Liv, med mindre Efterslægten tillige kan leve for det samme Salighedshaab, der styrker os, eftersom det er umuligt for os selv at virke kraftigt og kærligt uden dette.

Altsaa lægger vi det kristelige til Grundlag for al Udvikling som nyttigt for dette Liv og nødvendigt for det tilkommende. Livet, baade det kristelige og det folkelige, betragter vi som et Hele, hvor den nærværende Slægt skal fortsætte den forudgaaendes Værk,

og for at kunne dette betragter vi det som givet, det især er Historien, der skal dyrkes. Herom minder — efter vor Formening — Herrens Bud: »Ær din Fader og din Moder,« som ogsaa Digterens Udsagn: »Mens du mindes gamle Dage, herligt varsler du om ny.« Altsaa har vi Historien for Livsudviklingens Skyld. Andre Videnskaber kun som nyttige for dette Liv. Til Slutning betragter vi det »at være noget« og det »at vide noget« som to forskellige Ting, hvoraf vi vælger det første, og det er os klart, at det er Hjertet, der skal paavirkes. Dette sker — efter vor Formening — bedst ved det mundtlige Ord, hvorfor vi har valgt den fortællende Undervisningsmaade som den, der fører sikrest til Maalet.«

Rasmus Hansen kunde være lidt bred i sin Fortællemaade og i sin Forklaring, men det mærkede vi Børn ikke. Der var i saa Henseende — i alt Fald hos mig — ikke Spor af Kritik over for ham, saa længe jeg gik i Skole. Først senere hen lagde jeg Mærke til hans undertiden lidt for brede Udvikling af en Sag.

I Sommeren 1860 kom Højskoleforstander Kold fra Dalby paa Besøg i Friskolen, og han fortalte os da Historien om Kejserens nye Klæder. Jeg kan i Mindet se og høre ham endnu, som han fortalte. Hvor kunde han fremstille for vort Syn den pyntesyge Kejser og disse Vævergavtyve, der vævede og vævede og vævede ikke endda. Hvorledes de bar sig ad med at klæde den stakkels Kejser paa, og endelig til Slut, at det var Barnet, det troskyldige Barn, der afslørede al denne forlorne Herlighed. Det var første Gang, jeg saa og hørte Kold, men det blev ikke den sidste.

Fra Gravvænge til Rosagergaard, hvor Friskolen holdtes de første 4 Aar, er der knap 7 Kilometer. Det var denne Strækning, vi tre yngste Søskende havde at vandre til Skole. Efter at den første Vinter var

gaaet, kom Søster Karen og jeg til at følges ad de halvandet Aar, hun havde tilbage, og det kortede Vejen godt, saa meget mere, som hun var en ypperlig Fortæller af, hvad hun i Fritiden læste i Skolen. Jeg bar Tasken med Mad og Bøger, og hun bandt Hose, alt som vi gik. Hun var saa dygtig til at binde Hose, at Huskonerne, der gik paa Vejen og bedte med Køer, lagde Mærke til hendes Hose om Morgen og tastede hende an om Aftenen for nærmere at faa at se, hvor meget hun havde bundet, medens jeg havde faaet en god Bid af Ingemanns »De underjordiske« eller »Kristen Bloks Ungdomstreger.« Den Slags var Mad for Mogens, naar jeg bare ikke selv skulde have Ulejlighed med at læse dem.

Min Søster kom selvfølgelig til at gaa til Konfir-
mationsforberedelse hos den gode Pastor Regoli i Oure, og dær blev hun konfirmeret i Efteraaret 1862.

Sommeren efter at jeg havde holdt 14 Aars Fødsels-
dag, kom jeg til at gaa til Konfir-
mationsforberedelse hos Pastor Brandt i Ollerup. Regoli var død, og mine Forældre havde 1863 løst Sognebaand til Brandt. Det var godt, jeg havde faaet Gaamuslerne udviklet under min Skolegang, for til Ollerup fik jeg mere end dobbelt saa langt at gaa. Pastor Brandt var kristelig vakt ved Grundtvig, og han havde god Forstaaelse af Børneopdragelse, hvorfor han brugte det mundtlige Ord ved Undervisningen i Konfirmandstuen, saa jeg var meget glad ved disse Timer. Han fortalte og forklarede udelukkende fra Bibel og Kirkehistorien, men krævede intet Svar af os. Kun en Salme i Grundtvigs Festsalmebog fik vi hver Gang for til at lære udenad, og den sang vi næste Gang, saa kunde han under Sangen faa Indtryk af, om vi havde efterkommet hans Forlangende. Hørt enkeltvis blev vi ikke. Først i Oktober 1865 blev vi konfirmeret i Kirkeby

Kirke, der var Anneks til Ollerup. Men mod Sædvane krævede Brandt den Dag Svar af os, da vi stod ude paa Kirkegulvet. Om vi kom godt fra det, var der vist hos Kirkegængerne delte Meninger om. Brandt var en god Præst, men myndig over for ældre, der i et eller andet Spørgsmaal havde en fra ham afvigende Mening.

I Aaret 1866 blev Valgmenighedskirken i Ryslinge bygget og indviet, og samtidig flyttede vi fra vort Hjem derhen og blev dær til 1875, da vi fik vor egen Kirke bygget og indviet i Vejstrup.

Lidt efter lidt gled jeg ind i den saakaldte Lømmelælder, hvorom den norske Højskoleforstander *Christopher Bruun* skrev i sin Bog »Folkelige Grundtanker«, at da har den unge bedst af at forlade Skolebænken, faa Kroppen meget og de vilde Lyster dæmpet under Arbejdets Aag.

I den Retning kom det heller ikke til at mangle til mig. I det første Par Aar blev jeg Fodermester og i Forbindelse hermed en god og øvet Malker, hvilket sidste nærmest har været mit Morgenarbejde, indtil jeg naaede lidt over de tre Snese Aar.

Men Landmændene havde ikke paa hin Tid faaet Øjet op for Omlægning af Driften, saa det Kraftfoder, Køerne fik tildelt, var meget sparsomt. Vor Kvægsbesætning bestod dengang af 15 Malkekøer og 7-8 Kvier og Kalve. Disse tilsammen skulde nøjes med 6 Skp. Blandkornsgrut om Ugen, saa der blev kun en lille Ration til hver af Malkekøerne og slet intet til Goldkøer og Ungkvæg. Til Gengæld havde vi dengang mere Hø, og det blev altsaa deres Kraftfoder. Om Sommeren kneb det ikke saa sjældent med at faa Græsset til at slaa til, thi hvad enten Sommeren blev tør eller fugtig, maatte Køerne nøjes med Græsmarken. Det var først lidt ind i Halvfjerdserne, at

Markdriften blev lavet om til at give en mere ligelig og rigelig Fodring Aaret rundt.

Ved Siden af det daglige Arbejde hjemme blev vi unge stærkt optaget af Skyttesagen, der begyndte i Aaret 1866. Om Motiverne til denne Sags Fremkomst skriver Redaktør *Egebjerg* i Svendborg Amts 25 Aars Jubilæumsskrift følgende træffende Ord: »Naar et Folk rammes af et tungt smerteligt Slag som det, der ramte det dansk Folk 1864, da er der to Følelser, der naturligt melder sig og kæmper om Magten. Den ene er Trang til Opgivelse. Man føler sig slaaet saa haardt til Jorden, at man anser det for haabløst at gøre nyt Forsøg paa at rejse sig. Den anden Følelse er en stærk Trang til Oprensning, et uimodstaaeligt Kald til at tage alle Kræfter i Brug for at oprette Nederlaget.

Begge disse Følelser var fremme hos det danske Folk efter Ulykkesaaret 1864. Der var en Del, for hvem Slaget havde været saa knusende haardt, at det berøvede dem alt Mod, alt Haab, al Tro paa en Fremtid for vort Folk, og som derfor var tilbøjelige til at lade alt gaa sin egen skæve Gang. Men til Lykke var der en anden Del, for hvem det tunge Nederlag, den dybe Landesorg, blev en Spore til en ny kraftigere og fyldigere Virksomhed for at sætte alle gode Kræfter i det danske Folk i Bevægelse. Nederlaget følte af dem som en Smertens Daab, gennem hvilken Folket skulde kaldes til nyt Liv.

Det var til Ære for vort Folk, det gav Haab om en lykkelig Folkefremtid, at denne sidste Følelse blev den stærkeste efter Aaret 64. Aldrig har man saa stærkt som netop i de første Aar efter Krigen mødt en saa levende Trang i Folket til at faa alle Evner udviklet paa fyldigste Maade med Oprensningsdag for Øje. Vel var der Omraader, hvor Slappelsen varede længere, og hvor den førte til Virkninger, der spores den

Dag i Dag. Men der spirede paa mangfoldige Omraader et Liv, en Virksomhedstrang frem, som vort Folk vil nyde godt af, forhaabentlig ind i en meget lang Fremtid.«

Og saa nævner Egebjerg Folkehøjskolen, Friskolen og Skyttesagen.

Som foran antydet blev jeg altsaa Medlem af den stedlige, nyoprettede Skytteforening, dog ikke det første Aar, og dette nye tog navnlig om Søndagen min Interesse fangen. Desværre laa Skydepladsen ved Stobshoved, en god Mil fra Gravvænge, men Lysten drev Værket, saa vi med Glæde gik den lange Vej til denne Skydeplads. Foruden at vi skød vore 5 Skud pr. Søndag, begyndte vi paa Øvelse i March og Eksercits, foruden at vi »sprang Buk«. Bagefter kom vi ind i Stobshoved Storstue, hvor Lærer *Clausen*, Gudme, var mødt med sin Violin for at indøve gode Sange med os.

Skønt denne Begyndelse — set med et Nutidsøje — kan synes primitiv og ringe, saa var disse Oplevelser for os meget værdifulde. Alting var saa morsomt, om det saa var at markere derude ved Skiven, og vi sloges om at komme til at gøre Riflerne rene efter endt Skydning. Vi var kort sagt lykkelige unge.

Rasmus Helgesens Døtre paa Stobshoved skænkede os en Skyttefane, hvis Indskrift var: »For Danmarks Ret og Ære.«

Men efter et Par Aars Forløb deltes Skyttekredsen i to, saa Brudager, hvortil Gravvænge hørte, fik sin egen Skydebane, og samtidig indførtes Gymnastik under Ledelse af Skovfoged *Hans P. Rasmussen*. En Træhest med Sadelpude blev anskaffet og ligeledes en Springmadrats, men det værste var, at Laden, hvori vi havde Øvelse, var saa lav, at de største Gymnaster maatte bukke Hovedet under Tilløbet for at holde Panden klar af en enkelt Bjælke i Laden. Paa dette

Sted havde vi Gymnaster Tilhold til 1871, da en ny Mand kom til Sognet, som i en lang Aarrække blev vor ypperlige Fører.

Redaktør Egebjerg bemærker herom i anførte Festskrift: I Aaret 1871 blev Friskolelærer *Lars Hansen*, Gravvænge, der nylig var hjemmitteret som Korporal, Brudagerkredsens Delingsfører, og fra dette Tidspunkt indtræder der egentlig en Vending i Kredsen Historie. Der var hidtil arbejdet med Liv og Lyst, men nu blev der taget endnu mere energisk fat, saa at Kredsen snart kom til at staa som en af Amtets allerdygtigste Gymnastikkredse. Saa vel ved Amtsskyttefesten som gentagne Gange ved Hovedkredsfester har den endog staaet som et stolt Nr. 1. —

Samtidig med at Kredsen blev skilt fra Gudme, beholdt Gudmerne den første Fane, medens Kvinderne i Brudager syede og skænkede en ny til os, hvis Løsen blev: »Gud styre Fremtiden.«

Det gik her i Gravvænge som vist mange andre Steder i Landet, hvor Friskolebevægelsen slog an, at der paa flere Felter skete ligesom en Revolution. Som ovenfor bemærket kom *Lars Hansen* her til Gravvænge for at være Friskolelærer, og for nærmere at gøre Rede herfor maa jeg gøre en Afstikker fra Skyttesagen.

Min Svoger, *Rasmus Kristensen*, der var gift med min Søster, *Marie*, havde i 1868 solgt Damgaarden i Orte og købt Bleggaarden i Gravvænge. De havde nu to Børn, der stod for at skulle i Skole, og det gav ingen Tilfredsstillelse, at Lærer *Pedersen* i Brudager og *Balles Lærebog* var ligesaa spillevende som forhen.

Før *Lars Hansen* blev Soldat, havde han et Par Aar været Privatlærer i *Lundborg*, hvorfra han søgte til *Vejstrup* og deltog i Møder paa Højskolen og i

Skyttekredsens Gymnastik, og derved blev han godt kendt med Christen Hansen, der igen senere henslede Rasmus Kristensens Opmærksomhed paa denne livlige unge Mand, da der blev Tale om at oprette Friskole i Gravvænge. Gennem en Brevveksling mellem Rasmus Kristensen og Lars Hansen blev det da bestemt, at der skulde oprettes en Friskole i Gravvænge med Lars Hansen som Lærer. Det var under beskedne Kaar i det ydre, han overtog denne Plads, og saa meget mere rosværdigt var det, som han havde taget Eksamen fra Jelling Seminarium som en af den bekendte Forstander Svendsens Elever.

Forinden Lars Hansen kom, havde Rasmus Kristensen af en Husmand lejet et 2 Fags Værelse til Skolestue og anskaffet det nødvendige Skolemateriel. Lønnen, Lars Hansen skulde have, var 40 Rigsdaler halv-aarlig, som Rasmus Kristensen betalte, medens *Hans Hansens Enke, Trine* i Mosegaarden, der ogsaa havde to Børn, vilde give ham Kost og Logi. Og endelig havde Husmanden, *Peder Jensen*, et Barn, saa Skolen begyndte med 5 Børn.

Det gik imidlertid her ligesom i Vejstrup, at flere og flere sluttede sig til Friskolen, saa efter 4 Aars Forløb maatte Kredsen bygge ny Skole med Plads for en Lærerfamilie. Det var dog ikke, fordi Lars Hansen skulde giftes, hvilket først skete 13 Aar efter hans Komme.

Det, der i høj Grad prægede de første Friskolelærere, var deres sjældne Evne til levende at kunne fortælle, og i saa Henseende stod Lars Hansen ikke tilbage for Rasmus Hansen. Hans Fortælling af Bibelhistorie var endog saa fængslende, at Børnenes Mødre tidt kom i Skolen for at høre derpaa. Selv min Moder, der ikke havde Børn i Skolen, var en tro Gæst som Tilhører, og hun sagde ofte: »Det er

mærkeligt, for jeg faar ligesaa meget ud af at høre Lars Hansens Fortælling af Bibelhistorie som ved at høre en god Prædiken i Kirken.« Hemmeligheden laa sikkert i, at Lars Hansen selv var saa levende med i Troen paa det, han skildrede.

Med vi unge gik det ligesaa. Da vi naaede November, begyndte han at holde Aftenskole, der nærmest til at begynde med bestod i Sang og Oplæsning af forskellige Digterværker. Særlig mindes jeg hans Oplæsning af Ingemanns historiske Romaner, som vi slugte med stor Appetit. Jeg ved, at han kunde læse 100 Sider af »Valdemar Sejrs« paa en Aften, uden at vi blev trætte, tværtimod, vi var lige hungrige. Naar vi saa kom hjem ved Sengetid, havde Mor et Par stegte Topæbler til hver af os. Det var Delikatessen dengang. Nu er det derimod Kaffen og Lagkagen, der venter en ved slig Lejlighed.

Som nævnt blev Lars Hansen Skytters og Gymnasters Fører paa denne Egn, og ved hans Overtagelse af Ledelsen, blev Apparaterne flyttet til en større Lade her i Gravvænge, hvor man ikke behøvede at bukke Hovedet ved Tilløb mod Træhesten. Der blev endvidere anskaffet Bajonetgeværer, Kyradser, Masker, Huggertter og Handsker. Og disse Ting blev sandt for Dyden flittigt brugt, ja, de blev endog min Bror og mig saa kære, at naar vi om Vinteren havde spist til Middag, var det ikke saa sjældent, at vi iførte os Rustningen og tog en Kontra. Det var let gjort, da hele Vaabenarsenalet og Træhesten med Madratser beroede hos os.

Her i vor Lade foregik Turneringen om Søndagen, indtil den ny Skole 1875 blev bygget, og vi i Tilbygning til denne fik et Øvelseshus, hvor saavel Skolebørn som Skytter kunde øve Gymnastik.

Til vore smaa Kredsskyttefester blev der dengang

ligesom nu uddelt Præmier saavel for Gymnastik som for Skydning, men Kvindernes Ydelse til disse Præmier bestod til at begynde med væsentligst i Haandarbejder, der paa en Maade gjorde dem mere værdifulde. Det var smukt syede Bolde, broderede Hosebaand, dito Livremme og kønne Bogmærker. Jeg kan huske, at jeg engang var den lykkelige Vinder af saadan et Par broderede Hosebaand, som jeg i mange Aar satte megen Pris paa.

Naar Præmierne var uddelt, kom Legen i Gang, hvortil der altid blev sunget. Vi kunde Time efter Time lege og synge de forskellige Lege f. Eks. »Væve Vadmel,« »Tyv, ja Tyv,« »Munken gaar i Enge,« »Der brænder en Ild« o. s. v. Vi havde i mange Aar slet ingen Musik, og dog er jeg vis paa, at Fornøjelsen for os dengang var ligesaa god, som den er for Ungdommen nu, da 2 eller 3 moderne Instrumenter er i Brug.

Men det var ikke blot ved disse Fester, at Sang og Leg gik Haand i Haand, men ogsaa ved andre Lejligheder, hvor unge kom sammen, det laa i Tiden, at mange foruden vor fynske Digter, *Mads Hansen*,

sang bag Ploven
og under Leers Klang,
saa Bakkerne og Skoven
gav Genlyd af vor Sang.

Og foruden *Mads Hansen*, der skrev de mange ypperlige Folke- og Skyttesange, havde vi to Poeter til i *Peder R. Møller* og *H. Egebjerg*, saa *Svendborg Amt* — ja, for Resten hele Landet — blev rigt forsynet med gode Sange, og for at intet skulde mangle, havde vi en dertil svarende Komponist i den sjældent begavede Musiker *Hans Hansen*, *Ulbølle*, som komponerede de kvikke Melodier, der passede til Sangene. Den mest ildnende af disse Skyttesange, den,

som oftest blev brugt paa vore Marcher, var den kendte:

I vor Barndom vi hørte Kartovernes Brag,
og vort Drot fik vi kær og vort Land og vort Flag.

De første 4 Aar 1866–69 holdtes der Amtsskyttefester ved Kværndrup. Senere har Reglen været, at de aarlige Fester blev afholdt Hovedkredsvis.

Ved November 1868 kom jeg paa Vejstrup Højskole. Mine tre Søstre havde alle været hos Kold, men da vi nu havde faaet Højskole saa nær ved, var det rimeligt, at mine Forældre gik ud fra, vi ikke skulde gaa over Aaen efter Vand. Om denne Vinters Højskoleophold vil jeg kun anføre lidt, idet jeg senere kun har betragtet den som for mig svarende til Nutidens almindelige Efterskoler.

Forstander Poulsens verdenshistoriske Foredrag fik jeg ikke meget ud af, men jeg fik de elementære Kundskaber godt opfrisket ved Andenlærer *Jørgen Pedersen* – senere Redaktør og Landstingmand. Han havde Regning og Skrivning med os, desuden Landmaaling og Nivellering samt Oplæsning af Anton Niensens og Bjørnsens Fortællinger, hvilke sidste især vakte min Begejstring, navnlig »En glad Gut« optog mig helt fra Begyndelsen til Enden, ikke mindst da Øjvind siger til Margit: »Kærlighed maa begynde i Hemmelighed, fordi den begynder i Undseelse, men den maa leve i Aabenhed, fordi den lever i Glæde.«

Jeg tilegnede mig oprigtigt disse Ord, som jeg senere benyttede i mit virkelige Frierbrev. Naar jeg siger, jeg fik kun lidt ud af Poulsens Foredrag, saa maa Skylden lægges paa mig selv og min Umodenhed, for flere af de ældre fik, efter hvad de udtalte, meget ud af dem.

Da jeg var 20 Aar gammel, kom der Udlængsel over mig. Jeg ønskede at se og for en Tid virke i

andre Egne af vort Land. Lejlighedsvis kom jeg til at tale med min Morbroder *Niels Hansen*, Oure, der om. Han var paa den Tid Medlem af Landstinget, hvor han havde en god Ven og Kollega i *Niels Rasmussen*, Lisbjerg Terp ved Aarhus, og hos ham skaffede min Morbroder mig Plads for Sommeren 1871. Der var tre flinke Børn i Alderen 18–22 Aar i det Hjem, og Niels Rasmussen havde to Gaarde paa til sammen 90 Tdr. Land. Det varede ikke længe, før jeg blev godt kendt og følte mig hjemme paa dette Sted.

Den 3. Maj var vi færdig med at saa. Den Dag blev Pigeskolen aabnet paa Testrup Højskole, og vi unge fik fri til at køre den tre Mil lange Vej for at være med ved Aabningsmødet, det var første Gang, jeg saa og hørte *Nørregaard*¹⁾, og jeg kan endnu huske, han begyndte sin Tale med disse Ord: »Menneskelivet kan sammenlignes med en Eng, der ikke kan trives, undtagen der kommer rindende Vand hen over den.« Og den Tale slog saadan ned i mig, saa jeg tænkte: Naar jeg skal paa Skole igen, saa skal det være paa Testrup.

Som Taler ved Aabningsmødet var ogsaa en Pastor Fog fra Skjold. Han sagde bl. a.: Som alle ved, kan den legemlige Blegsot hos unge Piger være meget slem og generende, men de kan ogsaa faa aandelig Blegsot. Men som der findes gode Raad for den legemlige med jernholdig Mikstur, saa er Testrup et ypperligt Sted med jernholdige Kilder for aandelig Slaphed.

Dette Billede fandt jeg meget slaaende, og jeg satte

¹⁾ *Jens Nørregaard* (1838–1913), f. i København, cand. theol. 1861, blev som Student stærkt paavirket af den grundtvigske Bevægelse, deltog i Krigen 1864 som frivillig, blev Løjtnant, oprettede 1866 sammen med Ungdomsvennen Chr. Baagø Testrup Højskole, hvor de virkede til 1908. Dr. phil. 1886.

mig for, at disse jernholdige Kilder skulde engang komme mig tilgode.

Da Pinsen kom, rejste alle de tre unge til det sidste Vennemøde i København, mens Grundtvig levede, og det blev for dem en stor Begivenhed, som de nød godt af længe efter. Til Gengæld tog Niels Rasmussen mig med til Grundlovsfest paa Himmelbjerget den 5. Juni. Der talte *Nørregaard* og *Baagø*¹⁾, og jeg fik ved den Lejlighed atter en Spore til at komme paa Skole hos disse Mænd.

I Efteraaret rejste jeg hjem. Næste Efteraar, 1872, fik min Bror og jeg Lov til at komme til Vennemøde i København, men desværre fik vi forinden Meddelelse om, at Grundtvig var død. Det var alt saa hans storstilede Begravelse, vi med flere fra denne Egn kom til at overvære. Vi rejste hjemmefra den 9. September, og Dagen efter var vi med til et Møde i Emdrupborg Højskoles Have, hvor Bjørnson talte om den norske Folkeopdrager Anders Reitan. Det var første Gang, vi to Brødre saa og hørte Bjørnson, og bagefter blev der ligefrem Trængsel, fordi Folk vilde hilse paa ham og give ham Haandslag. Jeg var dog ikke saa heldig at komme ham saa nær.

Om Andendagen, den 11. September, fandt Grundtvigs Jordefærd Sted, og den var saa storstilet, at jeg kun drister mig til at skrive ganske lidt derom. Ved Frelsers Kirke paa Kristianshavn samledes det mægtige Følge paa flere Tusind Mennesker. Kirken kunde langtfra rumme dem alle. Vi to Brødre var dog blandt de heldige, der kom indenfor. Fra Prædikestolen blev der holdt Taler af F. E. Boisen, P. Rørdam og P. A. Fenger. Efter den sidste Salme gik det store Følge

¹⁾ *Christoffer Baagø* (1836–1915) f. i København, cand. theol. 1864. Medarbejder ved Testrup Højskole fra dens Aabning 1866 til 1908.

bag efter Baaren over Frederiksholms Kanal til Løngangsstræde, hvor der blev standset ud for de aabne Døre til Vartov Kirke. Herinde fra lød Tonerne fra Orgelet til Salmen »Krist stod op af Døde,« og en stor Del af Følget stemte i med. Toget fortsatte derefter til Banegaarden, hvorfra Baaren samt flere Hundrede Mennesker med et Ekstratog blev befordret til Køge. Paa denne sidste Tur var vi Brødre ikke med.

Næste Dag var der et stort Møde i Casino, hvor flere af Grundtvigs Venner førte Ordet. Det, der prægede sig mest fast i min Hukommelse, var Indledningen til Bjørnsons Tale, og den lød saaledes: Nu har jeg hørt saa længe, til jeg snart ingen Forstand har igen. Jeg ved ikke mere, hvad jeg skal sige end dette sammenfoldede Lommetørklæde — her knugede han Lommetørklædet — thi naar man hører Birkedal, denne Begejstringens Mand med det velsignede Hjertelag, ved man ikke, om det er af Aand, eller det er af Hjerte, han taler. Eller naar man hører Rørdam — han tager Livet og sætter ind i Kristendommen og Kristendommen og sætter ind i Livet.

Det maa indrømmes, at denne Bjørnsons Karakteristik af de to Mænd var ikke ved Siden af. Derimod fik han Forsamlingen og uden for den Folkedommen imod sig, da han umiddelbart efter slog ind paa Forholdet mellem Danmark og Tyskland og gav os det Raad, at vi i Sindighed og Skikkelighed skulde se at blive gode Venner med Tyskerne.

Jeg kan endnu se Pastor *Leth*, Middelfart, træde op paa Talerstolen, da Bjørnson gik ned; for at begynde med at sige: Skønt jeg ved, jeg kun er en lille bitte Mand mod Bjørnson, saa kan jeg ikke lade hans Tale være uimodsagt, thi som vi synger: »Du skal ikke drikke Dus med den, der spytter i dit

Krus,« saaledes – og saa karakteriserede han kort, men skarpt Tyskernes Ræve- og Nævepolitik.

Mødet fik dog en god Slutning, idet *Skat Rør-dam* – den senere Biskop – og *N. J. Termansen* talte om, hvad Grundtvig havde udrettet, og hvor meget vi i ham havde at sige Gud Tak for. –

Endnu en Dag blev vi Rejsefæller i Storstaden for at betragte dens Seværdigheder, og paa denne sidste Eftermiddag endte vi i Tivoli, der netop havde Slutfest med stor Illumination. Med spændt Opmærksomhed lyttede vi til Strygemusikken i Koncertsalen, ligesom vi morede os over Pjerrot og den spraglede Harlekin.

Vinteren 73–74 var jeg sammen med *Hans Kristian Hansen* her fra Brudager – senere Sogneraad-formand i over 30 Aar – paa Testrup Højskole. Det første, vi hørte, var Nørregaards Ordensforedrag. Vi mærkede straks den personlige Myndighed, som han mere end noget andet Menneske, jeg har truffet, var i Besiddelse af. For mig lød disse bestemte Anvisninger velgørende, og jeg var villig til at følge dem.

Nørregaards Time fra 11–12^{1/2} var en Time over alle andre. Før han begyndte paa sine verdenshistoriske Foredrag, holdt han de allerførste Dage Foredrag om Menneskelivet fra Vuggen til Graven. Han havde saa meget at sige om de fire Trin, Barndom, Ungdom, Manddom og Alderdom, at der, saavidt jeg husker, blev et Foredrag om hver. Saa langt min Erfaring naaede gennem Barndommen og de tre Fjerdedele af Ungdomstiden, kunde jeg give ham fuld Tilslutning, ja, hvor kunde han træffe Sømmet paa Hovedet, naar han skildrede Barnets Fantasi og dets Tro paa Far og Mor, ja, paa gode Mennesker i det hele, og ligeledes Ungdommens Længsler, Følelser

og Drømme. Det var noget, jeg paa flere Punkter selv havde oplevet, men som jeg nu fik yderligere stadfæstet.

I Testrup Højskoles 50 Aars Jubilæumsskrift giver Forstander *Kr. Taarup* en udførlig og levende Skildring af Jens Nørregaards og Chr. Baagøs Virksomhed fra 1866 til 1908, en Skildring, der helt igennem er træffende og fængslende.

Det kristelige Syn havde en dyb Rod hos Nørregaard. Det gav sig til Kende hver Dag i hans Foredrag, men ved enkelte Lejligheder helt og fuldt. Jeg kan f. Eks. huske hans Omtale af Fadervor. Det var en god Bøn, sagde han, og vi havde sikkert alle sammen, da vi var ganske smaa, lært den af vor Mor eller Far, men efterhaanden som vi voksede til, mærkede vi Synden baade uden om os og inden i os, og derfor var det ligefrem en Nødvendighed — ja, en indre Trang sagde os det — at vi foruden Fadervor hver især maatte gentage vor Daabspagt, Forsagelsens og Troens Ord. Jo inderligere vi kunde det, jo større blev Trygheden i, at vi hver Dag levede under Guds Beskyttelse.

Nørregaard var meget præcis og mødte paa Klokeslættet, men en Dag kan jeg huske, det gik en hel Time over Tiden. Da havde han Dagen forud deltaget i et Møde i Fredericia og var kommet hjem om Morgenens. Til det Møde havde der været indbudt Repræsentanter fra hele Landet, saavel som fra Sønderjylland, og det vigtigste Forhandlingsemne var dette: Hvorledes kan Danskheden i Sønderjylland bedst bevares? Efter 9 Aars Erfaring var man i Sønderjylland allerede klar over, at blev de unge dansksindede ved at udvandre, vilde Følgen uvægerlig blive, at Tyskerne indtog de tomme Pladser, og derfor burde vore Folk blive, selv om de skulde af-

lægge Ed til den prøjsiske Konge. Om dette Spørgsmaal, der havde flere betydningsfulde Udløbere, blev der holdt adskillige Taler.

En Redegørelse for dette Møde blev Nørregaards Foredrag den Dag, han kom for sent i Skolen. For mig blev det en Oplevelse, som jeg aldrig glemmer, da han skildrede Sønderjydernes Kamp og Trængsel for at bevare deres danske Modersmaal. Det var særlig Gengivelsen af Poulsen Bovlunds og Cornelius Appels Taler, der var saa gribende, at en Taare maatte viskes bort. Jeg tænkte: Hvor er vi dog lykkelige frem for Sønderjyderne, og derfor skal vi staa dem bi og ikke blive træt af at støtte dem i deres Trængsler. Ved dette Nørregaards Foredrag øgedes min bevidste Danskhed nogle Grader.

Som Nørregaards højre Haand og gode Hjælper paa Højskolen bør Baagø nævnes. Hans Hovedfag var Nordens Historie, Geografi med Geologi og desuden mundtlig Dansk. Han havde et fint Øre for Sprogets Skønhed, og det var ham en Trang at hjælpe Eleverne til at forstaa og bruge Modersmaalet klart og klangfuldt. Tillige var han en stor Kender af Nordens Digte og Sagn, som han med god Forstaaelse for den nærværende Tid kunde tyde og udlægge.

For adskillige blev hans Undervisning næsten betragtet som Nr. eet, hvad jeg ikke kunde samtykke i, men jeg indrømmer, at det, han havde med at gøre, blev gjort saa godt, som det vel overhovedet kunde gøres, desuden havde han ligesom Nørregaard et fint Øre for Musik. I andre Retninger kunde de være diametralt modsatte, men frihedskære var de begge.

Jørgen Andersen Bo havde bl. a. Gymnastik, og han havde netop Taget, der skulde til for at faa os rappet op, og jeg tror, det lykkedes for ham over al Forventning.

I flere Aar havde det været Brug mellem Askov og Testrup Skoler, at Lærerne og deres Elever besøgte hverandre i Løbet af Marts Maaned, saaledes at hvert andet Aar kom Askov til Testrup og omvendt. Det Aar stod Testrup for Rejsetur. I to Bænkevogne kørte vi fra Hasselager St. til Kolding, og paa Liv og Munterhed manglede det ikke undervejs. I Kolding gjorde vi Ophold. *Konrad Jørgensen*, den senere Redaktør af »Højskolebladet«, dengang Lærer paa Askov Højskole, var mødt paa Banegaarden for at føre os rundt i Byen og til sidst vise os Koldinghus Slotsruin. Med næste Tog kørte vi til Lunderskov, hvorfra en Masse Vogne kørte os til de forskellige Indkvarteringssteder. Her boede vi til næste Dags Formiddag, da vi alle paa et bestemt Klokkeslæt skulde stille i Vejen By.

Da »Kompagniet« var samlet, slog vi an i March, og med Nørregaard og Baagø i Spidsen gik det med Sang af Sted mod Askov. Paa Halvvejen mødte vi *Schrøder*¹⁾ og alle hans Folk. De kom os i Møde med Sang og milde Ansigter. *Schrøder* holdt straks en lille Velkomsttale til os, og med sine Elever udbragte han et rungende Hurra for deres Gæster. Nørregaard takkede øjeblikkelig og bad os gengælde den gode Velkomsthilsen med endnu et dundrende Hurra, hvad han ikke behøvede at bede os om to Gange, for »Nornegæst« var allerede ankommet.

Da vi naaede Askov, blev en lille let Frokost indtaget, hvorefter den indbyrdes Turnering begyndte med Gymnastik og til sidst Brydekamp. Under disse ekstraordinære Forhold var det jo en Selvfølge, at enhver gjorde sin allerbedste Umage, for at hans Skole

¹⁾ *Ludvig Schrøder* (1836—1808), f. paa Lolland, cand. theol. 1860, Aaret efter Lærer ved Rødding Højskole, Forstander 1862, begyndte 1865 en Højskole i Askov, hvor han var Forstander til 1906.

kunde vinde Prisen. Derfor blev ogsaa Kampen haard. Gymnastikken blev foretaget af hvert Skolehold for sig, hvorimod der ved Brydningen blev stillet en Askover overfor en Testruper. Interessen samlede sig dog allermost om de to stærkeste, der stod paa Fløjen. Jeg husker endnu, at den stærkeste Askover var en stor sværlemmet Tyksak, medens Testruperen var almindelig høj, men lidt klejn. Ikke destomindre vandt han Prisen, da Askoveren faldt underneden.

Da disse Dyster omsider var endt, blev vi bænket ved de lange Borde, Askoverne ved den ene Side og Testruperne ved den anden, for at vi skulde gøre Bekendtskab med hinanden. Det blev i min Tanke et Festmaaltid af høj Værdi — ikke just, hvad Mænd angaar, den kan jeg ikke huske hvad var. Men den glade og muntre Feststemning kom fra de Mænd, der førte Ordet under Maaltidet, og hvoraf jeg endnu 55 Aar efter har bevaret et levende Indtryk. Cornelius Appel udtalte om vor olympiske Leg, at den i høj Grad bar Vidne om Spændkraft. Askovernes Øvelser med deres kraftige Spring mindede om de gamle Nordboers Styrke, medens Testruperne havde mindet om Grækernes store Skønhedssans. De var tillige hurtige i Vendingen, og derfor var det vel ikke helt tilfældig, at den stærke Askover ved Brydekampen til sidst maatte bukke under for den snilde Testruper.

Vi sang, da vi kom, og vi sang, da vi rejste derfra. Der var over den hele Rejsefærd fra førsttil sidst en god Portion Romantik, men Minderne derom har mangan Gang glædet mig siden. —

Den 25. April 1874 stillede jeg i Nyborg for at aftjene min Værnepligt som Infanterist. Da vi havde faaet udleveret det første Sæt Tøj, var vi straks paa det rene med, at vi ikke kunde synge de kendte Linier:

I Dag jeg fik min Trøje,
 og straks jeg trak den paa,
 den straaled for mit Øje,
 da jeg i Spejlet saa —

for den ene Lap sad ved Siden af den anden, og saa var der 16 Knapper foran, saa det var af de rigtig gamle Uniformer, der havde gjort Turen med i een om ikke to Krige.

Sommeren gik, jeg blev udtaget til Underkorporalselev og maatte blive inde om Vinteren. Tiden gik med Praksis om Formiddagen og Teori om Eftermiddagen, men foruden alt det, der hører til Militærlivet, var vi en 7–8 Soldater, der hver Lørdag Aften, naar Barberen havde »taget os ved Næsen«, samledes hos Pastor *M. T. Lange*, hvis Bolig var i et stort kønt Hus ud for det store Torv. Der kom tillige paa samme Tid skiftevis to Friskolelærere, *Knud Larsen* og *Peder Mortensen*. Og disse Aftener blev Vinteren igen meget udbytterige for os med Sang, Oplæsning og Fortælling. Det var Aftensammenkomster, der svarede til dem hjemme i Gravvænge Friskole, og hvad mere var, vi fik til Slut en Kop The oven i Købet. Dengang var Pastor Langes Søn — den nuværende Forstander for Husmandsskolen ved Odense Jakob E. Lange — en kvik Dreng paa 10–12 Aar.

Vi kom alle til at holde meget af Pastor Lange, saa det var en sjælden Søndag, jeg ikke var i Kirke og hørte hans Prædiken. Aaret efter, 1875, døde han, men jeg købte hans udkomne Prædikensamling, og Læsning i den har mindet mig om denne gode Mand og offervillige Præst. Jeg tør med Sandhed sige, at han var et af de bedste Mennesker, jeg har mødt paa min Vej.

Henimod Foraaret havde vi, der havde været samlet hos Langes, en særlig Oplevelse. Den ny Valg-

menighedskirke i Vejstrup var blevet færdig og skulde indvies Palmesøndag. Vi slog os sammen om at leje en Vognmand til at køre os til Vejstrup, men for at blive fri for at stille til Parade Søndag Formiddag maatte der erholdes særlig Tilladelse, og det faldt i min Lod at udvirke denne Tilladelse hos Skolens Kaptajn. Paa Kaptajns Spørgsmaal om Aarsagen til, at vi bad os fri, gav jeg Svar, og han sagde: »Naa — naa ja, saa er det jo noget reliøst, saa maa De s'gu gerne rejse. Havde det derimod været politisk Møde, saa havde De s'gu ikke faaet Lov til det!«

Den nye Valgmenighedspræst i Vejstrup hed Rasmus Pedersen, og min Far var i Februar med sin Svoger, Christen Hansen, i København for at tale med ham. Nu var min Fader i Vintertiden saa vant til at gaa med Nordtræsko (Træskostøvler), hvad enten han var kørende i Svendborg med 6—8 Tdr. Sæd, eller han gik derhjemme, at han næsten ikke kunde undvære dem. Da han nu havde været i København i 3 Dage, spurgte Lars Hansen bagefter: »Naa, Per Nielsen, hvordan gik det — kunde du undvære Nordtræskoene saa længe?«

»Jo,« svarede Far, »Nordtræskoene de havde det godt, de Fred havde faa't.

Jeg tænkte paa dem til det sidste,
men det var der ingen, der vidste.«

Lars Hansen godtede sig meget over dette Citat, frit efter Bjørnson.

Ved min Hjemkomst fra Lejren i Hald 1875 var der sket meget i de fem Fjerdingaar, jeg havde været borte fra Hjemmet. Ikke blot var der bygget Valgmenighedskirke i Vejstrup, men det var ogsaa sket det, at Friskolefolkene i Gravvænge havde opført den tidligere nævnte Skolebygning med Øvelseshus. Den nye Friskole blev indviet først i Oktober 1875 med

Taler af Valgmenighedspræst *Pedersen*, *Vejstrup*, og Pastor *Lorensen*, *Gislev*, samt Friskolelærerne *Olsen*, *Lunde*, og *Rasmus Hansen*, *Vejstrup*. Talerne blev refereret af Friskolelærer *Gammelgaard*, *Gislev*, og optaget i Folkebladet »Fylla«, hvis daværende Redaktør var Friskolelærer *Morten Eskesen*, *Odense*. —

Det ene Aar gik efter det andet. Jeg kom paa Landbrugsskole, blev gift og overtog Fædrenegaarden, som jeg har endnu. Men alt dette hører ikke herhen.

FRISKOLEMINDER

AF P. H. NYGAARD

F DE SEKS BØRN, Hans Christensen efterlod sig, var den fjerde en Datter, *Maren Hansdatter* (1820–1919), der blev gift med Gaardejer *Hans Nielsen*, Nygaard i Ulbølle, død 1901. Dette Ægtepar oprettede Vester Skerninge Friskole, der i de første 10 Aar af min Levetid laa i Ulbølle. Af dem, der har været Lærer ved denne Friskole i længere Tid, skal nævnes *Morten Markussen*,¹⁾ (d. 1929), der virkede ved Skolen i syv Aar. Morten Markussen var fra Vejstrup, hvor han havde gaaet i Friskole hos Rasmus Hansen. Senere havde han gaaet paa Vejstrup Højskole i to Vintre hos Kragballe og Poulsen. Efter at han var blevet gift med en Datter fra Nygaard, *Anna Hansen Nygaard*, blev Skolen flyttet til deres fremtidige Hjem, Gaarden Fruens Lejde, hvor Morten Markussen i en Aarrække passede Skolen samtidig med, at han drev sin Gaard. Han blev afløst af *Hannibal Petersen*, der kom til Skolen 1875 samtidig med, at den flyttedes til Vester Skerninge. Hannibal Petersen, der var en fremragende Lærer, arbejdede ved Skolen til 1898, da han modtog en Stilling som Bogholder ved »Fyns Tidende«. Han døde 1911. Siden 1920 har Vendelboen Kr. Thomsen og Hustru arbejdet ved Skolen.

I Aaret 1925 holdt Vester Skerninge Friskole Tresaarsjubilæum. I den Anledning havde man opfordret

¹⁾ Af Morten Markussen har Kr. Thomsen givet en Skildring i Artiklen *Et Friskolehjem* i »Bavnen« for 5. Nov. 1925.

Skolens første Elev, Gaardejer Hans Nielsen Nygaards Søn, Redaktør *Peder Hansen Nygaard* (1857–1929) til at komme til Stede og fortælle nogle af sine Minder fra Friskolens første Tid. Denne Tale gives her:

Det var i 1865.

Jeg havde gaaet i *Lillemarksskolen* et Aars Tid og var nylig fyldt 8 Aar, da jeg kom med til min første Eksamen. Læreren, *Christiansen*, var en ugift Mand, vistnok i Trediverne, med mange snurrige Indfald i sit Forhold til Børnene. Eksempelvis kan jeg nævne, at han en Gang – det var, førend jeg kom i Skole – dømte min ældre Broder til at gaa hen og klø en stor Tyr i Hovedet. Den stod paa en Mark uden for Skolen. Drengen gik ogsaa, men da han nærmede sig Tyren, der nok ikke altid var i godt Humør, blev *Christiansen* alligevel bange og gav Kontraordre. Saa dan var der jævnlig forskellige Optrin, som næppe altid lod sig forene med de mere almindelige pædagogiske Regler. Hvor meget jeg lærte hos *Christiansen* i Retning af Skolekundskab, har jeg ingen bestemt Erindring om; derimod husker jeg, at han gerne vilde have mig til at brydes med de større Dreng, og at han i den Anledning lærte mig forskellige nyttige Brydetag. –

Men nu var jeg altsaa kommen til Eksamen, og Provst *Ramsing* tronedede oppe paa Katederet, medens min Fader, der var Skolepatron, sad nedenfor. »Skolepatron« var dengang det samme, som man nu forstaar ved at være Medlem af Skolekommissionen.

Men her maa jeg indskyde en Bemærkning, at der var et vist Modsætningsforhold mellem Provsten og min Fader. I sin Egenskab af Sognepræst var Provst *Ramsing* selvskreven Formand for Sogneforstanderskabet. Det var jo i 1865, og da havde man ikke Sogneraad, men »Sogneforstanderskab«, og Præsten

var altid Formand. Provst Ramsing var en fremragende Kommunalmand og en meget dygtig Formand og Administrator. Men han var tillige en myndig Herre over for de menige Medlemmer og gjorde med megen Kraft sin egen Mening gældende. Den Tilbøjelighed kan fremragende Dygtigheder jo stundom have. Men det var denne vistnok ret udprægede Tilbøjelighed, som efterhaanden havde skabt et vist Modsætningsforhold mellem Provsten og min Fader, der som Medlem af Sogneforstanderskabet ikke altid vilde underordne sig den provstelige Vilje. Og i mit Hjem havde jeg derfor jævnlig hørte Provsten omtalt som en Mand, det var bedst at være paa sin Post overfor. Og smaa Gryder har jo ogsaa Øren.

Ved Eksamen kommer denne Provst altsaa ned til mig — jeg sad paa den nederste Bænk, og paa den sad jeg tilmed næstnederst; og at der virkelig var een Dreng neden for mig, skulde jeg ikke blive hovmodig af, for han var aandssvag —, men nu kom Provsten altsaa hen til mig, og idet han pegede paa et bestemt enkelt Ord i den Bog, som laa opslaaet foran mig, bad han mig sige, hvad der stod.

Jeg husker ganske tydeligt, at det var Ordet *Æg*, han pegede paa. Og naturligvis kunde jeg godt have sagt ham, hvad der stod. Opgaven var jo i sig selv meget rimelig, og den blev fremført med en venlig Stemme. Men jeg var jo paa Forhaand inde paa, at Provsten var en Mand, som man ikke skulde indlade sig for meget med, og som man i hvert Fald helst maatte være paa sin Post overfor. Og det var ham derfor ikke muligt at formaa mig til at svare ham med et eneste Ord. Han gjorde flere Forsøg, idet han tydeligvis troede, at min Tavshed beroede paa Uvidenhed, men Forsøgene mislykkedes alle. Til sidst rettede han sig op og sagde til min Fader: »Ja, ja, det kommer jo nok!«

Og det var jo meget sandt. Det kom ogsaa, men det kom bare ikke dengang. Sandt at sige havde jeg ingen Hast med at komme hjem oven paa den Bedrift. For naturligvis havde de andre Børn i rigeligt Maal betroet mig, at hvad jeg her havde lavet, var noget meget slemt: »Du er da tovløse, at du vil bære dig saadan ad over for Provsti.«

Men da jeg omsider kom hjem, skete der det, at jeg helt uforvarende kom til at overvære en Samtale mellem mine Forældre, en Samtale, som jeg naturligvis ikke skulde have hørt. Og der gik mange Aar, før de fik at vide, at jeg havde hørt den.

Min Fader sad netop og fortalte om Eksamensforløbet, og han understregede navnlig, hvor tungt det havde været for ham at sidde dær og faa slaaet fast, at »vor Dreng er den dumme Dreng i hele Skolen.« Det havde været ham en saare tung Oplevelse, og han vidste ikke sine levende Raad.

Min Moder troede ikke paa den Dumhed. »Drengen fejler jo ikke noget paa Forstanden,« sagde hun, »men han skal have Undervisningen paa en helt anden Maade.« Og saa talte hun med stor Varme om, at nu burde de gøre Alvor af den Tanke, de før havde drøftet med hinanden, nemlig at antage en Privatlærer eller — med andre Ord — at oprette en Friskole.

Og det gjorde de saa.

De kørte hen til *Kold*, fik antaget en Lærer, købte Skolebøger og gode Landkort m. m., monterede en af deres Stuer som Skolelokale. Og snart var Friskolen i Gang. Ydelser som Løn, Kost og Bolig til Læreren var de længe helt ene om at bære.

Naturligvis havde Friskolens Oprettelse ikke sin Grund i, at jeg kom saa uheldigt fra min Eksamen. Sagen havde, som allerede berørt, ogsaa tidligere været paa Tale mellem mine Forældre. Men det er jo

nok muligt, at *min Moder* nu greb Lejligheden paa sin egen Maade, og at hin Eksamens Forløb derved blev noget i Retning af den Draabe, der faar Bægeret til at løbe over.

Om Lærer Christiansen i Lillemarksskolen har jeg forøvrigt flere gode Minder, og der var utvivlsomt meget godt ved ham. Jeg erindrer, at han en ganske enkelt Gang fortalte Bibelhistorie for os — altsaa *fortalte* den. Og det gjorde han saadan, at Indtrykket endnu — mere end 60 Aar senere — er fint og levende hos mig. Det var Beretningen om Josef og hans Brødre. Den Time vil jeg altid kunne huske. Da mødte mig for første Gang den *mundtlige* Fremstilling i Skolen. Dernæst erindre jeg, at Lærer Christiansen spillede saa mærkelig blødt og udtryksfuldt paa sin Violin — helst vemodige Melodier. Jeg har næsten aldrig siden kunnet høre f. Eks. »Om Glæder end betegned« eller »To Drosler sad paa Bøgekvist«, uden at jeg maatte tænke med Venlighed paa min allerførste Lærer. Men han følte sig næppe lykkelig. Ret pludselig brød han op og udvandrede til Sydamerika, eller maaske det var Australien. Og noget paalideligt Bud er der nok aldrig senere kommet fra ham.

Men som rimeligt var, mødte Friskolen virksom Modstand fra flere Sider. Og blandt Modstanderne var Provst Ramsing den mest fremragende — vel ogsaa den mest afgjorte. Det var jo i det hele ingen Sjældenhed blandt den Tids Sognepræster, at de forenede megen praktisk Dygtighed og mange Kundskaber med en ret udpræget Mangel paa Forstaaelse af de nyere og friere Bevægelser paa Skolens og Kirkens Omraade, selv om disse Bevægelser var nok saa positive. Og Provst Ramsing var netop en af dem, for hvem de gamle Former var de eneste rette. Og at

han satte noget ind paa at hævde dem, skulde jeg senere faa at mærke paa en lidt ejendommelig Maade.

Jeg gik til Konfirmationsforberedelse hos Pastor *Brandt* i Ollerup, til hvem mine Forældre havde løst Sognebaand. Og da Konfirmationen nærmede sig, gik jeg en Dag paa min Faders Anmodning op til Provst Ramsing for at faa de for Anledningen foreskrevne Papirer. Jeg fulgtes med en Skole- og Præstekammerat — som forøvrigt i Dag sidder ved min Side —, og *han* fik uden Vanskelighed sine Attester; men for mig gik det galt igen. Provsten spurgte mig om, hvad mine Forældre hed. Og det sagde jeg naturligvis. »Naa,« sagde han, »det ved du dog.« Muligvis havde han endnu min uheldige Eksamen i Lillemarksskolen i Erindring, og maaske har han ment, at min Optræden ved hin Lejlighed beroede paa Indskrænkethed. Dog, derom ved jeg naturligvis intet nærmere; men akkurat saaledes faldt altsaa hans Ord. Og derefter fortsatte han: »Du har ikke lært hverken Balles Lærebog eller Luthers Katekismus.«

Nej, lært dem havde jeg ikke, det maatte jeg selvfølgelig indrømme; og det anede mig, at nu var jeg leveret. At min Kammerat heller ikke havde lært hverken Lærebogen eller Katekismen, fandt jeg mig ikke beføjet til at oplyse, ligesaa lidt som jeg turde anføre, at jeg var ret fortrolig med Ludv. Chr. Müllers store Bibelhistorie. Og det vilde formentlig heller ikke have nyttet mig noget. Jeg nøjedes altsaa med at erkende min Uformuenhed over for Lektie-læsningen.

Og saa faldt Hammeren: »Kan du sige til Pastor Brandt, at jeg ikke kan udskrive dig af Skolen, for du har ikke de fornødne Religionskundskaber. Kan du sige det?«

Jo, det skulde jeg nok. Og saa var Audiensen

forbi. Men da vi kom udenfor, bemærkede min Kammerat at »det var da sært, der skulde være saadan en Forskel paa os.« Og det kunde der vel være noget i. Vi havde jo faaet ganske den samme Undervisning baade i Skolen og hos Præsten.

Da vi kom over til Pastor *Brandt*, afleverede min Kammerat naturligvis sine Papirer, hvorefter jeg pligtskyldigt kom frem med den sørgelige Provstehilsen. Den var jo ikke saa god. Pastor *Brandt* skød Øjensbrynene i Vejret, hvilket han havde for Vane at gøre, naar noget overraskede ham ubehageligt. Men saa gik der et stort Smil over hans Ansigt, og idet han strøg mig ned over Haaret, kom hans Trøst: »Naa, sagde han det, min Dreng, sagde han det. Ja, ja, det gør nu ikke noget.«

Men Provst *Ramsing* gav ikke saadan fortabt. Han indberettede Sagen til Biskop *Engelstoft* i Odense. Og en Dag kaldte Pastor *Brandt* mig ind i sin Stue og forberedte mig paa, at maaske kom Biskoppen herved for personlig at overhøre mig. Og dertil svarrede jeg i min Troskyldighed, at »det maatte han godt, naar jeg blot maatte fortælle med mine egne Ord, men paa *Ramse* kunde jeg det ikke, for det havde jeg aldrig lært.«

»Jo,« sagde Præsten og klappede mig venligt paa Skulderen, »det maa du nok min Dreng, det kan jeg nok love dig.«

Faa Dage senere holdt Pastor *Brandt* Eksamen i Friskolen, og lejlighedsvis bad han da om at maatte tale lidt med sine tilstedeværende Konfirmander. Ved den egentlige Konfirmationsforberedelse holdt Præsten aldrig Overhøring, det var *ham*, der talte, og for mange af os blev hans Tale i Konfirmandstuen ufor-glemmelig. Men nu ønskede han altsaa ligesom at anstille en Prøve, og efter Omstændighederne kunde

det næppe undre, at han især henvendte sig til mig. Han havde jo nok sin Mening dermed, og sandt at sige blev jeg lunket godt igennem. Men da han brød af, vendte han sig om til min Fader med de Ord: »Jeg kan mærke, at Deres Søn har hørt godt efter.«

Pastor Brandt tilstillede nu Biskoppen en Erklæring, som formodentlig maa have været fyldestgørende; thi man hørte aldrig mere til Sagen. Og sammen med de andre Børn blev jeg meget hæderlig konfirmeret i Ollerup Kirke den 16. April 1871. Om jeg nogen Sinde er bleven »udskrevet« af Skolen, ved jeg ikke, men det kan ogsaa være lige meget.

Selvfølgelig nævner jeg ikke disse forskellige Besværligheder for at kritisere gamle Provst Ramsing, der jo har ligget i sin Grav i mange Herrens Aar. Han var sikkert en velmenende Mand, som gerne vilde bestride sit Embede efter sin bedste Overbevisning. Og hans Optræden og Handlemaade over for Friskolens Stiftere og mig bør naturligvis ses i Belysning af den Tid og de Forhold, hvorunder han havde faaet sin Uddannelse og hele præstelige Udvikling. Tager man ikke et skønsomt Hensyn til de Strømninger og særegne Tidsforhold, som kan have været af Betydning for den foregaaende Slægt i dens unge Dage, kommer man let til at blive ubillig over for mange af dem, som nu ligger i deres Grav. Og det bør man ikke være; det har man heller ikke selv godt af.

Men jeg har ment ved denne Lejlighed at kunne omtale disse gamle Episoder, hvori jeg selv var indblandet, fordi de afgiver et lille Vidnesbyrd om, hvad *jævne Forældre* endnu den Gang kunde komme ud for, naar de selv vilde sørge for deres Børns Undervisning.

Dernæstkan det vel ogsaa nok siges, at de fremdragne Træk hører med til den jubilerende Friskoles ældste Historie. Og det var jo den, jeg efter Opfordring skulde fortælle lidt om.

Førøvrigt var det langt fra, at de beredte Vanskeligheder blev mig til Skade paa min senere Livsvej. De bidrog til, at jeg forholdsvis tidligt fik Interesse for Spørgsmaal vedrørende Kirke og Skole. Og Skæbningen vilde, at mange Aar senere kom jeg i min Stilning som Redaktør af »Fyns Tidende« ret jævnlig ud for den Antagelse hos ikke faa Læsere, at jeg i min tidlige Ungdom maatte have faaet en meget god Undervisning i Kristendomskundskab. Og det har jeg vel ogsaa, det kan man vist godt sige. Men i det Kapitel har jeg da for Resten kun faaet den Undervisning, som jeg fik i Friskolen og i Pastor Brandts Konfirmandstue — altsaa netop den Undervisning, som Provst Ramsing vilde kassere.

Men om han nu levede og boede henne i Vester Skerninge Præstegaard, vilde det være mig kært at gaa hen og hilse paa ham og bringe ham en oprigtig Tak, fordi han — ganske vist uden selv at vide det — bidrog til at skærpe min Sans og Interesse for flere meget alvorlige Spørgsmaal, som jeg senere i min Livsgerning fandt Lyst og Anledning til at sysle med.

Og saaledes fik jeg da alligevel noget — maaske slet ikke saa lidt — at sige gamle Provst Ramsing Tak for, hvilket det er mig kært at faa Lejlighed til at udtale her, hvor han virkede gennem mange Aar.

Den jubilerende Skole har jo aldrig været nogen stor Skole. Men jeg tror at turde sige, at den i hvert Fald i sin allermeste Tid har været en god Skole. Og det er jo det, det kommer an paa. — Rent personlig skylder jeg den stor Tak.

Den kom frem i en trang og modløs Tid. Man stod netop ved Afslutningen af den ulykkelige Krig, der medførte Tabet af Sønderjylland. Sorgen og Modløsheden laa over vort lille lemlæstede Land og Folk, og der var mange, som mente, at nu var Danmarks Saga ude. Vi, der kan huske den sørgelige Tid, har man jo kaldt »Nederlagets Børn«, og sikkert nok glemmer vi aldrig de mørke og tunge Barndomsminde. Rimeligvis har de ogsaa i nogen Grad præget mange af os.

Men vi har jo ogsaa haft en anden stor og lys Oplevelse. Og den skal ikke forties her. Da det saa allermørkest ud, skrev Grundtvig sin mærkelige Trøstesang »Fædreland ved den bølgende Strand,« hvori han gentagende siger, at »dog for dig er det bedste tilbage, thi end lever den gamle af Dage.«

Den sang vi meget i Friskolen i dens første Aar. Vi Børn forstod den naturligvis ikke, men vi kunde alligevel faa fat paa Strofer som »sort ser det ud, men almægtig er Gud,« og saa dette stadig tilbagevendende, at »end lever den gamle af Dage.« Disse og flere lignende Strofer har siddet i min Bevidsthed helt fra dengang – for 60 Aar siden. Og det er ikke nogen daarlig Arv fra Skolen.

Og saa skete der jo det store og mærkelige og forunderlig lyse, at *Genrejsningshaabet* og *Genrejsningsviljen* brød frem i vort Folk med en Kraft og Styrke, som var helt enestaaende. Og vi oplevede nu en aandelig *Grødetid* og en *Sangtid* her i Landet, som et Folk næppe har ret ofte. Vistnok kunde Trangen til at synge stundom give sig ret naive Udslag, men der var nu alligevel en sund Livskraft og en mægtig Bæreevne i Bevægelsen. Og den bar fremad og opad. Grundtonen i den var i Slægt med Bjørnsons »Jeg vil bygge mit Land, jeg vil elske det frem i min

Bøn, i mit Børn — ja, og i selve Arbejdet. Og den Tone er lykkeligvis ikke forstummet siden — trods alt, hvad der senere er passeret.

Jeg vil gerne her som den jubilerende Friskoles første Elev udtale, at som Skolen var paavirket af Sorgen fra 1864, saaledes var den ogsaa med i Genrejsningsarbejdet og den gode Sang. Den har i al Stilfærdighed trofast været blandt dem, som efter Evne søgte at virke *fremad* og *opad*. Og det ønsker jeg, at den maa faa Lykke til at fortsætte med ind i en lang og lys Fremtid.

Om denne Vester Skerninge Friskoles første Elevs senere Skæbne skal Udgifveren kun anføre, at P. H. Nygaard efter sin Konfirmation arbejdede ved Landbruget, lærte Mejeribrug, var Elev paa Testrup Højskole, Tune Landboskole og Askov Højskole. 1885 blev han ansat som Journalist ved *Fyns Tidende*, Medredaktør 1898, ansvarlig Redaktør 1902—22, hvorefter han atter var Medredaktør til sin Død 1929.

Denne Bogs første Skildring handler om en Mand, der var født stavnsbunden, og som først i sin modne Manddom lærte at skrive. Dens sidste Skildring beretter om hans Barnebarn, der blev ansvarhavende Redaktør af et af Landets største Blade. Linjen fra Hans Christensen til P. H. Nygaard er et talende Udtryk for Bondestandens ydre Fremgang i det nittende Aarhundrede. Men denne ydre Fremgang vil naturnødvendigt have sine Grænser, og selv bortset herfra vilde den være et omtvisteligt Gode, hvis den ikke var ledsaget af *et indre Liv*. Et værdifuldt Bidrag hertil har den danske Friskole ydet. Ikke mindst herom skulde denne Bog bære Vidne.

NOTER

Side 110—111: *vittig* (*Vittighed*); Ordet *vittig* anvendes her i en forældet Betydning som Betegnelse for *klog, forstandig, snild*. F. Eks.: »Hvor vittige Dværg udhamre af Bjerge de gotiske Sværde« (Grundtvig). Sml. Modordet *vanvittig*.

Side 183: *Skraver*, Betegnelse for trebenede Bukke, f. Eks. til at anbringe under en løs Bordplade.

Trykfejl: Side 69 L. 1 f. n. staar: Kolade, læs: Hølade.

» 87 L. 7 f. o. staar: Men jeg underviste den mundtlig. Læs: Jeg underviste dem mundtlig.

INDHOLD

	Side
INDLEDNING	5
HANS CHRISTENSEN	7
CHRISTEN HANSENS ERINDRINGER	17
Barndom og Ungdom. — Den gudelige Vækkelse. — Grundtvigianer. — Friskolen oprettes. — Gaarden nybygges. — Landstingsmand. Vartov og Grundtvig. — Birkedals Afsættelse. — Den første Valgmenighed. — Vejstrup Højskole oprettes. — Højskolestriden i Vejstrup. — Vejstrup Valgmenighed. — I Hjemmet. — Dagligt Liv. — At prøve Aander. — Børnenadver. — Folkeanden.	
FRA MIN BARNDOM OG UNGDOM AF NIELS PEDERSEN	185
FRISKOLEMINDER AF P. H. NYGAARD	215
NOTER	226